

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**SUDAN'DAKİ ASKERİ DARBELER VE
ORTADOĞU'YA ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

İSA ÖĞDÜR

İstanbul, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**SUDAN'DAKİ ASKERİ DARBELER VE
ORTADOĞU'YA ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

İSA ÖĞDÜR

Danışman: PROF. DR. HÜSEYİN SALMAN

İstanbul, 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR.....	ix

GİRİŞ

Ortadoğu'nun Tanımı ve Jeopolitiği.....	2
I. SUDAN COĞRAFYASI VE DEMOGRAFİK YAPILAR.....	3
A. Fizikî Unsurlar.....	3
1. Dağlık Alanlar.....	4
2. İklim ve Bitki Örtüsü.....	5
3. Su Kaynakları ve Nil Havzası.....	6
B. Demografik Unsurlar.....	7
1. Etnik ve Dînî Altyapı.....	7
2. Sınıfsal Ayrım.....	10
C. Genel Ekonomik Durum.....	12
1. Tarım ve Hayvancılık Sektörü.....	14
a. Tarımsal Üretim.....	16
b. Hayvancılık.....	18
2. Enerji Sektörü.....	19
a. Petrol Sektörü.....	19
b. Elektrik Sektörü.....	20
3. Türkiye ile Ticari İlişkiler.....	21
II. TARİHİ VE SİYASİ YAPILAR.....	24
A. Tarihi Altyapı.....	24
1. İlk Dönem Uygarlıkları.....	24
a. Kush Medeniyeti.....	24
b. Meroe Krallığı.....	25
2. Modern Çağlar.....	25
a. Funj Sultanlığı.....	25
b. Fur Sultanlığı.....	25
c. Osmanlı Dönemi.....	26
d. Mehdî Dönemi.....	26
e. İngiliz – Mısır Kondominyumu.....	27
B. Sudan Cumhuriyeti'nin Temel İlke ve Kurumları.....	28
1. Temel İlkeler.....	28
2. Dış Meşrûiyet Unsurları.....	36

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL YAPILANMANIN TEMELLERİ VE GELİŞİM SÜRECİ

I. SİYASAL OLUŞUM AŞAMALARI.....	39
A. Merkezî Devlet Anlayışının Oluşum Evresi.....	39
B. Siyasal Katılım ve Partilerin Kaynakları.....	42
C. Gelenekçi Siyasî Partilerin Doğası.....	44
D. Gelenek Karşıtı Siyasî Partilerin Doğası.....	46
II. SİYASAL PARTİLER.....	48
A. Gelenekçi Siyasî Partiler.....	48
1. Milli Kongre Parti'si – NCP.....	48
2. Umma Partisi - UP.....	49
3. Ulusal İslâmî Cephe – NIF.....	50
4. Demokratik Birlik Partisi - DUP.....	52
5. Cumhuriyetçi Kardeşler.....	53
B. Gelenek Dışı Siyasî Partiler.....	54
1. Sudan Komünist Partisi – SCP.....	54
2. Sudan Baas Partisi.....	55
3. Sudan Halkını Kurtarma Hareketi/Ordusu SPLA/M.....	56
4. Beja Kongresi.....	57
5. Milli Demokratik Anlaşma - NDA.....	58
III. BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ SİYASAL İSLÂMCI HAREKETLER	
1956- 2009.....	59

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL HÜKÜMETLERDE SİYASET – ORDU İLİŞKİLERİ VE SUDAN'IN İÇ VE DIŞ POLİTİKALARINA YANSIMALARI

I. SİVİL YÖNETİM GELENEĞİ VE İLK ASKERÎ MÜDAHALE.....	63
A. General İbrahim Abboud Askerî Yönetimi ve Politikaları 1958–1964.....	66
B. İkinci Parlamenter Dönem ve Siyasal Gelişmeler 1964–1969.....	69
II. GENERAL CA'FER MUHAMMED EL-NİMEYRÎ ASKERÎ YÖNETİMİ	
VE SUDAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ 1969–1985.....	75
A. Devrimci Komuta Konseyi ve Uygulamaları.....	76
B. İç Politika ve Unsurları.....	78
1. 1971 Darbe Denemesi ve Siyasal Gelişmeler.....	78
2. Güney Politikası.....	78
3. Siyasal Gelişmeler.....	80
a. Siyasal İslâmcılarla İlişkiler.....	81
b. İç Gerilimler ve Kötüleşme Sebepleri.....	82
C. Dış Politika ve Unsurları.....	84
1. Mısır'la İlişkiler.....	84

2. Libya ile İlişkiler.....	87
3. Etiyopya ile İlişkiler.....	88
4. Diğer Ülkelerle İlişkiler.....	88
III. GENERAL SIVÂR EZ-ZEHEB YÖNETİMİ VE UYGULAMALARI	
1985 – 1986.....	89
A. Askerî Geçici Konsey ve Faaliyetleri Nisan 1985-Nisan 1986.....	90
B. Parlamenter Dönem, Sâdık el-Mehdî Koalisyon Hükümetleri ve Siyasal Gelişmeler 1986 – 1989.....	92
1. İkinci Sâdık el-Mehdî Kabînesi Haziran 1987-May 1988.....	94
2. İkinci Sâdık el-Mehdî Hükümeti Mayıs 1988-Aralık 1988.....	97
C. Siyasal İslâmcı Koalisyonların Çöküşü.....	100
IV. GENERAL ÖMER HASAN AHMED EL-BEŞİR YÖNETİMİ VE POLİTİKALARI.....	102
A. Halkın Kurtuluşu İçin Devrimci Komuta Konseyi.....	103
B. İç Siyasal Gelişmeler.....	104
1. Güney Politikası.....	106
2. Darfur Sorunu.....	108
C. Dış Siyasal Gelişmeler.....	110
1. İç Kaynaklı Sorunlar.....	110
2. Dış Kaynaklı Sorunlar.....	113
a. Hâlâib Meselesi.....	113
SONUÇ.....	115
BİBLİYOGRAFYA.....	118
EKLER.....	123

ÖNSÖZ

Dine dayalı devlet anlayışının temelleri ilk çağlara uzanmaktadır. Bugün Ortadoğu Bölgesi içerisinde yer alan Mezopotamya ve Mısır Uygarlıklarında dine dayalı devlet anlayışını sıklıkla görmek mümkündür. İslâm'ın fetih politikası, bölgede hayat bulan İslâm öncesi dinlerin, bölgedeki nüfuzlarını kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Başlangıçta bir devlet geleneğine sahip olmayan Araplar, İslâmiyet'in ilk yüzyıllarında Sasanî, Bizans ve Türk medeniyet ile devlet anlayışından etkilenmişlerdir. Türklerin XV. ve XVI. yy.dan başlayarak XX. yy.a kadar devam eden bölgedeki hâkimiyetleri başta İngiltere olmak üzere Batılı güçlerin eline geçmiştir. Bu durum bölgeye farklı bir devlet anlayışını da beraberinde getirmiştir.

Reform ve Rönesans'ı yaşayarak devlet anlayışını laik bir düzleme çekmiş olan Batı Medeniyeti I. Dünya Savaşı sonrası bölgeden çekilmek zorunda kaldığında Ortadoğu'da zuhur eden yeni devletler kendilerini tanımlama problemiyle karşılaşmışlardır. XIX. yy.ın sonlarında başlayan ve XX. yy.ın son çeyreğine dek devam eden bu sorunu çözüme kavuşturma iddiasıyla ortaya çıkan kimi felsefe ve siyaset adamları, bugünkü Ortadoğu'nun birçok alanda felsefî altyapısını oluşturmuşlardır. Bu fikir adamlarının çoğu "sömürge olmayı ve devletsiz kalmayı" İslâmî esaslardan uzaklaşmaya bağladılar. Muhammed Abduh, Raşid Gannuşî, Cemaleddin-i Afgânî, Hasan el-Bennâ, Seyyid Kutub ve benzeri birçok düşünür, hayatın birçok alanında olduğu gibi devlet teşekkülünde de İslâmî esaslara dayalı anlayışlar geliştirdiler. İslâm toplumlarının geri kalmışlığını ondan uzaklaşmaya bağladılar. Bu teorisyenlerin etkisiyle hareket eden pratisyenler, uygulamalarında modern dünyanın bir gerçeği olan temsil sorunlarıyla karşılaştılar. Aslında, I. ve II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler, devletlerin olduğu gibi dinlerin de meşruiyeti sorununu doğurmuştur. Zihnî altyapılarında bu düşünceyi barındıran siyasal İslâmcılar, Vatikan ve İsrail'e karşı Suudî Arabistan ve İran İslâm Cumhuriyeti ile karşılık verdiler. Zira siyasal İslâmcılara göre, Vatikan Hıristiyanlığın, İsrail ise Musevîliğin meşruiyeti anlamına geliyordu. O halde, yeni kurulmakta ve rejim sıkıntısı yaşamakta olan Müslüman toplumlara bu reçete verilmeliydi.

Kendi bünyesinde bu tercihi gerçekleştiren ülkeler meşruiyet kazanmışlardı. Ancak yukarıda da değinilen modern dünya ve onunla kurulması zorunlu ilişkilerde bu durum siyasal İslâm tercihini yapanların lehlerine cereyan etmiyordu. Bu durum pragmatik bir yaklaşımla aşılmaya çalışıldı. Batı'nın demokrasisi ile İslâmî sistemin uyumunun gerçekleştirilmesi ile bu problem aşılacaktı. Siyasal İslâmcılar, Samuel Hantington'un "Batı Medeniyeti taklit edilemez..." sözünün işaret ettiği ana unsur gözden kaçırıyorlardı.

Batı Medeniyetinin taklit edilemez yönü, Rönesans, Reform, Laiklik ve Demokrasi diziniydi. İslâm toplumları ise işleyişte son ikisinin uygulamasına hemen geçmek istemişlerdir. Bu kavramların uygulama alanı olan devletler ile muhatapları olan halk arasında bu felsefî eksikliğin yarattığı sorunlar ortaya çıkmıştır.

Kendi içerisinde gerek devletler, gerekse toplum bazında Laik/Demokrat ve Siyasal İslâmcı ayrımına sahne olan Müslüman toplumlar ve bunların uygulayıcıları benimsedikleri ideolojinin tekil doğru olduğu kanaatine varmışlar ve bu doğrultuda politikalar uygulamışlardır. Dünyanın pek çok bölgesinde olduğu gibi özellikle Ortadoğu Bölgesi de Soğuk Savaş Döneminde iki dominant unsur tarafından ekonomik, siyasî ve askerî alanda büyük destek görmüştür. Bölge ülkelerinin ordularına güç kazandırılmıştır. 1960'lar ve 1970'ler boyunca bölge ülkeleri rejim tanımlamalarını yapamamanın sıkıntısını yaşamayanın yanı sıra dominant unsurlarında müdahaleleri ile sürekli siyasal kesintiye uğratılmışlardır.

Bu deneyimler ışığında şu söylenebilir ki siyasal İslâmcılık, Müslüman toplumların refah, huzur ve mutluluğunu sağlayacak bir sistem olarak gözükmekten oldukça uzaktır. Son dönemde bölgeye alternatif olarak sunulan bazı "siyasal modelleri" bölge ülkeleri önyargıdan uzak, sağduyu ve titizlikle incelemelidirler.

Bu tez çalışmasıyla bir devletin en önemli unsurlarından olan egemen sınıf ve bu sınıfın değerleri ile ordu ilişkisinin tarihî, dinî ve sosyo-politik arka planının incelenerek ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Genelde bölge ülkelerinin, özelde ise Sudan'ın maruz kaldığı bu müdahalelerin hangi sebeplerle siyasal kesintiye uğradıkları

ve bu kesintilerin Sudan içinde ve bölgede yansımaları konu edilmiştir. Çalışma yapılırken Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi dipnot kuralları uygulanmıştır.

Yurtdışında Sudan üzerine yapılan çalışmalar, tarihi planda; Osmanlı Dönemi, Mehdî Dönemi ve İngiliz – Mısır Kondominyumu’nu kapsamaktadır. Modern dönem diyebileceğimiz zaman dilimi üzerinde ise çalışmalar; Sudan/Terör ilişkisi, Güney Sorunu, Darfur Meselesi ve İnsanî yardım faaliyetleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Ülkemizde Sudan’ın son dönemi üzerine yapılan çalışmalar ise ne yazık ki bir-iki makale, gazete haberleri ve ziraat fakültelerinde Sudan Darısı üzerine yapılan çalışmalardan öteye gidememiştir. Bu açıdan çalışma esnasında ciddi anlamda kaynak temininde sıkıntı çektiğimi ifade etmek isterim. Bunun yanı sıra konu üzerine yapılan yerli ve yabancı kaynaklardan azami ölçüde istifade etmeye çalışılmıştır.

Tezimin oluşmasında ve verimli bir şekilde gelişmesinde büyük katkısı olan danışmanım sayın Prof. Dr. Hüseyin SALMAN’a şükranlarımı öncelikle ve özellikle belirtmek isterim. Yine çalışmalarım esnasında, her türlü rahat çalışma ortamını hazırlayan ve sabırla bana katlanan değerli aile fertlerime minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

İsa ÖĞDÜR

İstanbul - 2010

ÖZET

Bu çalışmada genelde Ortadoğu ülkeleri, özelde ise Sudan’da yaşanan siyasî tecrübeler ve bu tecrübelerin uluslararası yansımaları konu edilmiştir. Tarihî süreç içerisinde kendi kendisini yönetme tecrübesinden yoksun olan Sudan’ın 1956’daki bağımsızlığından günümüze kadar elde ettiği demokratik birikimlerin kazanılmasına ya da demokratik gelişim sürecinin askıya alınmasına etki eden faktörler üzerinde durulmuştur. Bölge insanı sosyal ve ekonomik problemlerle karşılaştıkça bir suçlu arayışına girmiş, sorumlu olarak yöneticilerini ya da Batıyı görmüşlerdir. Ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında tepki gösteren halk, İslâm’ı bir çözüm olarak görmüştür. Sudan aydını ve ordusu yüzlerce etnik ve dinî farklılığı bir arada tutabilme adına İslâm’ı siyasallaştırmış ve meşruiyetlerinin temeline oturtmuşlardır. Yönetime gelmenin “silahla”, yönetimde kalabilmenin “siyasal İslâm’la” sağlandığı Sudan’da, bu politikaların uluslararası ilişkilerine nasıl yansıdığı üzerinde de ayrıca durulmuştur.

ABSTRACT

The theme of this project is the political experiences that Sudanese face and the international reflections of these experiences. I intended to highlight the factors that block the democracy and the factors that positively affect the democratic savings since 1956. The people of this region always blame administrators and western countries when they face an economical or social problem. They see Islam as salvation from economical and political problems. Sudanese intellectuals and military authorities placed Islam in the core of their constitutional monarchy, to be able to hold hundreds of ethnic and religious differences together. In the light of the above-mentioned circumstances, I also intended to highlight the reactions of these politics over Sudanese international relations.

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
A.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CNPC	China National Petroleum Corporation
CPC	Cotton Public Corporation
Çev.	Çeviren
DKK	Devrimci Komuta Konseyi
DUP	Democratic Unionist Party
ECU	European Currency Unit
FAO	Food and Agricultural Organization
GAK	Geçici Askeri Konsey
GNPOC	Greater Nile Petroleum Operating Company
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IGAD	Intergovernmental Authority on Development
IMF	International Monetary Fund
İKÖ	İslâm Konferansı Örgütü
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
NCP	National Congress Party
NEC	National Electric Company
NDA	National Democratic Alliance
NIF	National Islamic Front
NUP	National Unionist Party
ONG	Oil and National Gas
PDP	Peoples Democratic Party
RCC-NS	The Revplutionary Command Council for National Salvation
s.	Sayfa
SANU	Sudan African National Union

SCP	Sudanese Communist Party
SLA	Sudan Liberation Army
SPLA	Sudan People's Liberation Army
SPLA/M	Sudan People's Liberation Army/Movement
SPLM	Sudan People's Liberation Movement
SPLM/A	Sudan People's Liberation Movement/Army
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSLM	South Sudan Liberation Movement
SSU	Sudan Socialist Union
UCM	Uluslararası Ceza Makemesi
USAP	The Union of Sudan African Parties
y.t.y.	Yayın tarihi yok
y.y	Yayın yeri yok
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Ortadoğu bölgesi, belki de sosyal bilimlerin ilgili alanlarında üzerinde en çok yazılan, çizilen ve konuşulan konularından birisidir. Ancak yerli ve yabancı çalışmalar daha ziyade; imparatorluklar, petrol, İslâm, mücadele alanları vb. çerçevede ve merkezî Ortadoğu üzerine yoğunlaşmıştır. Bölgenin batısı olan Kuzey Afrika'nın ve Sahraaltı'nın bu kapsamda oldukça az çalışıldığı gözlemlenmiştir. Buradan hareketle bölgenin önemli bir ülkesi olan Sudan çalışma konusu edilmiştir.

Bu çalışmada Ortadoğu bölgesinde oluşan son dönem devletlerin siyasal tercihleri ve bu tercihlerin oluşmasına etki eden tarihî, dinî, sosyal, kültürel, etnik vb. unsurların ne gibi yansımaları olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Genelde Ortadoğu bölgesinde yaşanan siyasal istikrarsızlıkların, özel olarak Sudan ölçeğinde cereyan eden siyasal aktivitelerin seyri incelenmeye çalışılmıştır. Bir devletin en önemli unsurlarından olan parlamento ve ordu arasındaki ilişkiler Sudan bağlamında ele alınmıştır. İslâm içerisinde Şîî ve Selefî inanışların devlet düzleminde bir alternatifi olan Sünnî karakterli bir siyasal İslâmcı karaktere sahip olan Sudan siyasal sisteminin bölge ülkeleri ve toplumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. XX. yy.da en çok askerî müdahaleye muhatap olan bölgelerin başında gelen Ortadoğu bölgesi'nde bu durumun sebepleri aranmıştır.

Yapılan çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte; bölgenin coğrafî, demografik, ekonomik, siyasî ve tarihî yapısı üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde; ülkedeki siyasal yapılanmanın temelleri ve gelişimi ile siyasal partiler üzerinde durulmuştur.

İkinci ve son bölümde ise; ülkede yaşanan askerî darbelerin sebepleri ve sivil hükümetler ile ordu arasındaki ilişkilerin ve darbe deneyimlerinin iç politikaya ve bölgeye yansımaları kronolojik olarak incelenmiştir.

Ortadoğu'nun Tanımı ve Jeopolitiği

XX. yy.ın başında Alfred Thayer Mahan'ın "Ortadoğu" tanımını yazılı bir belgede ilk kez kullanmasının ardından¹ geçen yüzyıllık süre zarfında tanım oldukça farklılaşmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası imparatorlukların çökmesinin ardından bölge yeniden şekillenmiş ve bu kavram anlam kaymasına uğramıştır. Dünyayı yeniden şekillendiren bu olayın ardından uzun bir süre geçmeden etkileri daha da büyük olacak olan II. Dünya Savaşı'nın cereyan etmesi ve takip eden gelişmeler "Ortadoğu" tanımına daha farklı anlamlar kazandırmıştır.

Her iki dünya savaşı sonrası uluslararası ilişkilerin ve felsefesinin gelişmesi ve bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucu tanım coğrafi tanımlamadan ziyade siyasî bir anlam kazanmıştır. İki dünya savaşı kadar etkisi olmasa da Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından XX. yy.da dünya üçüncü kez şekillenmeye başlamıştır. Sıcak bir savaş sonucu olamayan bu şekillenme öncüllerine nazaran daha yavaş seyretmektedir. Bu yeni şekillenmenin tayin gücünü kendisinde gören ABD siyaseti, tanıma günümüzdeki son şeklini vererek oldukça farklılaştırmıştır. Ortadoğu'yu yeniden tanımlayanlar, O'na etnik ve dinî bir "ötekilik" kazandırarak coğrafi tanımdan neredeyse tamamen çıkarmışlardır. Öyle ki; Ortadoğu'dan kasıtlı; Fas'tan Somali'ye, Afganistan'dan Yemen'e kadar uzanan bir coğrafyayı kastetmeye başlamışlardır. (Bkz. Ek 1)

Ortadoğu tanımının genişleyip daralabileceği ifade edilmekle, kavramın coğrafi olmadığı kastedilmektedir. Bir başka ifadeyle; İslâm Coğrafyası'na karşılık gelen tanım, "İslâm Coğrafyası" olarak belirtilmemekte, demokrasi zaafı olan geniş bir bölge olarak sunulmaktadır. Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak varlığını sürdüren ABD, aşağı yukarı yüz elli yıldır çeşitli stratejistlerin konu edindiği "Hâkimiyet Teorileri'nin" tek müşterek alanı olan Ortadoğu'yu her türlü cazibe kaynaklarıyla kontrol altında tutmak istemekte ve bu doğrultuda politikalar geliştirmektedirler. Bu çerçevede Ortadoğu'nun batısı olarak tanımlanan Kuzey Afrika Bölümü, etnik ve siyasî anlamda yüzyıllardır bitkin düşmüş Merkezî Ortadoğu'ya

¹ Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam ve Çerçevesi", **Stradigma**, Sayı 10, Kasım (2003), s. 21-34.

nazaran daha bakir bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun farkında olan egemen güçler özellikle son yirmi yıldır bölgeyle ekonomik ve siyasî anlamda daha da yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Zengin; petrol, su, doğalgaz, altın ve elmas gibi ekonomik değeri haiz maddelerin bölgede bulunması burayı bir cazibe merkezî yapmaktadır.²

Bunun yanı sıra bölgenin iki okyanusa kıyısı olması, Akdeniz aracılığı ile Avrupa'yı kontrol edebilmesi ABD açısından oldukça önemlidir. Diğer taraftan bugün Batı için büyük bir sorun olmasa da hızla artan dünya nüfusu göz önüne alındığında tarım alanlarının azalması bu bölgeye ayrı bir önem katmaktadır.³ Sudan'ın modern tarım sistemleri uygulandığı takdirde tek başına, yıllık iki milyar insanı besleyebilecek kapasiteye sahip olduğu gerçeği düşünüldüğünde bölgenin önemi bir kat daha artmaktadır.

Son olarak şu ifade edilebilir ki; ABD'nin yeni geliştirdiği "Ortadoğu" tanımı uzun ömürlü ve uygulanabilir olmaktan oldukça uzak gözükmektedir. Demokrasinin tekil doğru olduğu anlayışı ve bir aşı gibi enjekte edilme düşüncesi gerçeklikten uzaktır. Var olduğu iddia edilen hastalığın teşhisi yanlış konulmuş ve tedaviye yanlış başlanılmıştır. Demokrasinin de nüvesini teşkil eden "İnsan Haklarına" vurgu yapılmadan ve bu politika gerçek anlamda uygulanmadan adı ne olursa olsun hiçbir devlet ve sistemin bu bölgede hayat sürmesi mümkün görülmemektedir.

I. SUDAN COĞRAFYASI VE DEMOGRAFİK YAPI

A. Fizikî Unsurlar

2.505.813 km² alana sahip olan Sudan, Afrika'nın sınırlandırılmış en büyük alanıdır. Kendi içerisinde de 26 idarî bölgeye ayrılan Sudan; kuzeyden Mısır (1273 km), kuzeydoğudan Kızıldeniz (853 km), doğudan Etiyopya (1606 km) ve Eritre (605 km), güneyden Kenya (232 km), Uganda (435 km) ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti (628 km), batıdan Orta Afrika Cumhuriyeti (1165 km) ve Çad (1360 km), kuzeybatıdan da

² Selami Gözenç, **Güneybatı Asya "Ortadoğu" Ülkeler Coğrafyası**, Çantay Kitapevi, İstanbul 1999, s. 9.

³ Deniz Altınalev, "Geleceğin Gıda Ticareti", **İGEME'den Bakış**, Sayı 26, Ocak-Nisan (2004), s. 53-61.

Libya'yla (383 km) çevrilidir.⁴ (Bkz. Ek 2) Sudan aynı zamanda Arap Yarımadası ve Kızıldeniz çöküntüsünden Afrika topografyasına geçişte bir coğrafî kavşak durumundadır. Kuzeyinde ki çöllük alan, Libya içlerine kadar ulaşarak Libya Çölü'nü oluşturur. Kuzeydoğusunda Kızıldeniz, doğusunda ise Etiyopya'dan başlayıp sahil şeridince uzanan dağlık alan, güneyinde derin vadilerin yer aldığı yüksek düzlükler ve bataklık alanları mevcuttur. Güneybatıda Nil Havzası'ndan Kongo Havzasına geçişi sağlayan yüksek düzlükler bulunur. Batı'da ise fazla yükseltisi olmayan dağlık bir alanla çevrilidir. Sudan'ın kendine has bu çanak görünümü neredeyse düşen her damlanın dereler sayesinde Nil'e ulaşmasını sağlar.⁵

Sudan'da güneyden kuzeye doğru bir eğim vardır, ancak eğim farkı oldukça azdır. Juba içlerinde yükselti 452 m iken, Hartum'da 378 m'dir. Ancak bu yükselti farkı iç kısımlara gidildikçe doğu-batı doğrultusunda daha da belirginleşir. El-Ceneina'da 805 m, El-Obeid'de 568 m olan yükselti, Kassala'da 529 m'ye düşer. Yükselti farkı iç kısımlardan batıya doğru gidildikçe tekrar bir artış gösterir. Bu farkın oluşmasında Kızıldeniz kıyısınca uzanan arası açık sıradağlar önemli faktördür.

1. Dağlık Alanlar

Üçüncü zaman volkanizması tarafından etkilenen dağ oluşumu doğu ve batı eksenini olarak Nil Vadisi tarafından ayrılmıştır. Seyrek olan bu her iki dağ kütlesi Nil Havzasına gelmeden oluşumlarını tamamlarlar. Deniz kıyısınca uzanan dağların geçişli özelliği Arap dünyasına açılan bir kapıyı oluşturmuştur. Etiyopya, Eritre doğrultusundan gelerek Mısır'a kadar uzanan bu dağ kütesinin yüksekliği Nil Havzası'ndan başlayarak yavaşça yükselir. Bu yumuşak yükselişler bazen sıra dışı olarak 2 000 m.yi aşar (Jebel Erba, 2 217 m; Jebel Oda, 2 259 m; Jebel Hamoyet, 2 780 m). Yukarıdaki bölüm istisna edilirse Sudan çok dağlık bir coğrafyaya sahip sayılmaz. Sudan'da var olan dağların önemi; yağmur mevsimlerinde düşen yağıışı Nil'e taşımalarıdır.

⁴ "Geography" **Republic of the Sudan**, <http://www.sudan.net/>, 16.11.2005.

⁵ "Sudan", **İslâm Ülkeleri Ansiklopedisi**, Ahsen Yayınları, İstanbul 1994, s. 247.

2. İklim ve Bitki Örtüsü

Sudan, uç noktalarda sıcak ve kurak bir ülke olmasına karşın yinede yaz musonları tarafından ülkenin güney toprakları yeteri kadar su alır. (Bkz. Ek 3) Sudan'da kuzeydoğu, doğu ve kıyıdaki dar şerit istisna edilirse, ülke tropikal kuşağın etkisinde kalır.⁶ Muson yağmurlarını getiren bulut yığınları bölgeye Gine körfezi ve Zaire kenarından Mart ayında girer; kuzey yönünden sürekli olarak yayılarak doğuya ulaşır. Temmuz-Ağustos içinde maksimum yağış bırakır. Hızla azalarak Ekim ortalarında Sudan'ı terk ederler. Zaire'nin kuzeyi ve Orta Afrika'da 1500 milimetre yıllık yağış bırakırlar. Muson yağışları Sudan'da en yüksek 900 mm olarak görülür. Ülkede muson yağmurlarının düştüğü bölgeler içerisinde en az değere yıllık ortalama 100 mm. ile Port Sudan civarında rastlanır. En yüksek değere ise 765 mm. ortalama ile ülkenin doğusundaki Marra Dağı'nda rastlanır. Buna rağmen muson yağmurları mevsim ve yıllara göre çok değişken olabilmektedir. Son yıllarda artan nüfus, iç savaş ve uygulanan ambargo nedeniyle gıda sıkıntısı çeken Sudan'da muson yağmurları Nil kadar hayati önem taşımaktadır.

Ülkedeki sıcaklık farklılıkları güneyden kuzeye doğru azalmaktadır. Ülkenin en kuzeyindeki Vadi Halfa'da en yüksek sıcaklık 36 C iken en düşük sıcaklık 18 C dir. Güneydeki yıllık ısı farkı ise daha azdır 38 C ile 20 C arasında seyretmektedir. Ülkede kış soğukları kendisini özellikle Kızıldeniz kenarında, Çad sınırında ve ülkenin kuzeyinde Ocak ve Şubat aylarında hissettirir. Mevsim sıcaklıklarında yaz yağmurlarının etkisinden yukarıda bahsetmiştik. Buna benzer bir duruma; ülkeye kuzeyden, özellikle Akdeniz üzerinden gelen rüzgârların etkisinde rastlamaktayız.⁷ Bu rüzgârlar etkili oldukları alanlarda havayı kurutup sertleştirmektedirler. Yine bu rüzgârların beraberinde getirdiği kumullar özellikle Nisan ve Temmuz aylarında tarımsal ve sosyal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedirler. Sudan'ın göçebe ve yarı göçebe unsurları olan halk için oldukça önem arz eden çöl ve stepler, bölge coğrafyasının belirleyici karakterini oluştururlar. Milk ve Howar Vadileri'nden başlayıp kuzey ve kuzeybatıya doğru yayılarak Libya içlerine kadar uzanan büyük bir

⁶ "Selected Maps of The Sudan", <http://www.sudan.net/>, 25.11.2005.

⁷ K.M. Barbour, **The Republic of the Sudan, a Regional Geography**, University of London Press, London, y.t.y, s. 280.

sahayı oluştururlar. Nadiren de olsa Akdeniz üzerinden gelerek bölgeye bırakılan yağmurlar kısa ömürlü otlak alanlar oluşturmuştur.⁸

Sudan stepleri Afrika'nın tipik sıcak ve kurak iklimiyle kumulların arasında geçiş noktalarını oluşturur. Bu alanlar genellikle büyük hayvan sürülerinin göç yolları üzerindedir. Özellikle büyükbaş hayvanlar yağmur mevsimini step alanlarında geçirirler. Bitki örtüsü iç kısımlara gidildikçe insanî unsurların da etkisiyle, değişiklikler göstererek çöl alanlarından tamamen ayrılır.

Ormanlık alanlar özellikle ülkenin güneyinde yaygındırlar ve biçimsel olarak nehirleri kapatır görünümündedirler.⁹ Kurak mevsimlerde savanalardaki yangınların ormanlara zarar vermeleri, izlenen yeni tarım alanları politikaları, iskân projeleri ve yaşanan iç savaş ormanlara çok büyük zarar vermektedir.

3. Su Kaynakları ve Nil Havzası

Nil Sudan'ın âdeta hayat damarı gibidir. Bölgedeki tüm irili ufaklı dereler Nil'e akarlar. Nil, eski çağlardan itibaren Etiyopya, Sudan ve Mısır sakinlerinin bakışıyla bir "tanrısallık" kazanmıştır. Dünyanın bu en uzun nehri Sudan kaynaklı bir nehir değildir. Nil'i oluşturan iki büyük kol vardır; Beyaz Nil ve Mavi Nil. Beyaz Nil Kongo ve Uganda'nın kuzeyden sınır parçası olan Albert Gölü'nden doğarak Uganda sınırından ülkeye girer. Mavi Nil ise Etiyopya'daki Tana Gölü'nden doğarak Sudan'a girer.¹⁰ Hartum'a kadar düzensiz gelen nehir, şehrin kuzeyinde iki ana kolunu birleştirerek Mısır içerisinden Akdeniz'e dökülmeden önceki son şeklini alır. Nil Nehri doğduğu ve geçtiği topraklara hayat vermesinin yanı sıra stratejik önemi sebebiyle hak sahibi ülkeler arasında kullanım ve paylaşımında birçok problem yaratmaktadır. Son olarak Nil'in kullanım hakkı doğrultusunda Nil Havzası İnsiyatifi'nin 1999'da düzenlediği Uganda'daki toplantıda önerilen tüm tekliflere Mısır ve Sudan karşı çıkmışlardır.¹¹ Hatta bölgenin güçlü ülkesi Mısır pek çok şeyini Nil'e borçlu olduğunun bilinciyle

⁸ <http://www.botany.hawaii.edu/faculty/webb/BOT410/Leaves/LeafMidrib.htm>, 12.10.2005.

⁹ http://www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/DOCREP/004/AB390E/ab390e03.htm, 21.10.2005.

¹⁰ Colin Hynson, **Afrikanın Keşfi**, Çev. Kerem Keskiner, Alkım Yayınları, İstanbul 2001, s. 13.

¹¹ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-03/a-2004-03-08-1-1.cfm> 13.02.2006.

güneyindeki ülkelerle, zaman zaman ise uluslararası güçlerle Nil eksenli sürtüşmelere girmekten kaçınmamaktadır.

Sudan'da Nil dışında ciddi anlamda bir akarsu sistemi bulunmaz. Buna rağmen Mavi ve Beyaz Nil'e katılmadan bir süre kendi havzalarını oluşturan birkaç akarsudan söz edilebilir; Howar, Milk, Bahr el-'Arab, Boro, Sue, Atbara isimli bu akarsuların hepsi sonunda Nil'e katılarak onun bir parçası olurlar. Kızıldeniz kıyılarına ulaşarak Tokar deltasını oluşturan birkaç dere dışındaki diğer akarsular buharlaşmanın da etkisiyle tamamen kaybolurlar.

B. Demografik Unsurlar

1. Etnik ve Dinî Altyapı

Yüzlerce etnik dilin konuşulduğu Sudan'da (Bkz. Ek.5) Arapların bölgeye gelmesinden sonra İslâm'ı kabul eden bazı yerli kabileler ve yeni unsur Arap kabileleri Arapçayı yaymaya başlamışlardır. Ülkenin Batılılarca sömürgeleştirilmesinin ardından Fransızca ve İngilizcenin yanı sıra misyoner faaliyetlerle de yerli halk Hıristiyanlaşmaya başlamıştır. Sudan, İngiliz hâkimiyetindeyken kuzeyin dil ve inancına fazla müdahale edilmemiştir. Bu yolla güçlü kuzey kabileleri ve yöneticileri ile iyi geçinilmeye çalışılmış, kimi zaman yönetime ortak edilmişlerdir. İngilizler aynı politikayı güneyde benimsememiş, farklı dil ve dinlere sahip yerli halkı dil ve dinî kullanarak asimile etmeye çalışmıştır. Güneyde uygulanan bu, Sudan'ın bağımsızlık döneminde güneyin siyasî, ekonomik ve kültürel anlamda ülkeye katkı sağlamasını engellemiştir.

İngilizler, güneydeki bu farklı din ve dilleri bir kazanç ve farklılık olarak algılayıp, kuzeye uyguladıkları gibi yönetime ortak etmenin yerine, linguistik ve teolojik araştırma konuları olarak görmüşler, güneyde İngilizceyi resmî dil olarak kullandırırken bölgede konuşulan dilleri araştırma konusu yapıp üzerlerinde çalışmalar yapmışlardır. Uygulanan bu, Kuzey'in dili Arapça'nın bu dönemde de siyasî anlamda gelişmesini sağlamış ve bağımsızlık sonrası kuzeyin, güney dillerini ve dinlerini dönem dönem inkâr ederek Araplaştırma politikalarına başvurmaları psikolojisini doğurmuştur.

Ayrıca, Arapça'nın Mısır-İngiliz Kondominyum'unun* sonuna doğru 1949'da resmî dil olarak kabul edilmesi bağımsızlıkta yaşanacak sorunların bir habercisi olmuştur. İngiliz ve Mısır-İngiliz yönetimi süresince resmen kabul görmesi, bu dili konuşan insanların ordu içerisinde görev alabilmeleri, Arapların ordu içerisinde güç unsuru olmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu durum zamanla çok kültürlü Sudan'ı tek kültüre doğru sürüklemiş ve günümüze kadar dahi yoğun bir şekilde yansımaları sürmüştür. Bağımsızlığın ardından bir devleti oluşturan temel unsurlardan olan dil ve din birliği gibi önemli faktörlerin tanımı Sudan'da da bir sorun olarak yaşanmıştır. Birçok dil ve dine sahip Sudan coğrafyası devlet şeklini aldıktan sonra tek dil ve tek dine bürünmeye başlamıştır.¹² İş başına gelen yönetimler hemen her seferinde yeni bir ulus inşasına girişmişlerdir. Bu ulusun temelini sürekli olarak İslâm ve Arapçaya dayandırma gayretleri, yaşanan gerginliklerin temellerinden birisini oluşturmuştur. Arapçılık çabaları zamanla İslâmlaştırmanın önüne geçmiş ve sürtüşmelere Arapça konuşmayan Müslüman yerliler de dahil olmuş, böylece oluşan kaos daha da büyümüştür.

Arap Sudan'ı ve Sudan Arabı oluşturma çabaları kimi zaman daha isabetli veya daha uygulanabilir politikalara yerini bırakmıştır. Ca'fer Muhammed en-Nimeyrî döneminde (1969–1985) Arapçılık politikasının yerine, “Afro – Arap” politikalar üretilmeye başlanmıştır.¹³ Bu çoğulcu politikaların uygulanması sonucu, dönem içerisinde on yıllık bir barış süreci yaşanmıştır. 1972 Addis Ababa Antlaşması'nda ülkenin güneyinde İngilizce ve birkaç yerel dil resmen kabul edilmiştir. 1975'de ise ülke genelinde resmen üç dil kullanılmaya başlamıştır. Ancak çoğulculuk çabaları geleneksel, kabileci ve tarikatçı yapıyı bozamamış ve zaman içerisinde çoğulculuk siyaseti; çoklu çatışmalara yerini bırakmıştır. Kuzeyli siyasetçilerin uyguladıkları Arapçılık siyaseti beraberinde güneyin reaksiyon olarak anti-Arap ve anti-İslâm politikaları geliştirmelerine sebep olmuştur. Sudan'ın yaşadığı problemlerin temeldeki en büyük sebeplerinden olan ulus olabilme sorunu aşılabildiği takdirde birçok problem

* Uluslararası hukuka göre iki veya daha çok sayıda egemen gücün bir politik bölgedeki (bir arazi veya sınır bölgesinin) *egemenlik* gücünün bu bölgeyi ayrı *milli* bölgelere bölmeden, eşit şekilde paylaşılıp yönetmeleridir. Eşit paylaşım. (Şeref Ünal, Devletler Hukukuna Giriş, s. 82).

¹² Jean Buxton, **Chiefs and Strangers**, University of London Press, London 1963, s. 132.

¹³ R. Hrair Dekmejjian, **Islam in Revolution, Fundamentalism in the Arap World**, Syracuse University Press, New York 1995, s. 89.

hallolacak gibi gözükmetedir. Bu doğrultuda elli yıldır uygulanan politikalar şu başlıklarda toplanabilir.

- Millet oluşturma çabalarının temeline “Arapçılığı” oturtma,
- Yerel kültürleri yönetimde dikkate almama,
- İslâm’ı bir Arap kültürü olarak empoze etme,
- Farklı dil ve dinlerin varlığını Arap-İslâm unsuruna bir tehdit olarak algılama,
- Etnik dillerin kabulü yerine, İngilizcenin kullanımına izin verme.

Uygulanan siyasetlerin başarı ya da başarısızlığı başlıklara bakılarak kısmen elde edilebilir. Burada görüldüğü üzere Sudan’da izlenen ve uygulamalar, sosyolojik gerçekler üzerine oturmamaktadır. Sadece etnik, dinî, politik, ekonomik vb. kaygıların yönlendirdiği, hitâbettiği toplumun gerçekleri üzerine bina edilememiştir.

Sudan’ın ekolojik yapısı ve özellikleri, içerisinde yaşayan toplulukların gelişimini de oldukça derinden etkilemiştir. Özellikle ülkenin güney ve doğu bölgelerindeki ekolojik yapı Kuzeyle olan ekonomik, siyasal ve sosyal eşitsizliği had safhaya taşımıştır. Arap dili ve İslâm dinî tarafından yaratılmaya çalışılan homojen yapıya rağmen bu tam olarak sağlanamamıştır. Buna rağmen ülkenin kuzey, doğu ve orta kısımlarında Müslüman nüfus çoğunluktaiken güneyde yerli animist* ve Hıristiyan nüfus çoğunluğu teşkil eder.¹⁴ Sudan’ın bugünkü toplum yapısı bölgenin Müslümanlar tarafından kontrol edilmesinin ardından IX. yy.da şekillenmeye başlamıştır. Sudan toplumunun Arapların bölgeye gelişlerinden sonra bu coğrafyaya Bilâdi’s-Sudan (Siyahlar Ülkesi)¹⁵ ismini takmaları bugün bakıldığında gerçekten çok anlam ifade ediyor. “Sudan” denilerek siyahın çoğullaştırılması, günümüz Sudanındaki onlarca farklı etnik grubu çok isabetli bir şekilde tarif etmektedir. (Bkz. Ek.6)

* Zihinsel, hatta fiziki varoluşun kaynağını; cisim ya da bedenden bağımsız bir enerji ya da güçte bulan anlayış. Herşeyde ruh bulunduğunu öne süren görüş. Canlılık. (Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s. 39).

¹⁴ Hasan Dafalla, **The Nubian Exodus**, A&A Press, London 1975, s. 129.

¹⁵ Türkkaya, **A.g.e**, s. 73.

2. Sınıfsal Ayrım

Sudan toplumu temelde Arap ve yerliler olarak iki gruba ayrılrsa da bunların kendi içerisinde etnik, dinî, sosyo-kültürel vb. unsurlarla ayrıldığını, bu ayrımın günümüzde de olduğu gibi büyük acılar yaşanmasına sebep olduğu bir gerçektir. Sudan'ın sınıfsal ayrımının temelindeki ana unsur olan yaşam şekli ve alanı, ülkenin kaderini derinden etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Sudan'ın etnik ve dinî yapısının derinlemesine olmasa dâhi genel hatlarıyla da olsa bilinmesinin ülkenin içerisinde bulunduğu fiili durumun anlaşılmasında katkısı olacağı açıktır.

Köken olarak Arap ve yerli halktan oluşan köylüler ülkenin çok farklı yerlerinde düzenli ve düzensiz olarak yaşamaktadırlar. Köklü tarihleri boyunca çok az değişime uğramalarında geleneklerine olan bağlılıkları büyük rol oynamıştır. Resmî eğitime yanaşmamaktadırlar. Sudan'da yönetici olmuş tüm sivil ve askerî yönetimler onları bu konuda ikna edememiştir. Tarihî süreç içerisinde Funj Krallığı, Osmanlılar, Mısır ve İngiliz-Mısır idarelerine karşı sürekli mücadele içerisinde olmuşlardır. Mücadelelerinin temel noktası; bağımsızlık fikrinden öte iskân politikalarına karşı duruşları olmuştur.¹⁶

Köylü grubunun içerisinde değerlendirebileceğimiz göçebe köylüler özellikle ülkenin kuzey bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu grup Sudan nüfusunun %10 unu oluşturur. 1980–1985 yılları arasında nüfusun bir bölümü sulak arazi alanlarında iskân ettirilmiştir. Ülkenin doğusunda sıkça bulunan orta ölçekli çiftliklerde mevsimlik işçi olarak çalışırlar. Genel itibarıyla küçük ve büyükbaş hayvanları; gerek ülke içerisinde gerekse Mısır ve Çad'da kaçak olarak sokarak, küçük ölçekli ticaretle de uğraşırlar. Ana geçim kaynaklarının temelini oluşturan sürüleri Kızıldeniz boyunca uzanan dağlık alanda mevsimlere göre kuzey-güney doğrultulu hareket ettirirler. Çöllük alanlarda ise sürülerini vahaların olduğu yerlere de tutarak hareket ederler. Etnik olarak, bu göçebelerin büyük bölümünü; Bejalar ve Juhayna Arapları oluşturur.¹⁷

Bozkırlarda yaşayan toplulukların ise hemen hemen tamamı hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır. Yüzyıllardır Müslüman olan bu grup, kendilerini Juhayna

¹⁶ “Languages of the Sudan”, <http://www.sudan.net/>, 17.01.2006.

¹⁷ http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=bej, 06. 02. 2006.

Arapları ile aynı etnik kökten kabul etmektedir ancak kullandıkları dil itibarıyla bölgelere göre farklılıklar gösterirler. Küçük yerleşim yerlerinde oturan bu insanlar, sürüleriyle mevsimlik göçler yaparlar. Geniş ve dağınık bir alanda yaşamalarına karşılık aşiret yapısı ve gelenekleri son derece güçlü ve teşkilâtlıdır. En sık rastlandıkları yer olan Beyaz Nil Havzasına yakın olan steplerden yağmur mevsimlerinde sürülerini kuzeye Bahr el-‘Arab civarına taşırlar. Otlak alana bağımlı olmaları Onların diğer kabile ve aşiretlerle olumlu ya da olumsuz ilişkiler kurmalarına sebep olmuştur. Son onbeş yirmi yıldır hükümetin izniyle sürü otlatılmaktadır. Bunun karşılığında ise devlet tarafından iç savaşta hükümeti desteklemektedirler.¹⁸

Dağlık ve yükseltisi fazla olan alanlarda yaşayan Afrika kökenli sınıfın ise etnik açıdan çok çeşitlilik arz etmesine rağmen iki ana unsurdan meydana geldiği söylenebilir, bunlar; Moro ve Otoro kabileleridir. Küçük köylerde yerleşik olarak yaşarlar. Sudan’a yabancı unsurların girmesiyle kendilerini koruyabilmek için dağlık alanlara göçü tercih etmişlerdir. Animist bir topluluk olmaları bölgeye giren Arap ve İngilizlerin onlarla ilgilenmelerine sebep olmuştur. İslâmlaştırma ya da Hıristiyanlaştırma faaliyetleri sonucu bugün önemli bir kısmı animist değildir. Aynı zamanda anaerik bir nitelik taşıyan topluluk bu yönüyle de diğer gruplardan ayrılmaktadır. 1960’lardan sonra düzenli yapılmaya çalışılan tarım ve toprak reformları sonucu kendilerine tarım ve yerleşim alanları açılmıştır.

Nil Havzası’nda yaşayan insanların ana kaynağını Dinka, Jien, Monyjang ve Nuerler oluşturur ki nüfusları 4.000.000 civarındadır.¹⁹ Geçim ve yaşam kaynakları neredeyse hayvancılığa dayalıdır. Hayatlarının tüm alanlarında bu unsur oldukça önemlidir. Evlilikten kan davasına varıncaya kadar karşılık olarak hayvan takasını kullanırlar. Son yıllarda bazı kabileler yağmur mevsimlerinde yükseltisi az olan tepeliklere göç edip, çiftçilikle geçinmeye başlamışlardır. Kendilerine has “ varlığı her yerde olan ilâh” şeklinde tanımlanan bir tür inanç sistemleri vardır. Klanları içerisinde oldukça teşkilâtlanmışlardır ve avcılar, rahipler, koruyucular gibi bölümlere

¹⁸ Ahmet İnel, “Sudan: Katliam Karşısında Suskunluk”, **Birikim Dergisi**, Sayı 184, Ağustos-Eylül (2004), s. 7-11.

¹⁹ “Languages of the Sudan”, <http://www.sudan.net/>, 17.01.2006.

ayrılmışlardır.²⁰ Yoğun nüfusları sebebiyle süreç içerisinde resmî otoriteler tarafından dikkate alınmışlardır.

Mavi ve Beyaz Nil Havzaları başta olmak üzere buralarda toplanan köylüler, kuzey yönlü akan su kenarlarında toplanan gruplardır. Ana unsurunu; Murle, Anuak, Suri kabileleri oluşturur. İngiliz-Mısır yönetiminde başlayıp bugünde devam eden yabanî hayvan avlama yasağı bu insanları yerleşik hayata yönlendirmiştir. Artık köylerde yaşam süren bu insanlar pirinç ve çeşitli tahıllarla ve balıkçılık yaparak geçinirler. Sudan'da uzun zamandır devam eden iç savaşta güneyin ayrılıkçı hareketine destek vermeleri; zaman zaman Etiyopya, Kenya ve Uganda'ya kaçmalarına sebep olmaktadır.

Afrika kökenli olup ormanlık alanlarda yaşayan köylülerin ana unsurunu Didinga, Acholi, Moru, Lokuto, Fajulu, Mondari, Madi, Mundu başta olmak üzere onlarca kabile oluşturur. Bu karma yapı yaşam tarzlarına da yansımıştır. Ticaretle uğraşan kabilelerden, kahve, çay, pamuk vb. üretimi yapan köylülere, hayvancılık yapanlardan, avcı toplumlara kadar çok çeşitlilik arzederler. Bu kabilelerin çoğunluğu animisttir. Çok kapalı bir klan yapısına sahip olan bu gruplar sadece Sudan'la sınırlı olmayıp Nil-Kongo Havzası'nda yaşam sürerler. Sudan'ın güneyindeki dar alanda çok sayıda kabilelerin olması, kabilelerin "benmerkezli"* düşünce tarzları, zaman zaman büyük problemlere sebep olmakta hatta bu problemlerin bazıları kabilelerin komşu ülkelerdeki devamı olan unsurları arasında da devam edebilmektedir.

C. Genel Ekonomik Durum

İngiliz-Mısır yönetiminin Sudan'da uyguladığı ekonomik politikaların ve bağımsızlık sonrasında ülkede gelişen siyasî sürtüşmelerin sonucu ülke ekonomisi oldukça zor durumda kalmıştır. Siyasî istikrarsızlıklar ve askerî müdahaleler planlı bir ekonominin uygulanabilirliğini neredeyse ortadan kaldırarak ülke ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir.

* Etrafındaki hadiselerle kendi bakış açısı dışında mana vermemek, her şeyi kendi sınırlılığına hapsetme hali. Her şeyin kendi çıkar, istek, arzu ve ihtiyaçlarını karşılama çabasıyla belirlenmesi. (Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s. 68).

²⁰ Ahmed Muhammed Abdulgaffar, **Shaykhs and Folewers. Political Struggle in the Rufa al-Hoj Nazirate in the Sudan**, Khartum University Press, Khartum 1974, s. 161.

Sudan'ın 90'lı yıllarda uyguladığı katı siyasî tutumu, beraberinde ülkeye ekonomik ambargo uygulanmasını getirmiştir. Maruz kalmış olduğu Amerikan ambargosu 2000 yılında askıya alınmıştır. Ayrıca, Sudan'a karşı Birleşmiş Milletlerin uyguladığı müeyyideler 28 Eylül 2001 tarihi itibarıyla kaldırılmıştır. Geçmiş yıllarda BM müeyyideleri sonucunda uluslararası kredi imkânlarından yoksun olan Sudan, ileriki yıllarda yeni ve ucuz kredi imkânlarına ulaşma konusunda daha da rahatlayacaktır. Sudan, yıllar içinde komşusu ülkelerle olan ihtilaflarını büyük ölçüde çözüme kavuşturmuştur. Güney sorunu hususunda yapılan anlaşmayla 2011 yılında bağımsızlık kapısını açabilecek bir referandum yapılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu gelişmeler Sudan'ın uluslararası ticarî ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesini hızlandıracaktır.

Sudan coğrafi ve stratejik bakımdan özel bir konuma sahiptir. Afrika'nın doğusunda yer almakta ve kıtanın güney, kuzey, doğu ve batısı arasında bir köprü görevi bulunmaktadır. Sudan'a komşu olan Etiyopya, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti ülkelerinin denize kıyısı olmaması Sudan'ı avantajlı konuma getirmektedir. Etiyopya Hükümeti taşımacılık için Sudan Hükümeti ile anlaşmaya varmış ve Port Sudan Limanını kullanmaya başlamıştır.

Doğu ve Güney Afrika Ülkeleri Ortak Pazarı (COMESA) üyesi olan Sudan üye ülkeler içinde en büyük yüzölçümüne, beşeri kaynağa ve doğal kaynaklara sahip ülke durumundadır. Sudan'ın 2008 yılında GSMH'si 88.2 milyar dolardır. 2008 yılında Sudan'da kişi başına GSMH 2100 \$ civarında olmuştur.²¹ Sudan son beş yıldır yakaladığı büyüme hızı ile en hızlı gelişen beş ülke arasında yer almıştır.(2004'te %5.9, 2005'te %7, 2006'da %7.4, 2007'de %10.5, 2008'de %6.6 büyüme oranı yakalamıştır.)²² Önümüzdeki yıllarda da yüksek büyüme hızının devam edeceği tahmin edilmektedir. GSMH'nin sektörel dağılımına baktığımızda, tarım: %43, sanayi: %17 ve hizmetler: %40 şeklindedir. İşgücünün sektörel dağılımı ise, tarım %70, sanayi ve hizmetler %7, ve kamu %13 oranındadır. İşsizlik oranı %18,7'dir.

²¹ "People", **Sudan**, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/su.html#People>, 16.03.2009.

²² "Economy", **Sudan**, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/su.html#Econ>, 16.03.2009.

1990'lı yılların sonlarında arama ve çıkarma faaliyetleri sonucunda Sudan'da önemli ölçüde petrol ve doğal gaz rezervleri olduğu ortaya çıkmıştır. Petrol ihracatından önemli gelir elde eden Sudan'ın ekonomik performansı, üçüncü ülke firmalarının bu ülkeye yönelmesi sonucunu doğurmuştur.

Her geçen gün artan petrol arama ve çıkarma faaliyetleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan petrol gelirlerine paralel olarak ülkedeki altyapı ve üstyapı projelerini gerçekleştirilmesine yönelik önemli yatırımlar bulunmaktadır. Özellikle, enerji, yol, baraj, demiryolu, telekomünikasyon, konut ve idare binaları başta olmak üzere birçok alanda projeler mevcuttur.

1. Tarım ve Hayvancılık Sektörü

Sudan bir tarım ülkesidir. Ekonomideki gelişmeler nasıl olursa olsun Sudan bu özelliğini korumuş veya değiştirememiştir. Bağımsızlığını elde ettiği 1956'da millî hâsıla içerisinde endüstri ürünlerinin payı % 1 olarak gerçekleşmiştir. Aradan geçen süre içerisindeki çalışmalar bu oranın millî hâsılaya yansımadaki oranın yeteri kadar artmasında pek başarılı olamamıştır. Sudan'ı yöneten sivil ve asker yöneticiler genel ekonomik programları içerisinde tarıma büyük bir önem vermişler, düzenli kalkınma plan ve programlarında ana unsur olarak belirlemişlerdir. 1960'lar ve 70'ler boyunca daha düzenli ekonomik faaliyetler geliştirilmeye çalışılmış ancak sürekli yönetim değişiklikleri, sistem ve rejim farklılıkları dolayısı ile ekonomik başarı sağlanamamıştır. Nimeyrî'nin iş başına gelmesiyle ülkede sanayi adına, yüzyılın ilk çeyreğinde İngilizlerin faaliyetlerinden sonra ilk ciddi adımlar atılmıştır. Ancak ekonomiyi millileştirmesi bir tarım ülkesi olan Sudan'da istenilen başarıyı sağlayamamıştır.²³ Geleneksel usûl ve tarza alışkın çiftçiler, bu yeni anlayışı benimseyememiştir. Nimeyrî sonrası yöneticilerin siyasal çizgileri ekonominin gelişimini sağlayacak dış yardım ve işbirliği faaliyetlerini zayıflatmıştır. IMF'nin ülkenin üyeliğini askıya alması ve uygulanan ambargolar sebebiyle ekonomide devlet ve halk tarafından ciddi anlamda sıkıntı çekilmektedir. Global terörü desteklediği gerekçesiyle, Çin, Hindistan, Japonya ve Kanada gibi birkaç gelişmiş ülke dışında diğer devlet ve özel sektörlerinde ülkeye yatırımda bulunmaması durumu daha da ağırlaştırmıştır. Yıllarca süren iç savaşın

²³ "Archive Documents", <http://www.midan.net/>, 07.02.2006.

getirdiği ekonomik, sosyo-politik, psikolojik vb. unsurlar da ekonomik darboğaza sebep olmuştur.

Tarım halen Sudan ekonomisini ayakta tutan tek sektördür. Ancak ekonomik imkânsızlıklar tarımın modern yöntemlerle yapılmasını engellemektedir. Bu nedenle ziraâ mücadele, tarımsal mekanizasyon, sulama, gübreleme ve diğer kültürel önlemler yeterince yapılamamaktadır. Sudan topoğrafik olarak genelde düz bir arazi yapısına sahiptir. Bu arazi yapısının önemli bir kısmı su rezervleri bakımından zengindir. Sudan'ın ekilebilir arazi varlığı 200 milyon feddan* (84 milyon hektar) dır. Bugün ekilebilir arazi varlığının sadece 12.6 milyon hektarı yani % 15'i kullanılmaktadır.²⁴ Tarım alanlarındaki toprak yapısındaki farklılıklar ülke çapında iklim farklılıkları ile bir uygunluk göstermekte, çeşitli bitkisel ve hayvansal ürünlerin elde edilmesine imkân sağlamaktadır.²⁵ (Bkz. Ek 8)

- Sudan 200 milyon feddan genişliğinde ekilebilir araziye ve ovalara,
- Sudan ayrıca 250 milyon feddan büyüklüğünde orman, çalı ve tabii çayır ve mera arazisine sahiptir,
- Sudan büyük bir canlı hayvan varlığına sahip olup, yaklaşık 120 milyon sığır, koyun, keçi ve deve varlığına sahiptir,
- Sudan dikkate değer miktarda su kaynaklarına sahip olup, bu kaynakları yağışlar, akarsular, yüzey ve yeraltı su rezervleri şeklinde tanımlamak mümkündür,
- Sudan geniş bir iklim kuşağına sahiptir. Güneyde zengin bitki örtüsüne sahip ekvator kuşağından kuzeyde kurak çöl iklimine kadar büyük değişiklik göstermektedir,

* Özellikle Kuzey Afrika'da kullanılan ve bir çift öküz ile bir günde sürülebilen arazi. "1" birimi 0.42 hektara denk gelen arazi ölçü birimi. (Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, s. 984).

²⁴ Bank of Sudan, **Annual Bulletin**, 1989, Sayı 26, s. 8.

²⁵ Fatima Babiker Mahmud, **The Sudanese Bourgeoisie, Vanguard of Development**, Khartoum Universty Press, Khartoum 1984, s. 152.

Toplam ihracatının %90 ını pamuk, Arap zankı, sığır, et, yağlı tohumlar, sorghum, sebze ve meyve oluşturmaktadır.²⁶ Sudan'ın tarım potansiyeli, ülkenin gelişimi için çok büyük fırsatlar ve kaynaklar sunmaktadır. Bugünkü gelişmiş tarım teknikleri ile yaklaşık 1,8 milyar insanı besleyebilecek potansiyele sahip olan Sudan, Avustralya ve Kanada ile birlikte dünyanın gıda sorununu çözebilecek üç ülkeden biridir. Sudan, tarımsal dengesi pozitif olan tek Arap ülkesi olup, aktif olarak Arap Dünyası'na gıda sağlamaktadır. (Bkz. Ek 9)

Sudan'ı bu denli önemli bir tarım ülkesi yapan en büyük sebep Nil sistemidir. Ancak ülkedeki tarım alanlarının ürün çeşitliliğinin artması sadece modern tarım metodlarının kullanımına bağlı değildir. 1959 yılında yapılan Nil Havzası Su Antlaşması'na göre Sudan'ın Nil Nehri'nin suyundan faydalanabileceği miktar yıllık 18,5 milyar m³ olup, halen Sudan 12,2 milyar m³ Nil suyu kullanmaktadır.²⁷ Diğer taraftan Nil sistemi dışında kalan alanlarda azda olsa yeraltı su kaynakları kullanılmaktadır. Yeraltı su kaynakları Sudan'ın yüzölçümünün yaklaşık %50'sinden fazla bir alanında var olup, toplam 4400 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Bu stratejik su rezervi Sudan'ın Nil Nehri'nden kullanabileceği yıllık su miktarının 350 katından daha fazladır.²⁸ Ülkenin en önemli gelir ve geçim kaynağı olan tarım tabii olarak buna bağlı sektörel oluşumu beraberinde getirmektedir.

a. Tarımsal Üretim

Verimli Sudan topraklarında İngiliz yönetim sisteminin bir sonucu olarak tek ürün ve ona bağımlılık ülkede pamuk üretimini uzun yıllar ekonominin hâkim ürünü kılmıştır. Sudan'da pamuk tarımı XVIII. yüzyılda başlamış, kentlerden kırsal alana pamuk üretiminde çalıştırılmak üzere insanlar göç ettirilmiş, şehirler boşaltılmış, ürünlerin taşınması amacıyla pamuk üretim alanlarına demiryolu hatları döşenmiştir.²⁹ Sennar Barajının inşasından sonra 1925 yılı Sudan'da sulu tarımın başladığı yıl

²⁶ “Ülke Bülteni”, Sudan, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2004122411191Sudan-Haziran04.pdf>, 11.01.2006.

²⁷ Türkaya, **A.g.e**, s. 74.

²⁸ “Ortadoğu'da Su Sorunları ve Türkiye”, <http://www.ekitapyayin.com/id/062/susorun02-02.htm>, 21.03.2006.

²⁹ A. Gaitskell, **Jezira a Story of Development in the Sudan**, Cambridge Universtiy Press, London 1959, s. 338.

olmuştur. Sulu tarımla birlikte pamuk Sudan'ın en önde gelen tarımsal ürünü haline gelmiştir. Ancak bu tek ürün siyaseti ekonomik anlamda büyük sorunlara sebep olmuş, 1970'lerin ortalarına kadar da böyle gitmiştir. Özellikle son yirmi yıldır tek ürün siyaseti yerini çok çeşitli tarım ürünlerine bırakmaya başlamıştır. Sudan'da yetiştirilen pamuğun 4/3'ü devlet tarafından ve sulu tarım yapılan alanlarda yetiştirilmektedir. Geriye kalan 4/1'lik üretim ise kuru tarım yapılan alanlarda çiftçiler tarafından ya da özel sektör tarafından yapılmaktadır.

Sudan, bir diğer önemli tarım ürünü olan yerbıstığı ile ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci yerbıstığı ihrac eden ülkesidir. Yıllık ortalama 80 bin tonu bulan ihracatı ile Sudan dünya yerbıstığı ihracatının %10'unu gerçekleştirmektedir. Sudan'da başlıca iki çeşit yerbıstığı yetiştirilmekte olup, Gezira ve Rahan'da modern sulu tarım yapılan alanlarda yoğun olarak yetiştirilmektedir.³⁰ Yerbıstığı üretimine ayrılan alanların sadece %16'sı sulu tarım arazisi olup, bu araziler toplam yerbıstığı üretiminin %38'ini vermektedir.³¹

Yine susam üretimi ile dünyanın önde gelen üreticilerinden olan Sudan'da susam ihracatı, ekonomide önemli bir rol oynamaktadır. Bu rol; Sudan'ın hayvan beslemesine, bazı sanayi kollarına ham madde temininden bitkisel yağ üretimine kadar uzanan geniş bir alanda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Sudan'ın yıllık ortalama susam üretimi 350 bin tondur.³² Susam üretimine ayrılmış arazi bakımından Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ardından dünya üçüncüsü, üretim miktarı bakımından dünya dördüncüsüdür.

Yıllık ortalama susam üretiminin 350 bin ton olduğu ülkede, iç tüketim 150–200 bin ton arasındadır ve ihraç edilen miktar 150–200 bin ton arasında değişmektedir. Birçok ihracatında olduğu gibi susam ihracatında da Arap ülkeleri ilk sıradadır. Sudan'ın 1997–2007 yılları arasında gerçekleşen susam ihracatı ortalama 175 bin ton dolaylarında gerçekleşmiştir. İhraç pazarları arasında Suudî Arabistan, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri önde gelen ülkeler olmuşlardır. Bu ülkelerin toplam ihracattaki payları 1997 yılında %36'dan 2007'de %47'ye

³⁰ Sayed M. Nimeiri, **Industry in Sudan**, Mektub Press, Khartoum 1976, s. 71.

³¹ "Statistics and Imagery Data", <http://www.sudan.net/statistic/statistics.html>, 15.03.2006.

³² "Statistics and Imagery Data", <http://www.sudan.net/statistic/statistics.html>, 15.03.2006.

yükselmiştir.³³ Arap ülkelerinin ardından Sudan'dan susam ithal eden ülkelerin başında Asya ülkeleri gelmektedir.³⁴

Tarım ekonomisinin önde gelen ürünlerinden olan Arap zankı tabii bir orman ürünü olup "Gum Arabic"* ticari ismiyle bilinmektedir.³⁵ Akasya cinsi, özellikle bölgede Hashab diye bilinen Acacia Senegal'den elde edilir. Hashab genelde Orta Sudan'da yayılmıştır. Çeşitlerinin saflığı Sudan'a en büyük üretici ve ihracatçı olmanın yanı sıra en kaliteli Arap zankı üreticisi olma unvanını da kazandırmıştır. Sudan Dünya Arap zankı ihtiyacının %80'ini karşılamaktadır.³⁶

Arap zankı ihracatının sağlam bir yapıya oturtulabilmesi için, "The Gum Arabic Co." adlı bir resmî şirket kurulmuş olup, bütün Arap zankı ihracatı bu şirkete devredilmiştir. "The Gum Arabic Co." stokları elinde tutarak fiyatları ve arzı dengelemektedir. Bu ise bugünkü tüketim düzeyinde dünya piyasalarına düzenli ve sürekli mal teminini ve Arap zankının yeni kullanım alanlarının tespitine imkân sağlamaktadır. Ülkede yukarıdaki belli başlı tarım ürünlerinin yanı sıra sorghum (süpürge darısı), akdarı, buğday, şeker kamışı ve çeşitli sebze ve meyve üretimi de yapılarak ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

b. Hayvancılık

Sudan Afrika ve Arap ülkeleri içerisinde hayvan sayısı bakımından en zengin ülkelerden birisidir. Hayvan varlığının sayısı 1981–1999 yılları arasında sürekli artış göstermiş, sadece 1985–1986 sezonunda kuraklık nedeniyle sayısal azalma görülmüştür. Bu sektör Sudan'ın 2007 yılı toplam GSMH'nin % 21,7' sini oluşturmuştur. Toplam hayvan varlığının 132 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu varlığın %90'ından fazlası göçebe çiftçilerin elindedir.

* Özellikle Arap akasyası ve Senegal akasyasından olmak üzere değişik akasya ağacı türlerinden elde edilebilen, suda eriyebilen bir tür sakız. Asıl olarak yapıştırıcı ve mürekkep yapımında kullanılmakla beraber endüstrinin birçok alanında kullanılmaktadır.

³³ Bank of Sudan, **Annual Bulletin**, 2007, s. 34.

³⁴ "Sudan Country Data Profile", <http://web.worldbank.org/>, 12.02.2006.

³⁵ "Gum Arabic Powder", <http://www.gumarab.com/>, 22.02.2006.

³⁶ "Statistics and Imagery Data", <http://www.sudan.net/statistic/statistics.html>, 21.03.2006.

Canlı hayvan, et ve deri Sudan'ın ihracatında önemli bir yer tutmaktadır.³⁷ Kıyı ve iç sulardaki toplam balık rezervlerinin ise 110 bin ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rezervlerin yaklaşık 9 bin tonunu Kızıldeniz'de derin su balıkları oluşturmaktadır. Sudan'ın hayvan varlığı ve tabii otlakları; endüstriyel yemlerin, hormonların, gübrelerin ve çevre kirliliğinin neden olduğu hastalıklar gibi olumsuz etkenlerden uzak oluşu ile karakterize edilmektedir. Bu nedenle dış pazarlarda büyük bir talebe sahip olup, canlı hayvan, et ve deri ihracatının Sudan'a önemli döviz getirisi bulunmaktadır.

Bir kamu kurumu olan Hayvan ve Et Pazarlama Kurumu 1977 yılında kurulmuş olup, bu kurum bilimsel yöntemlerle et ve hayvan ihracatını planlamakta ve döviz girdisi sağlamaya gayret etmektedir. Hayvancılık Sudan'ın gıda güvenliğinin bir sigortası olup, ülkenin et, süt ve deri ihtiyacını fazlası ile karşılamaktadır.

2. Enerji Sektörü

a. Petrol Sektörü

Sudan'da petrol üretimi 1960'lı yıllarda Kızıldeniz'de başlatılmıştır. Ancak bu üretim çok cüz'î bir düzeyde kalmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda Çin, Malezya, Kanada firmalarının Sudan'da petrol arama faaliyetleri sonucu ülkede önemli miktarda petrol rezervi olduğu ortaya çıkmıştır.³⁸ 2008 yılı Ocak ayı itibarıyla Sudan'ın 563 milyon varil kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. 2003 yılında petrol ihracatından 2 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Hâlihazırda 250–300 bin varil/gün olan petrol üretiminin 2015 yılı sonunda 1 milyon varil/gün olması öngörülmektedir. Haziran 2000 yılında Hartum'un 30 mil kuzeyindeki Jayli bölgesinde yer alan günlük 50.000 varil kapasiteli Hartum Petrol Rafinerisi'nin kurulması ile ülke bu yıldan itibaren jet yakıtı dışında ülke ihtiyacı olan tüm petrol ürünlerini üretmeye hatta ihraç etmeye başlamıştır.

³⁷ "Dış Haberler", <http://www.zaman.com.tr/?hn=188726&bl=dishaberler&trh=20050703>.

³⁸ "Oil in the Sudan – A complex reality", http://www.sudantribune.com/article.php3?id_article=14817, 21.03.2006.

Sudan'ın artan petrol ihracatı göz önünde bulundurularak 2001 yılında OPEC Sudan'a toplantılara gözlemci üye olarak katılma hakkını vermiştir. Kanadalı Petrol şirketi Arakis 1996 yılında Heglig ve Unity sahalarında petrol üretimine başlamıştır. Sahalar Kızıldeniz'e oldukça uzak olduğundan nakliye masraflarını düşürmek amacıyla Bentui-Suakin petrol boru hattı (ülkenin orta güney bölgesinden-Port Sudan'a kadar uzanmaktadır) inşası için Çin Ulusal Petrol Şirketi (%40), Malezya Petronas (%30), Sudapet (%5) ve Arakis (%25) şirketleri birleşerek Büyük Nil Perol Şirketi (GNPOC) adlı bir konsorsiyum kurmuştur. Petrol boru hattının inşasına 1998 yılında başlanmış, mali sıkıntılar yaşayan Arakis firmasının yine Kanadalı bir firma olan Talisman tarafından 227 milyon dolar karşılığı alınması ile kaynak bulunmuş ve 1999 yılında bitirilmiştir. Günlük taşıma kapasitesi 250.000 varil olan boru hattının kapasitesi Mart 2003'de 300.000 varile çıkartılmıştır. 2003 yılı sonunda, biri Block 6 ve Al-Jeili'yi, diğeri Hartum ve Sudan Limanı'nı bağlamak üzere yapılacak iki yeni petrol boru hattı inşası ONG ve CNPC şirketlerine verilmiştir. Öte yandan Sudan önümüzdeki dönemde petrol boru hattını Etiyopya ve Eritre'ye uzatmayı planlamakta bunun yanı sıra çevre ülkelerin petrol gereksinimlerini karşılamaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. (Bkz.Ek10)

b. Elektrik Sektörü

Elektrik üretimi Ulusal Elektrik Şirketi (NEC) tarafından yapılan Sudan'ın üretim kapasitesi hâlihazırda 580 MW'tır. Elektrik, termik (özellikle petrol) ve hidroelektrik olmak üzere iki şekilde elde edilmektedir. Hidroelektrik enerji üretimi yağış oranına paralel olarak değişmektedir. Elektrik üretiminin önemli bir bölümü ortalama 280 MW üretim kapasitesi ile Roseires Barajı'nda yapılmaktadır.

Ülkede önümüzdeki dönemde 3 ila 5 bin MGW gücünde elektrik üretim ünitelerinin kurulması düşünülmektedir. Elektrik üretiminde muhtelif bölgelerde yer alan şelalelerden yararlanılabileceği düşünülmektedir. Sudan'da mevcut dört barajın (Ruseis, Sinnar, Hasmil Gırba, Lebel Ovlia) yanı sıra Plan'da dört tane daha yeni baraj öngörülmektedir. Bunlar; Merowee (1250 MGW), Kajbar (315 MGW). Şireik (300 MGW), barışa bağlı olarak Güney'de öngörülen 600 MGW gücündeki barajdır. Sudan'da elektrik üretimi elektrik ihtiyacının oldukça altındadır. Üretim kapasitesinin

arttırılması planlanmaktadır. Bu çerçevede, iki adet hidroelektrik üretim tesisi inşası öngörülmektedir (Merowee ve Kajbar). Bu tesislerden 1000 MW kapasite ile Merowee hidroelektrik üretim tesisinin 2010 yılında üretime geçmesi planlanmaktadır. Nehirlerin taşımış olduğu sedimentler ve mevsimsel olarak değişen su akış hızı gibi unsurlardan elektrik üretim rakamları etkilenmektedir. Yağışlı mevsimde alüvyonlu toprak yığılmasından ötürü Roseires barajında üretim durma noktasına gelmektedir. Bu dönemlerde elektrik Hartum yakınlarındaki termal güç istasyonları vasıtasıyla sağlanmaktadır. 300 MW üretim kapasitesi olması planlanan Kajbar Barajı'nın inşasına başlanılmıştır. 1997 yılında baraj inşasının finansmanı için Çin ve Sudan arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan en önemlisi Hartum'un kuzeyinde bulunan ve Harbin Power Engineering Company adlı Çin menşeli firma tarafından inşa edilen Al-Jeili rafinerisi yakınlarında bulunan 220 MW gücündeki gaz türbinli güç istasyonu projesidir. Öte yandan, en büyük proje, Hartum'un kuzeyinde bulunan ve 1250 MW gücündeki Merowe hidroelektrik güç istasyonunun inşasıdır. Tahminler projenin 1 milyar dolara mal olacağı şeklindedir.³⁹ Antlaşma uyarınca projenin %75'ini Çin, %25'ini Sudan finanse etmekle yükümlü kılınmıştır. Birçok Körfez ülkesi Arap fonları, bu projenin 600 milyon dolarlık kısmının finansmanı hususunda antlaşma imzalamış bulunmaktadır.

3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Türkiye'nin Sudan ile ilişkileri Mısır'ın fethinden sonra başlamıştır. Bununla birlikte, başta Bilâdü's-Sudan ve Kuzeydoğu Afrika olmak üzere Afrikalı bütün Müslümanları iki kutsal mekânın – Mekke ve Medine'nin - koruyuculuğunu yapan Osmanlı Halifeliği'ne bağlayan din unsuru çok önemlidir. Sudan diğer bütün Arap ülkeleri gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisinde kalmıştır. Bu dini ve siyasi etki kendisini ticari alanda yeteri kadar gösterememiştir. XX. yy.ın ulus devlet anlayışı ve beraberinde getirdiği bağımsız devlet yapılanmalarından Sudan da payını almıştır.

Sudan'ın 1956 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye, Hartum'da Büyükelçilik açan ilk devletlerden biri oldu. Sudan ise 1970'te Ankara'da bir Büyükelçilik açarak iki ülke en üst düzeyde diplomatik ilişkiye geçtiler. Diplomatik

³⁹ "Electricity Production", <http://www.iaea.org/inis/aws/eedrb/data/SD-elich.html>, 17.03.2006.

ilişkilerin kurulmasıyla birlikte, karşılıklı işbirliğini içeren, ortak çıkarlara ve diğerinin bağımsızlığına saygıyı temel alan bir dönem başladı. 1970–1980 yılları arasında, iki ülke arasında orta ölçekli bir ticaret gerçekleştirildi. 1980’lerin başında Batı’nın ekonomik ve siyasi baskısının ve içindeki gelişmelerin de etkisiyle, Türkiye Arap ülkelerine açılmaya başladı. 1980’de Türkiye ile Sudan arasındaki ilişkiler, mal değişimi ile ilgili ilk ticaret protokolünün imzalanmasıyla gelişmeye başladı ve ticaret hacmi 4 milyon ABD dolarına ulaştı. 1982’de Sudan Devlet Başkanı Ca’fer Muhammed Nimeyrî, Türkiye’yi ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında çeşitli ekonomik, teknik, kültürel ve bilimsel anlaşmalar imzalandı.⁴⁰ 1988’de Türkiye Sudan’a, dörtte üçlük bir kısmı finansal sermaye malları, kalanı ise tüketim malları için kullanılmak üzere toplam 40 milyon ABD doları kredi sağladı. 1990–2001 yılları ikili ilişkilerde gelişmelere sahne oldu. Yaklaşık 25 anlaşma ve protokol imzalandı.⁴¹ Bunların 10 tanesi akademik alanda oldu. Ekonominin çeşitli sektörlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği yaygınlaştırıldı. 1995 yılı itibarıyla Türk ve Sudanlı şirketler iki ülkede yatırım yapmaya başladılar. İşbirliği ayrıca eğitim, tıp ve sanatsal alanları da kapsadı ve bu çerçevede çeşitli anlaşmalar imzalandı. Sağlık alanında ise, tıp uzmanlarının eğitimi konusunda karar alındı. Bunun üzerine Hartum’da bir Türk hastanesi kuruldu.⁴² Türk yatırımcılar Sudan’da yollar, barajlar, limanlar yapımı, iletişim, ulaştırma, petro-kimya ve petrol ihracatı, enerji, tarım endüstrisi gibi sözleşme ve inşaat faaliyetleri göstermeye başlamışlardır.

1998 yılında Türk Dış Politikası Afrika’ya Açılım Eylem Planı başlatıldı. 21 Eylül 2005 tarihinde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah Gül BM Genel Kurulu’nun 60. Oturumu’nda “Afrika kıtası ile olan ilişkilerimizi ve işbirliğini ilerletmeye büyük önem veriyoruz. Eylem Planı’na göre Türkiye Afrika kıtası ile ilişkilerini bir bütün olarak geliştirecektir. Yakın zamanda, Türkiye’nin kıtaya yapacağı insani ve kalkınmaya yönelik yardımların koordine edilmesi için Addis Ababa’da bir ofis açmış bulunuyoruz.” şeklinde konuştu.⁴³ Ayrıca, Türkiye’nin 2005 yılını Afrika yılı ilan etmesiyle genelde Afrika ile özelde Sudan ile siyasi ve ekonomik ilişkiler ivme

⁴⁰ Resmi Gazete, 13.11.1980/17159.

⁴¹ <http://www.dt.gov.tr/dtadmin/upload/ANL/AfrikaDb/Sudan.doc>, 11.12.2009.

⁴² http://www.zeynelabidinerdem.com/id_1669, 06.11.2009.

⁴³ <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=52&Yil=2005&Ay=9>, 09.12.2009.

kazanmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin Sudan'da Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın bir ofisini açması ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine kısa sürede oldukça katkı sağlamıştır.

Sudan'a Türkiye'den ihrac edilen belli başlı ürünler arasında demir/çelik çubuklar, demir çelikten inşaat ve aksamı, tarla, bahçe tarımında, ormancılıkta kullanılan makine ve cihazlar, çimento, buğday unu ve mahlut*, mayalar, domates, kuru baklagiller ve çikolata başta gelmektedir ve bu ihracattan Türkiye 2008 yılı sonu itibariyle 160 milyon ABD \$'ı gelir elde etmiştir. Sudan'dan Türkiye'nin yaptığı ithal ürünleri arasında kamış melası, hayvan derileri, yağlı tohumlar ve meyveler ile bazı hammaddeler ilk sıralarda yer almaktadır. Sudan bu yapılan ticaretten 9.2 milyon ABD \$'ı gelir elde etmiştir.

Her iki ülke arasındaki var olan ticaret hacmi yatırımların teşvik edilmesi, bazı ithalat ve ihracat ürünlerine konulan kısıtlama ve yasakların hafifletilmesi ya da kaldırılması, iki ülke arasında ticaret yapan özel sektör firmalarının en çok sıkıntı çektikleri bankacılık sisteminin iyileştirilmesi vb. kolaylıklar sağlandığı takdirde çok daha büyük ticari ilişkilerin oluşmasını sağlayacaktır.⁴⁴

* Sade ve halis olmayan. Tahılların karışımına verilen ad. Karışım. Buğdayla çavdarın veya yulafıla çavdarın eşit kısımlar halinde karışımından meydana gelen ve birlikte ekilen tohum. (Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, s. 1310).

⁴⁴ http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara, 18.12.2009.

II. TARİHÎ VE SİYASÎ YAPI

A. Tarihî Altyapı

Sudan, M.Ö. 3000’li yıllardan beri çeşitli siyasî otoritelerin etkisinde kalmış, kimi zaman bağımsız, kimi zaman yarı bağımlı, kimi zaman da bağımlı olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Tarih ve medeniyet oluşumunda gerekli olan tüm unsurlara sahip olan Sudan tüm bu devletleri Nil Havzası’nda barındırmıştır.⁴⁵ Genel itibarî ile birbirinin ardılı olan bu devletlerden siyasî, kültürel ve ekonomik anlamda öne çıkanlardan detaya inmeden kısa başlıklar halinde bahsetmeye çalışılacağız.

1. İlk Dönem Uygarlıkları

a. *Kush Medeniyeti*

Kush veya Cush diye bilinen medeniyet Sudan’ın kuzeyinde M.Ö. 3000’lerde tarih sahnesine çıkmıştır. Nil Vadisi boyunca kurulan ilk medeniyetlerden birisidir. Kush Medeniyeti, Mısır Medeniyetinden etkilenmiş ve bu medeniyeti etkilemiştir. Buna rağmen her iki medeniyet birbirinden farklı özellikler göstermektedirler. M.Ö. 2600’lerde tüm Nubia bölgesine hâkim olmuş ve yönetmiştir.⁴⁶ Yazının tarih biliminde tam olarak kullanılmaması sebebiyle Mısır yazıtlarında çok az geçmesinden dolayı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

M.Ö. 1500’lerde Mısır’ın güneye inmeye başlaması sonucu fazla direnç gösterememiş ve sömürgesi durumuna düşmüştür. M.Ö. XI. yy.da Mısır’dan bağımsızlığını tekrar elde etmiş ve sömürgeyi yıkan yereller tarafından yönetilmiştir. Sömürge döneminde Mısır’dan kültürel ve teknolojik açıdan oldukça etkilenmiştir. Krallık, Habeşistanlılar tarafından fethedilerek M.Ö. VI. yy.da tarih sahnesinden çekilmiştir.

⁴⁵ Stefan Karwiese, *Antik Nümizmatığe Giriş*, Çev. Nezh Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995, s. 48.

⁴⁶ Eric Hornunh, Yıldız Elmas, *Mısır Tarihinin Anahatları*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004, s. 53.

b. Meroe Krallığı

Nil'in doğu kıyısında, Hartum'un yaklaşık 200 km kuzeydoğusunda bulunan antik kentin bulunduğu bölgede kurulmuş olan krallıktır. Meroe yaklaşık M.Ö. 800 ile M.S. 550 yılları arasında Kush Krallığı'nın güney başkenti idi. Roma'nın Antik Mısır'ı ele geçirmesi, Meroe ve Roma arasında sınır çatışmaları ve ikisinin de genişlemelerine yol açmıştır. Bu karşılıklı mücadele sonucu; Romalılar bölgeyi istilâ etmiş ve yağmalamışlardır. Meroe krallığı, Roma ve Akdeniz ile sağlıklı ticaret ilişkileri kurmuş ve zaman zaman akrabalık ilişkileri ile varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Krallık, 350'de Habeş orduları tarafından yıkılarak varlığına son verilmiştir.

2. Modern Çağlar

a. Funj Sultanlığı

XVI. yy. başında varlığını yitiren Nubia Krallığının yerine geçen bir otorite olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bölge, VII. yy.da gelmeye başlayan Arapların İslâmlaştırma politikaları sonucu büyük oranda Müslümanlaştırılmıştır. Bu sultanlık sayesinde siyahlar arasında da Müslümanlık ciddi oranda yayılmış ve siyah insanların İslâm coğrafyasına dağılarak bugün bile varlığını koruyan diğer İslâm bölgelerindeki zenci Müslümanların büyük oranda temelini oluşturmuşlardır.⁴⁷ XVIII. yy. başında Fur Krallığı ile girdikleri mücadeleler sonucu zayıflayan Sultanlık güneye doğru çekilmiş ve dar bir alanda varlığını XIX. yy.a kadar sürdürmüştür.

b. Fur Sultanlığı

Anayurtları Sudan'ın Darfur bölgesidir. XVI. yy. da bölgelerinde bir güç olarak belirmişlerdir. Devletlerinin erken döneminde İslâm'ı resmî din olarak belimseseler de genel anlamda bu dinî kabullenmeleri daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Kordofan bölgesinin kontrolü için Funj Sultanlığı ile mücadeleye girmişlerdir. Bu mücadele sonrasında oldukça zayıflamışlardır. XIX. yy.da bölgeye gelen Osmanlıların hâkimiyetini tanımışlardır. XX. yy.ın başlarında bölgede hâkim güç

⁴⁷ <http://www.zum.de/whkmla/region/northafrica/funj.html>, 14.11.2005.

olan İngilizlerle mücadeleye girmişlerdir. Bu mücadeleler sonucu 1916'da İngiliz yönetimindeki Sudan'a dâhil edilerek eyalet olmuşlardır.

c. Osmanlı Dönemi 1821 – 1885

Osmanlı Devleti'nin Mısır politikası sonucunda, Mısır'ın 1517'de fethedilmesiyle bölge ile organik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Kimi zaman bölgeye asker gönderilmiş ve yerel otoriteler vergiye bağlanmıştır. Bunun dışında Osmanlı direkt olarak bölgeye egemen olma politikası gütmemiştir. Osmanlı ve Mısır yönetimlerinin hukuken olmasa da fiilen ayrılmasının ardından, Mısır Valisi Kavalalı M. Ali Paşa tarafından bir ordu sevk edilerek bölgenin fethi gerçekleşmiş ve 1821'de Mısır'a bağlanmıştır. Bu döneme (1821–1885) Türk Dönemi denmektedir. Kavalalı'nın bazı ekonomik ve siyasî tutumları (Arnavut göçmenler yerleştirilmesi, köle ticareti, vergi artırımı vb.) kısa zamanda hoşnutsuzlukları da yanı sıra getirmiştir.⁴⁸ Özellikle Kavalalı'nın bölgenin idaresinde yerli unsur ya da Müslümanlara yer vermeyerek İngiliz ve Fransız yöneticileri tercih etmesi Mehdî İsyanı'nı doğurmuştur. Bilinenin aksine bu isyan bölgedeki İngiliz ve Fransız idarecilere karşı yapılmıştır. Muhammed Ahmed el-Mehdî; dini de referans alarak bir bağımsızlık hareketi başlatmıştır. “Ensâr Hareketi” denilen bu başkaldırı sonucu Mehdî yönetiminde bağımsız bir devlet kurulmuştur.⁴⁹

d. Mehdî Dönemi 1884 – 1898

Mehdî'nin hareketi kısa zamanda geniş bir alana yayıldı. Onun hareketini bastırmak için gönderilen ordular yenilgiye uğratıldılar. Ensâr hareketi gösterdiği başarılarla hâkimiyetine aldığı topraklar üzerinde ayrı bir yönetim kurdu. Mehdî'nin 22 Ocak 1885'te ölümü ile yerine geçen oğlu Abdullah bin Muhammed, 1898 Omdurman Savaşında İngiliz kuvvetlerine yenildi.⁵⁰ Daha sonra İngilizler, Mısır'daki yönetimin yanlış uygulamalarını düzeltmeyi amaçladıklarını ileri sürerek 1899'da Sudan'a

⁴⁸ Gilbert Sinoué, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Son Firavun**, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s. 87.

⁴⁹ Mehmet Koçak, **Mehdi Hareketi'nden İslâm Devrimine Sudan**, Esra Yayınları, İstanbul 1999, s. 32.

⁵⁰ Türkkiye Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, AÜSBF. Yayınları, Ankara 1977, s. 76.

girdiler.⁵¹ İngilizler ilk iş olarak Muhammed Ahmed el-Mehdî'nin başlattığı hareketi tümüyle dağıttılar. Aynı yıl İngiltere ve Mısır, Sudan'ın yönetimini üzerlerine devralarak bir kondominyum teşkil etmişlerdir.

e. İngiliz – Mısır Kondominyumu 1899 – 1956

İngilizler Mısır'daki egemenliklerini sürdürebilmek, sömürgelerinin güvenliğini sağlamak ve Fransızların bölge üzerindeki etkisini zayıflatmak içinde bölgeye ayrı bir önem vermişlerdir. İngilizler Mısır'la yaptıkları antlaşma uyarınca tüm idarî noktalara İngilizleri atamışlardır. Ülkenin başında bir Mısır'lı genel valinin olmasına rağmen fiili yönetim sürekli İngilizlerin elinde olmuştur. İngiltere bölge politikası ve ihtiyaçları doğrultusunda Sudan'ı pamuk üreten bir ülke haline getirmek için çalışmalara başladı. Bir süre sonra Sudan tek tip üretime geçti. Bununda bir sonucu olarak ülkede yavaş yavaş ulusal burjuvazi oluşmaya başladı. Öte yandan Mısır ve Avrupa'da eğitim alan yine küçük bir aydınlar sınıfından da bahsedilebilirdi. Aydınların öncülüğünde bu iki grup 1924'de "Birleşmiş Kabileler Derneği"ni, 1924'te de "Beyaz Bayrak Cemiyeti"ni kurdular. Sudan'daki küçük çaplı mücadele sonucu yönetim Kuzeylileri yerel yönetimde görevlendirmeye başladı. Merkezî yönetim küçük de olsa bu milliyetçi dalgalanmaların Güneye sıçramasını önlemek için Güneyi "Kapalı Bölge"* ilan etti. Böylece Kuzey ve Güney fiilen birbirinden ayrıldı.⁵²

19 Kasım 1929'da Genel Vali'nin bir suikast sonucu Kahire'de öldürülmesi üzerine İngiltere; Mısır'la olan ortak yönetimine son vererek Mısır'ı bölgeden çıkardı, bu durum ancak 1936'da eski halini alabildi. Mısır'ın bölgede bulunmadığı yıllarda, dünya ekonomik bunalımı 1929–1933 baş göstermiş ve bu da Sudan'daki mücadeleyi daha da kamçulamıştır. 1937'de "Mezunlar Kongresi" kurulmuş, bu kongre daha sonra (1946) İsmail el-Ezherî yönetiminde el-Aşikka ve Abdurrahman el-Mehdî yönetiminde Umma Partisi olarak ikiye bölünmüştür. Bu gelişmeler karşısında daha fazla direnemeyen İngiltere 1948'de yeni bir anayasa reformu ilan ederek seçim kararı almıştır.

⁵¹ Timothy Mitchell, **Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi**, Çev. Zeynep Altok, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 43.

* Ekonomi, nüfus hareketleri ve iletişim bakımından dışarıyla bağlantısı bulunmayan yer. Tecrit edilmiş bölge.

⁵² Türkkaya, **A.g.e.**, s. 78.

Yapılan seçimlerin usulsüz olduğu iddiaları, katılım oranının çok düşük olması (%19), 1949–50 grevleri vb. sebepler gerginliğin iyiden iyiye artması sonucu 15 Ekim 1951’de Mısır; İngiltere ile 1899’da yaptığı anlaşmayı feshettiğini açıkladı. İyice zor durumda kalan İngiltere; Mısır ile 12 Şubat 1953 antlaşma yapmak durumunda kaldı. Buna göre; Sudan halkına kendi geleceğini tayin hakkı tanınıyordu.⁵³ Bu da, üç yıllık geçiş sürecinden sonra yapılacak seçimlerle olacaktı. Geçiş döneminde el-Aşikka’nın kendisine yakın olan birlikteliklerle oluşturduğu Ulusal Birlikçi Parti, İsmail el-Ezherî yönetiminde seçimlere gitmiş ve 1 Ocak 1956’da bağımsız olmuştur. Genel Vali’nin de ülkeden ayrılmasıyla Sudan bağımsız bir devlet olmuştur.

B. Sudan Cumhuriyeti’nin Temel İlke ve Kurumları

1. Temel İlkeler*

- Sudan çeşitliliği kucaklayan bir ülkedir. İslâm, nüfusun çoğunluğunun dinîdir. Hıristiyanlık ve yerel inançlar bir arada yaşarlar. Sudan Federal Cumhuriyet’tir. Üst otorite, Federal sistem üzerinde kurulu olan merkezî yönetime aittir. Servet, adalet, popüler katılımı sağlamak, barış ve seferberlik ilan etmek ve kanuna uygun olarak yerel yönetim esaslarını belirlemek merkezî otoriteye aittir.

Dil

- Sudan Cumhuriyeti’nin resmî dili Arapçadır; Ancak; diğer yerel ve uluslararası dillerin kullanılmasına izin verir.

* Sudan Cumhuriyeti Anayasası, El-Matbaatü'l-Hükümiyye, Khartum 1998.

⁵³ “Political History of the Sudan”, <http://www.sudan.net/>, 26.09.2005.

Üstünlük ve egemenlik

- Üstünlük ve egemenlik, İnsanların yaratıcısı olan Tanrıya aittir. Ülkede gerekli olan adalet, özgürlük ve güveni sağlamak kanun ve yasaların yetkisiyle düzenlenir ve vekiller aracılığı ile yürütülür.

Millî Ekonomi

- Millî ekonominin ve refahın gelişmesini arttıracak plan ve programları uygular. Serbest piyasa ekonomisine dayanır. Tekelcilik, tefecilik ve hileyi yasaklar. Millî gelirin bölgeler arasında eşitçe dağıtılmasını sağlar.

Zekât

- Zekât, malî görevdir. Toplanma usul ve şekillerini yönetimler yasaya göre belirler ve uygularlar.

Dış Siyaset

- Sudan Cumhuriyetinin dış siyaseti, bağımsız ülke ve hür insanlığın yüksek değerlerini başarmak amacına değer verir. İlişkilerde bağımsızlık, açıklık ve etkileşim ilişkilerinden yanadır. Uluslararası barış ve güvenliğe hizmet için özellikle uğraşır. Barıştan yana olup iç ve dışişlerinde savaşı benimsemez, saldırgan ve müdahaleci değildir. İlişkilerde temel hak ve özgürlükleri benimser, karşılıklı değer verilen ilişkilerden yanadır ve bu ilişkilerde doğruluk ve adaleti esas alır.

Cumhurbaşkanlığı

- Devlet Başkanlığı seçim yolu ile olur. Kırk yaşını geçmiş ve yedi yıl ve üzeri yasal ceza almamış olmak ve %50'nin üzerinde oy alarak beş yıllığına seçilir.
- Sudan Cumhuriyetini ve egemenliğini temsil eder.

- Federal yönetimin işleyişinin denetler.
- Silâhlı kuvvetlerin doğal komutanıdır.
- Olağanüstü hâl kararı alır.
- Ülkenin güvenliği konusunda tüm kurumları denetler.
- Adalet, genel ahlâk, sosyal hayatın korunmasını ve yasal kurumların işleyişini ve uygulanmasını denetler.
- Dışişlerinde devleti temsil eden en üst kurumdur.
- Olağanüstü hâl durumunda savaş ve barış kararı alabilir.
- İdam ve af kararı verebilir.
- Yasa ve kanunlarla belirlenen diğer görevleri yerine getirir.
- Kıdemce sıralanmış iki yardımcıya sahiptir.

Bakanlar Kurulu

- Bakanlar kurulu, anayasal yetki, kanun ve yasaların belirlediği doğrultuda devletin ve halkın yürütme organıdır.
- Başbakan tarafından idare edilir ve bakanlar başbakana karşı sorumludur.
- Federal yönetimin üzerindedir.
- Kararlar oy birliği ile alınır.
- Genel ekonomik plan ve programları belirler ve uygular.
- Uluslararası anlaşmaların taslağını hazırlar.
- Meclise karşı sorumludur.

- Federal yönetimleri kontrol eder.
- Genel politik kararları alır ve uygular.
- Seferberlik kararı alabilir.
- Kamu düzeni ve sosyal hayatın işleyişinden sorumludur.
- Kanunlarca belirlenmiş diğer görevleri yerine getirir.

Yasama Gücü ve Kaynakları

- Kanunun kaynağı İslâm Dinî'dir. Tüm yasaların temelinde bu vardır. Bu temel esas, referandumla tespit edilmiştir.
- Kanun koyma yetkisi Millet Meclisi'ne aittir ve 3/2 çoğunlukla yapılabilir.
- Cumhurbaşkanı ve Eyalet Valileri seçimle tespit edilir.
- Millet Meclisi üyeleri doğrudan, özel ve dolaylı yolla seçilir.
- Meclisin %75'i doğrudan, %25'i özel ve dolaylı yollarla tespit edilir. Özel ve dolaylı yollarla seçilen üyeler, kadınlara, kabilelere ve üniversite mezunlarına ayrılmıştır.
- Vekil seçilmek için yirmibir yaşını doldurmuş, Sudan vatandaşı ve yedi yıl ve üzeri hapse mahkûm olmamış olmak esastır ve dört yıllığına seçilirler.
- Meclis, genel bütçe ve harcamaları onaylar.
- Uluslararası anlaşmaları imzalar.
- Bakanlar Kurulunu ve Eyalet Yönetimlerini denetler.
- Kararlarını oy çokluğu ile alır.

- Meclis üyeleri fikir ve beyanlarından dolayı suçlanamaz ve bu konular çerçevesinde haklarında mahkemelerce takibat başlatılamaz.
- Millet Meclisi kendisine oy çoğunluğu ile başkan seçer. Meclis Başkanı, Millet Meclisi'nin genel işleyişinden sorumludur. Ülkeyi temsil yetkisine sahiptir.

Federal Yönetim

- Federal yöneticiler (Eyalet Valisi) seçimle belirlenir.
- Cumhurbaşkanlığı seçilme şartlarına sahip olunması gereklidir.
- Seçimlerle belirlenen Millet Meclisi'ne sahiptir.
- Millet Meclisi, seçeceği altı vali adayını Cumhurbaşkanına iletir ve vali adaylarından üçü Cumhurbaşkanı tarafından belirlenerek Eyaletlerinde seçime giderler. Seçim sonucu en az %50 oy alan aday dört yıllığına Eyalet Vali'si olur.
- Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna karşı sorumludur.
- Eyalet Meclisi ve Vali sorumluluk alanlarında ekonomik ve siyasî yetkilere sahiptir.
- Diğer Eyalet ve devletlerle olan ilişkilerinde Merkezî Hükümete tabidirler.

Federal Sistem

Sudan Cumhuriyeti yirmialtı eyaletten oluşur.

- 1- Üst Nil Eyaleti; Merkez: Malakal
- 2- Kızıldeniz Eyaleti; Merkez: Port Sudan

3- Bahr el-Cebel Eyaleti;	Merkez: Juba
4- Göller Eyaleti;	Merkez: Rumbek
5- Gezire Eyaleti;	Merkez: Wad el- Medani
6- Jonglei Eyaleti;	Merkez: Bor
7- Güney Darfur Eyaleti;	Merkez: Nyala
8- Güney Kordufan Eyaleti;	Merkez: Kadugli
9- Hartum Eyaleti;	Merkez: Hartum
10-Sennar Eyaleti;	Merkez: Sinja
11-Doğu Ekvatorya Eyaleti;	Merkez: Kapoita
12-Kuzey Bahr el-Gazal Eyaleti;	Merkez: Awil
13-Kuzey Darfur Eyaleti;	Merkez: el-Fashir
14-Kuzey Kordufan Eyaleti;	Merkez: el-Obeid
15-Kuzeyli Eyaleti;	Merkez: Dongola
16-Batı Ekvatorya Eyaleti;	Merkez: Yambio
17-Batı Bahr el-Gazal Eyaleti;	Merkez: Wau
18-Batı Darfur Eyaleti;	Merkez: Genina
19-Batı Kordofan Eyaleti;	Merkez: el-Fula
20-Gedarif Eyaleti;	Merkez: Gedarif
21-Kassala Eyaleti;	Merkez: Kassala
22-Nil Nehri Eyaleti;	Merkez: el-Damar

23-Beyaz Nil Eyaleti;	Merkez: Rabak
24-Mavi Nil Eyaleti;	Merkez: el-Demazin
25-Varap Eyaleti;	Merkez: el- Varap
26-Birlik Eyaleti;	Merkez: Bantio

- Federal Eyalet sınırları; Sudan Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı tarafından değiştirilebilir.
- Anayasa'ya aykırı olmamak kaydı ve meclisin onayı ile kanun yapabilirler, savunma, silâhlı kuvvetler, polis teşkilâtı gibi güvenlik ve disiplini sağlayacak kurumlarını Merkezî Hükümet tesis ve temin eder.
- Eyaletler; Federal malî planları yapar ve uygularlar.
- Eyaletler; Federal ticaret, sağlık, eğitim ve ulaşımdan sorumludurlar.
- Eyaletler; elektrik ve su enerji altyapılarını oluşturabilirler.
- Ulusal ve uluslararası anlaşmalarla, pasaport ve vatandaşlık işlemleri dışında her türlü resmî belgeyi tanzim ederler.
- Vergi toplama yetkisine sahiptirler.
- Eyaletler gelirleri üzerinden, Merkezî Hükümete vergi ödemekle yükümlüdürler.
- Millî siyasî ve ekonomik planlara uymak zorundadırlar.

Adlî Sistem

- Yargı bağımsızlığı esastır.
- Hükümlerde kanunun üstünlüğü ve tarafsızlık esastır.

- Hâkimler kararlarında özgürdürler, baskı altına alınamaz ve kendilerine kararlarını konusunda hiçbir şekilde telkin ya da tavsiyede bulunulamaz.
- En yüksek Adlî organ Yüksek Mahkemedir.
- Yüksek Mahkeme üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilirler ve Millet Meclisince onaylanırlar.
- Meclis kararları Yüksek Mahkeme denetimine açıktır.
- Hâkimler dokunulmazlığa sahiptirler ve disiplin soruşturmaları Yüksek Mahkeme tarafından yürütülür.
- Yerel Mahkemeler ceza ve Sulh Mahkemelerinden oluşur.

Silâhlı Kuvvetler

- Silâhlı Kuvvetler milli düzen ve güvenliğin sağlanması ve korunmasını sağlamakla yükümlüdür.
- Kendi kuvvet ayrılığına ve hiyerarşisine sahiptirler.
- Bu kuvvet ayrılığının ve hiyerarşisinin koordinesinden Genel Kurmay Başkanlığı sorumludur.
- Ülke savunması için komutası altında düzenli birlikler kurma yetkisine sahiptirler.

Polis Teşkilâtı

- Polis Kuvveti ülkenin iç asayişinden sorumludur.
- Halkın, refahı için çalışır ve suçla mücadele eder.
- Merkezî Polis Teşkilâtı, Federal Polis Teşkilâtlarının eğitiminden ve denetiminden sorumludur.

- Olağanüstü hâl'in sağlanması Polis Teşkilâtının görevidir.

2. Dış Meşruiyet Unsurları

ABEDA	Arap – Afrika Ekonomik Kalkınma Bankası,
ACP	Afrika - Karayip - Pasifik Ülkeleri,
AFDB	Afrika Kalkınma Bankası,
AFESD	Arap Ülkeleri Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu,
AL	Arap Birliği,
AMF	Arap Ülkeleri Para Fonu,
CAEU	Arap Ülkeleri Ekonomik Anlaşmalar Konseyi,
CCC	Gümrük İşbirliği Konseyi,
ECA	Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu,
FAO	Tarım ve Gıda Örgütü,
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı,
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası,
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü,
ICRM	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi,
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği,
IDB	İslâm Kalkınma Bankası,
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu,
IFC	Uluslararası Finansman Kurumu,

IFRC	Uluslararası Kızıllaç ve Kızılay Toplulukları Federasyonu,
IGAD	Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi,
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü,
IMF	Uluslararası Para Fonu,
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü,
Interpol	Uluslararası Polis Teşkilâtı,
Intelsat	Uluslararası Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü,
IOC	Uluslararası Olimpiyat Komitesi,
IOM	Uluslararası Göçmen Teşkilâtı,
ISO	Uluslararası Standartlar Örgütü – Katılımcı,
ITU	Uluslararası Haberleşme Birliği,
OAU	Afrika Birliği Teşkilâtı,
OIC	İslâm Konferansı Örgütü – Gözlemci,
OPCW	Kimyasal Silâhları Yasaklama Organizasyonu,
PCA	Daimi Hakemlik Mahkemesi,
UN	Birleşmiş Milletler,
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı,
UNESCO	BM Eğitim-Bilim ve Kültür Örgütü,
UNHCR	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği,
UNIDO	BM Endüstriyel Kalkınma Örgütü,

UPU	Dünya Posta Birliği,
WFTU	Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu,
WHO	Dünya Sağlık Örgütü,
WIPO	Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilâtı,
WMO	Dünya Meteoroloji Örgütü,
WToO	Dünya Turizm Örgütü,
WTrO	Dünya Ticaret Örgütü – Gözlemci.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL YAPILANMANIN TEMELLERİ VE GELİŞİM SÜRECİ

I. SİYASAL OLUŞUM AŞAMALARI

Sudan'da İslâmî toplum ve siyasal yapıların gelişmesi, Sudan tarihinin yüzyıllık bilinçli faaliyetlerinin bir sonucudur. XIX. yüzyıl sonlarında, Sudan'daki Mehdî hareketi, yirminci yüzyılın sonundaki ardılı gibi, gerçekleştirdiği İslâmî devrimle uluslararası dikkat çekmiştir. Mehdî'nin takipçileri, hem İslâmî bakımdan tanımlanan bir siyasal sistem, hem de ilk bağımsız Sudan "ulusal" devletini yarattıkları iddiasıyla ortaya çıkmışlardır.⁵⁴

XX. yüzyılda, ulusal kimlik, bağımsızlık ve popüler özlemleri yansıtan siyasal sistemler kurma çabalarını destekleyen hareketler, Sudan halklarının siyasal deneyimiyle yakından ilintili olmuştur. Sudan'da yerel kimliğin onaylanması ve popüler siyasal katılım arzusu, yirminci yüzyıl sonundaki yeni istekler değildir. Siyasal İslâmî canlanma ve demokratikleşme biçimleri XX. yüzyılın son çeyreğinin koşullarını da açığa vurmasına karşın, bunlar modern Sudan tarihinde derin tarihsel kökleri bulunan gelişmelerdir.

A. Merkezî Devlet Anlayışının Oluşum Evresi

Bugün Sudan denilen toprakları kontrol eden merkezî bir devletin ortaya çıkışı, ülkenin modern tarihinin bir parçasıdır. XIX. yüzyıldan önce bu bölge, nispeten küçük ve ayrık etkin gruplardan Nil Vadisi ve Darfur'daki daha büyük devlet yapılarına kadar uzanan farklı cemaatlerin bir koleksiyonuydu. Bölgenin büyük bir bölümünü yöneten tek bir devletin yaratılması, Osmanlı'nın Mısır Valisi Mehmet Ali'nin ordularının 1820'lerde bölgeyi fethinin sonucuydu. Bu rejim, 1880'lerde Mehdîci devrim tarafından yenilgiye uğratılıncaya kadar sürmüştür. Merkezî devletin doğasının ve rolünün

⁵⁴ Said Havva, *Davetu'l-İhvani'l-Müslimîn*, Mektebetu Vehbe, 3.bs. Kahire 1995, s. 133.

tanımlanmasıyla ilgili temel sorunların çoğu, bu on dokuzuncu yüzyıl deneyiminde ortaya çıkmıştır.

Sudan devletinin kontrol ettiği bölgedeki büyük insan çeşitliliği nedeniyle, yönetenler köken olarak “Sudanlı” olduklarında bile, homojen bir çoğunluğu temsil edememişlerdir. Ülkede yüzlerce farklı dil ve etnik ve grup varlığı siyasal homojenliği zorlaştırmıştır. Bundan dolayıdır ki Sudanlılar arasında en fazla paylaşılan ortak kimliğin temelini din oluşturmuştur. Nüfusun yaklaşık %75’i Müslüman’dır ve birçok farklı Müslüman grup bulunmasına karşın, İslâm’ı ortak bir bağ olarak kabul etmişlerdir.⁵⁵ Bu çoğulcu toplumda merkezî hükümetler, meşruiyet sağlayabilecek bir kimlik yaratma ve popüler duyguları belirleyen ve bunlara yanıt veren mekanizmalar kurma sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Mutabakat/kimlik ve danışma/katılım sorunları, Sudan’daki her merkezî hükümetin karşı karşıya kaldığı başlıca önemli sorun olmuştur. Hükümetler bu meşruiyet temellerini atamadıkları ölçüde, iktidarda kalmak için dinî ve askerî araçlara yaslanmak zorunda kalmışlar; bununla birlikte, İngilizler gibi yabancı yöneticiler bile, bir halk katılımı duygusu yaratmak için çeşitli danışma mekanizmalarından yararlanarak, basit zorla yönetimin ötesine geçmek için önemli çabalar harcamışlardır.

1820’lerde Osmanlılar tarafından merkezî yönetimin kurulmasından bu yana, Sudan’daki yöneticiler, nüfusun en büyük grubuna başvurma bir yolu olarak İslâmî temalardan yararlandılar. Mehmet Ali Paşa’nın orduları, yerel halkları, yeni yöneticileri İslâm’ın ulu sultan-halifelerinin temsilcileri olarak kabul etmeye teşvik eden Kahire’deki el-Ezher İslâm Üniversitesi’nden hocaları da kapsıyordu. Daha sonra, Mehdîci devletin meşrulaştırılması, açıkça İslâmî ilkelere dayandı.⁵⁶ İngilizler bile, kendilerini İslâm’ın koruyucuları olarak sunmaya çalıştılar ve yerel Müslüman soylularla yakın ilişkiler kurdular. Ne var ki, Sudan’daki İslâmî deneyim sağlıklı ve tek çatılı olmadığı için, İslâmî temalar her zaman hem yönetmek hem yönetenlere muhalefet etmek için kullanılabilirdi. Mehdî’nin Türk-Mısırlı yöneticilere muhalefeti İslâmî ilkelere dayandığı gibi, Mehdî karşıtlarının ileri sürdüğü iddialar da, eşit

⁵⁵ Muhammed Salim Ubeydad, **Eseru’l-Camitu’l-İslâmiyeel Meydanî Hilali’l-Karni’l-Işrine**, Mektebu’l-Risaleti’l-Hadise, Tab’atu’l-Ula, Amman 1989, s. 67.

⁵⁶ Ali A. Mazrui, **Afrikalılar: Üç Farklı Kültürel Miras**; Çev. Yusuf Kaplan, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 46.

derecede İslâmî ilkelerle anlatılmıştır. Yirminci yüzyılda, Sudanlı ulusçuların iki büyük teması da “Nil Vadisi’nin birliği ve Sudan Sudanlılarıdır” Müslüman duyarlılıklara seslenmiştir. 1956’daki bağımsızlıktan sonra, hem askerî hem parlamenter rejimler, en azından meşruluk temellerinin bir parçası olarak, çeşitli biçimlerde İslâmî temalara ve simgelere başvurmuşlardır.⁵⁷

Bu tarih, 1989’daki askerî darbenin yarattığı rejimin meşruiyet için doğrudan İslâmî terimlere başvuran ilk rejim olmadığına önemli bir göstergesidir. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren tüm merkezî hükümetler, benzer yollara başvurmuştu. Bununla birlikte, her siyasal sistem kendi İslâmî boyutunu farklı bir şekilde sundu. 1989’da kurulan siyasal sistemi diğerlerinden ayıran unsur, İslâmî temalara başvurma olgusu değil, Ulusal İslâmî Cephe’nin (NIF) savunduğu yeni tarz siyasal İslâm anlayışıdır.

XX. yüzyıldan önce, merkezî hükümetler kamuoyuna başvurmak, ya da Sûdanlılar’a yönetime katıldıkları duygusunu veren yollar bulmak için fazla çaba göstermemişlerdir. Demokratik ilkeleri benimseme ya da halkın kendi kendini yönetme hakkını kabul etme gereği gibi olguları yeteri kadar geliştirememişlerdir. Yerel halkın yönetim faaliyetlerine çekildiği Türk ve Mısırlılar döneminde, sorun; bir kolaylık, etkinlik ya da yönetime yerel destek sağlama meselesiydi. Bu şekilde, büyük Sûfî toplulukların, özellikle Hatmiye topluluğunun liderleri Mısırlı valilerle işbirliği yapıp Türk-Mısırlı rejimin popüler kabulünü sağlamak için çalıştılar.⁵⁸ Mehdîci devrim patlak verdiğinde, Hatmiye topluluğu, harekete muhalefetin ve yönetime desteğin başlıca kaynaklarından birini oluşturmuştur. Benzer şekilde, bazı Sudanlı kabile reisleri valiliklere atandılar; fakat bu, esas olarak, Sudanlıların kendi kendilerini yönetme hakkının ya da popüler katılım gereğinin bir kabulünden çok, “önde gelen Sudanlıları öne çıkarma siyasal tercihi”nin gerektirdiği bir unsur olarak kalmıştır.

1880’lerin başında, Türk-Mısırlı yöneticileri devirmeyi ve sonunda, bütün Müslüman dünyada otantik İslâmî bir devlet ve toplum kurmayı amaçlayan bir İslâm devrimi olarak başladığında Mehdîci harekette yüksek bir popüler katılım düzeyi

⁵⁷ Abudullati Muhammed Ahmed, **el-Hareketu’l-İslâmiye fi Mısır**, Merkezî’l Ahram, Kahire 1995, s. 76.

⁵⁸ Hasan Turabi, **Sudan İslâmî Hareketi**, Çev. Ekrem Demir, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1994, s. 42.

vardı.⁵⁹ Mehdîcilerde popüler katılım ve kitlesel hareket, Mehdî'nin ruhanî otoritesinin kabulünün bir parçasıydı. Yönetime demokratik katılım düşüncesi yoktu. Mehdî'nin açıklamalarında açıkça belirtilen konuları kapsamayan pratik konularında danışma ve dolaylı katılım bulunmasına karşın, devletin yapısı hiyerarşikti. Önde gelen yerel liderler ve komutanlar, genel nüfusu harekete geçirmede ve faaliyetlerini yönlendirmede önemli bir rol oynamışlardı.

Türk-Mısırlı ve Mehdîci dönemlerdeki merkezî devlet deneyimleri, yirminci yüzyılda da önemini sürdüren siyasal işleyişin temellerini ve geleneklerini yarattı. Bunun bir boyutu, genel nüfus ile merkezî devlet arasında ilişkiyi kuran yapıların önemidir. On dokuzuncu yüzyıl deneyimleri, yerel “soyluların” genel nüfus ile merkezî yönetim arasındaki hassas bağı oluşturmuş “seçkinler yönetimi” oluşturulmuştur.

Sudan'daki soylular, büyük etnik ve kabilesel grupların ve belli başlı İslâmî birliklerin liderleriydi. Modern çağın sosyo-ekonomik değişimleri birçok bölgede kabilelerin özerkliğini aşındırınca “İslâmî soylular” bu siyasal modelde önemli roller kazandılar. Bu eğilim on dokuzuncu yüzyılda başlamış ve yirminci yüzyıl boyunca sürmüştür. Bununla birlikte, soyluluk ister kabîlevî ister dinî olsun, yirminci yüzyılın başlarında merkezî yönetimin “seçkinler yönetimi” aracılığı ile genel nüfusla ilgilendiği sağlam bir model olarak kurulmuştu.

Yirminci yüzyıl sorununun iki önemli eğilimi; kimliğin onaylanması ve popüler siyasal katılım arzusu olmuştur. Bu eğilimler kendine has bir niteliğe sahiptir ve XIX. yüzyıl deneyimlerinde kaynağını bulur.

B. Siyasal Katılım ve Partilerin Kaynakları

Sudan, İngiliz-Mısır ordusunun son Mehdîci güçleri yenilgiye uğrattığı 1898'den 1956'ya kadar İngilizler tarafından yönetildi. Uluslararası hukuka göre yönetim yapısı bir İngiliz-Mısır Kondominyumuydu; fakat pratikte, Sudan'ı Büyük Britanya kontrol ediyordu. Yeni yönetim anlayışı, soylular siyasetinin dönüşmesini gerektirdi; fakat birçok yönüyle bu tarz siyasetin bir devamını da temsil etti. Bu,

⁵⁹ Hasan Turabi, **Sudan İslâm Projesi**, Çev. İslâm Özkan ve Vahdettin İnce, Ekin Yayınevi, İstanbul 1997, s. 73.

Sudan'ın, bağımsızlıktan bu yana dört kez devriliş ve yeniden kurulmuş parlamenter siyasal sistemler deneyiminin önemli bir yanısıdır. Sudanlı Müslümanların yirminci yüzyılın son yıllarında İslâm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalıştıkları düzlem, İngiliz-Mısır yönetim politikası ile yerel siyasî anlayışın çatışmasından kaynaklanan sorunların bugüne taşınmasıdır.

Sudanlıların ulusal siyasete katılımları, İngiliz denetimi altında tedricen evrildi. Büyük ölçüde pratik amaçlarla, bu katılım kuzey Sudan'a özgü bir görüntüdeydi. Çok az güney Sudanlı "ulusal" meselelerde etkindi ve güney bölgesi giderek kuzeyden ayrılıyordu. Bu bağlamda katılım mekanizmaları, temelde Müslüman bir toplum çerçevesinde tanımlandı ve bu durumda Müslüman temalar önem kazandı. İngiliz denetiminin ilk otuz yılı süresince, emperyal yöneticiler, genel nüfusla ilişkiyi sürdürmek için bilerek ve açıkça soylular siyasetine önem vermişlerdir. Birkaç kabile liderinin yerel öneme sahip olduğu kabul edilse de, İngilizler, başlıca İslâmî grupların liderlerini yerel kamuoyunun temsilcileri ve halkın "doğal liderleri" gördüler. Hatmiye topluluğunun başı Seyyid Ali el-Mirgâni ile babası Mehdî'nin izleyicilerini etkin bir dinsel-siyasal güç halinde yeniden örgütleyen Seyyid Abdurrahman el-Mehdî, özellikle kabul görüyordu.⁶⁰

Seyyid Ali el-Mirgâni ile Seyyid Abdurrahman el-Mehdî, büyük kitle örgütlerinin liderleri olarak, siyasal durum evrildikçe önemli roller oynamaya devam ettiler. Nüfusun küçük bir azınlığını oluşturan modern eğitilmiş Sudanlılar ulusçu duyguları ifade etmeye başladıklarında, başlangıçta fazla etkili olmadılar. Ne var ki, ulusçu hareketler ve ardından siyasal partiler seyidlerin himayesini alınca, kitle hareketleri haline geldiler.⁶¹ Ulusçuluğun ve siyasetin bu "dinselleştirilmesi" 1940'larda pekişti. Üniversiteler Kongresi, modern eğitilmiş Sudanlıların görüşlerini ifade eden bir örgüt olarak 1938'de kurulmuştu. 1942'de, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Kongre, savaşın bitiminde Sudan'a kendi kaderini belirleme hakkının verilmesini talep etti; İngilizler, kısaca, Kongre'nin Sudan halkının sözcüsü olmadığını, sadece küçük bir azınlığı temsil ettiğini söyleyerek talebi reddettiler. Sonuç olarak, siyasal bakımdan aktif

⁶⁰ Talat Ahmed Müsellim, **el-Vucud Askeriyu'l Ecnebi fi'l-Vatani'l Arabiyyu**, Mekezu'l Diresetu'l Vahdeti'l Arabiyyeti, Tab'atu'l-Ula, Beyrut 1994, s. 176.

⁶¹ Sönmez Kutlu, "Değişim Sürecinde Müslümanlar", **Türk Yurdu Degisi**, Sayı 112, Aralık, (1996), s. 41.

olan eğitimli Sudanlıların büyük çoğunluğu tarikatçı çizgilere bölündüler ve İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan en büyük siyasal partiler, iki seyyidin ve onların tarikatçı örgütlerinin himayesini alan partiler oldular.

Seyyid Abdurrahman el-Mehdî'nin izleyicileri, Ensâr, bağımsız bir Sudan'ı savunan Umma Partisi'ne kitle desteği sağladı. Seyyid Ali el-Mirgâni'nin izleyicileri ise, Mısır'la birlik halinde bağımsızlık anlamına gelecek “Nil Vadisi'nin Birliği”ni savunanlara kitle desteği verdi. 1940'ta partilere dayalı siyasetin ortaya çıkmasının heyecanı içinde birçok farklı siyasal parti kuruldu. 1953'ün sonlarında ilk seçimlerin zamanı geldiğinde, fiilen bağımsız bir Sudan'ı savunan bütün siyasal gruplar Mehdîcilerin desteklediği Umma Partisi'nde birleştiler; “birlikçiler” ise, Hatmiye'nin desteklediği Ulusal Birlikçi Parti'de (NUP) bir araya geldiler. Seçimlere katılan üçüncü bir kuzeyli parti daha vardı: Önde gelen bazı kabile soylularının ve “tarikatçı” olmayan bir parti yaratmak isteyenlerin örgütlediği Sosyalist Cumhuriyetçi Parti (SRP). Bu seçimler ortaya çıkmakta olan parlamenter sistemde seyyidlerin desteklediği siyasal örgütlerin önemini ortaya koymuştur. Soylular siyasetinin önemi sürmüştür.

İngiliz yönetimi altında yerleşen popüler siyasal katılım alışkanlıkları ve yapıları, bağımsız Sudan'ın başlıca kurumlarının temelleri oldular. İngiliz tarzı bir parlamenter sistem, rekabete dayanan etkin birçok partili yapıyla yaratılmıştı. Ne var ki, bu çok partili parlamenter sistemin fiili işleyişinin anahtarı, belli başlı İslâmî birliklerin etkin katılımıydı. Demokratik siyasal süreçlere kitlesel siyasal katılımı sağlamanın en etkin aracı, partilere dayalı siyasetin “dinselleştirilmesi” olmuştur. Belli başlı seyyidlerin himayesi altında tarikatçı parlamenter partilerin gelişmesinde, İslâm ile demokrasinin bağdaşıp bağdaşmadığı konusunda fiilen hiçbir tartışma olmamıştır. Hiçbir çelişkinin olmadığı, genellikle sessizce kabul edilen bir varsayım olarak kalmıştır.

C. Gelenekçi Siyasî Partilerin Doğası

Bağımsız Sudan'daki yeni parlamenter devletin birçok sorunu ve aslı zayıflıkları vardı. Çok partili sistem, İslâmı özdeşleştirdiğini varsaydıkları için kuzey Sudanlıların siyasal katılımına bağlıydı. Ancak kuzey Sudanlı siyasal örgütler zayıftılar

ve güneylilerden destek alacak kadar örgütsel temelleri yoktu. Kuzeyde, belli başlı siyasal partilerin tarikatçı tabanı kitle desteği sağlıyor, fakat partilerin kendi tarikatçı tabanlarının ötesine uzanma yeteneklerini de sınırlıyordu. Hiçbir tarikatçı parti etkin bir “ulusal” parti olamadı ve sonuç olarak, parlamenter, hızla hükümette çeşitli görevleri ele geçirmek ya da eldekileri sürdürmek için sürekli değişen koalisyonlar ve ittifaklar yaratma mücadelesinin bir parçası oldu.⁶²

Sudan’daki parlamenter sistemin zayıflıkları, merkezî hükümeti nispeten istikrarsızlaştırıyordu. Bunun sonucu olarak bir döngü gelişti: Sivil siyasetin etkisizliği hükümetin askerî yoldan devrilmesine yol açacaktı. Ne var ki, Sudan’da askerî rejimlerin de güçlükleri vardı ve bir süre iktidarda kaldıktan sonra popüler muhalefetle karşı karşıya kalıyorlardı. Askerî rejimler bu muhalefet yüzünden devrince, eski parlamenter partilerin gücü yeniden öne çıkıyordu; çünkü siyasal partiler büyük İslâmî örgütleri temsil etmeye devam ediyorlardı. Sonuç olarak, askerî rejimlerin yıkılması, temelde 1953-1956’da kurulanla aynı olan sivil parlamenter rejimlerin yeniden kurulmasıyla sonuçlanıyordu.

Parlamenter siyasetin yükselişi ve çöküşü, Sudan’ın bağımsızlığına kavuştuğu 1956’dan bu yana, dört kez gerçekleşti. İlk parlamenter dönem, 1958’de İbrahim Abboud’un yönettiği askerî darbeyle sona erdi. 1964’ün Ekim Devrimi Abboud dönemine son verip, temelde eski parti ve liderlerle ikinci parlamenter dönemini başlattı. İkinci parlamenter dönem, 1985’e kadar Sudan’ı yöneten Ca’fer el-Nimeyrî’nin yönettiği bir askerî darbe olan 1969’daki Mayıs Devrimi’yle sona erdi. 1985’teki popüler direniş ve bundan kaynaklanan bir askerî darbe, 1985’te Sivâr ez-Zeheb tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı tarikatçı partilerin Sudan’ı yönettiği üçüncü parlamenter döneme, 1986–1989, koalisyon geçiş dönemlerini teşkil etti. Sudan’daki 1989’daki dördüncü askerî darbe, bir İslâm devleti yaratmayı savunan, fakat Ulusal İslâmî Cephe’nin (NIF) İslâmî yenilikçi programıyla eski tarikatçı birlikteliklere karşı çıkan Beşir rejimini iktidara getirdi.

Sudan’da demokratik ve İslâmî bir cumhuriyet kurmayı savunan belli başlı İslâmî örgütler, modern Sudan’daki çok partili ve parlamenter siyasetin çekirdeğini

⁶² Ahmed Müsellim, *A.g.e.*, s. 73.

oluşturmuşlardır.⁶³ İslâmî partilerin seçimle iktidara gelmeleri ve iktidara geldikten sonra çok partili sisteme son veren bir rejim kurmamaları önemli bir örnektir. Parlamenter dönemler zorla sona erdirildiğinde, bu, iktidardaki İslâmî partilerin eylemiyle olmamıştır. Çok partili, parlamenter sistemin başarısızlığının nedenini, kısmen, Sudan'daki çok partili sistemin kaçınılmaz tarikatçı doğası oluşturmuştur.

D. Gelenek Karşıtı Siyasî Partilerin Doğası

Kimi siyasal örgütler, Sudan'da tarikatçı olmayan bir alternatif sunmaya çalışmışlardır. Başlangıçtaki en büyük grup, en az örgütlü olan; modern eğitilmiş, lâik entelektüeller tarafından oluşturulmuştur. 1930'ların sonunda kurulan Üniversiteler Kongresi'nin birçok lideri, ulusçu siyasetin gelişmesine tarikatçı olmayan bir temel sağlamayı hedeflemişlerdir. 1940'ların birlikçi partileri, tarikatçı unsur taşımamışlardır. Bu grupların en önemlisini, İsmail el-Ezherî yönetiyordu. Ne var ki, 1953 seçimlerine götüren siyasal gelişmeler içinde el-Ezherî, Ulusal Birlikçi Parti'yi (NUP) kurmak üzere güçlerini Hatmiye ile birleştirdi. Bağımsızlıktan hemen sonra, NUP içindeki bir anlaşmazlık, açıkça bir Hatmiye partisi olan Halkın Demokratik Partisi'nin (PDP) kurulmasına yol açtı; daha fazla tarikatçı olmayan NUP el-Ezherî'nin yönetiminde varlığını sürdürdü. Ne var ki, NUP, birçok yönden eski tarz soylular tarafından yönetilmeye devam etti ve kısa sürede, koalisyonlar ve ittifaklar bağlamına kendini uydurdu. Sonunda, ikinci parlamenter dönemde NUP, 1967'de PDP ile birleşip Demokratik Birlikçi Parti'yi (DUP) kurarak tarikatçı doğasını resmen yeniden kazandı.

Lâik entelektüellerin yönettiği öteki grupların sınırlı siyasal güçleri vardı. Meslek örgütleri, sendikalar ve öğrenci grupları, gösterilere katılanları harekete geçirebildiler ve 1964 ve 1985 devrimlerinde kilit roller oynadılar; fakat parlamenter dönemlerde tarikatçı partilerle etkin bir şekilde rekabet edebilecek örgütlenmeleri ya da kitle tabanları yoktu. Sudan Komünist Partisi (SCP), 1960'lar da tarikatçı partilerin en büyük ve en etkin örgütlü alternatifiydi. SCP'nin en güçlü olduğu zaman, komünistlerin hükümette birçok önemli göreve geldiği ve rejimin ideolojisini eklemlendiği Nimeyrî döneminin ilk yıllarıydı. Ne var ki, bir grup komünist subay, 1971'de Nimeyrî'yi devirmeye kalkışmış fakat başarılı olamamıştır. Sonraki yıllarda SCP sert bir şekilde

⁶³ Ali Navaz Memon, *The Islamic Nation*, Writers Inc, Maryland 1995, s. 87.

bastırıldı. Sürgünde muhalefetin küçük bir parçası olarak kalmış ve 1986 seçimlerinde, siyasal sahnede küçük fakat görünür bir aktör olarak parlamentodaki 264 sandalyeden beşini kazanmıştır.

Komünist Parti'nin elit doğası ve tedricî gerilemesi ve NUP'nin evrimi, tarikatçı partilerin kitlesel örgütlenmesiyle rekabet edecek hiçbir sivil lâik siyasal örgütlenmenin bulunmaması demektir. Askerî yöneticiler, Ensâr ve Hatmiye'nin taban örgütlenmelerini es geçebilen alternatif yapılar yaratmaya kalkıştı. Abboud'un siyasal yapısı, 1964'te devrilmesiyle birlikte ortadan kalktı. İkinci askerî yönetici Ca'fer Nimeyrî de, Mısır' da Cemal Abdünnâsır'ın ve diğer devletlerde Arap sosyalistlerin kurduklarına benzer bir kitle partisi yaratmaya kalkıştı. Bu çabanın sonucu olan Sudan Sosyalist Birliği (SSU), 1985'te Nimeyrî'nin düşüşüne kadar yönetici ve bürokratik kimliğini korudu; fakat hükümet politikası üzerinde fazla etkili olmamış ve gerçek bir popüler siyasal katılım duygusu yaratamamıştır. SSU ve Abboud'un güdümlü demokrasisi, tarikatçı partilerin kitlesel siyasal örgütlenmelerine lâik alternatifler için etkili modeller sunamamışlardır.

Nimeyrî'nin güneyi bölme ve İslâmlaştırma politikalarının ülkenin güney kısmında iç savaşın yeniden alevlenmesine yol açtığı 1980'lerin başında yeni bir lâik seçenek ortaya çıkarmıştır. Direnişi örgütleyen başlıca hareket, John Garang'ın örgütlediği SPLM hareketinin hedefinin güneyi ayırmak değil ulusal kurtuluş olduğunu vurgulamış ve bu ulusal hedef için ideolojik ve örgütsel bir temel yaratmaya çalışmıştır.⁶⁴ 1980'lerde SPLM'nin programı açıklandığında, başlıca ilkelerinden biri de, siyasal sistemde lâiklikte ısrar etmektir. 1990'larda SPLM bölündüğünde bile, hareket içindeki herkes lâik bir sistemde ısrar etti.

SPLM, kuzeyli Müslümanlar arasında önemli bir taraftar kitlesi bulamamış ve üçüncü parlamenter dönemin parti siyasetine katılmamıştır. 1989 askerî darbesinin ardından, başlıca sivil partilerin tekrar sürgünde olduğu bir sırada, yeni rejime birleşik bir muhalefet yaratma çabaları olmuştur. Ne var ki, rejime ortak muhalefet bağlamında bile SPLM, eski siyasal örgütlenmelerden destek almada başarılı olamamıştır. Hem hükümetle hem sürgündeki muhalefet gruplarıyla arasındaki tartışmalarda lâiklik

⁶⁴ "Intelligence Resource Program", <http://www.fas.org/irp/world/para/spla.htm>, 12.11.2005.

konusu, başlıca sorun olmuş ve 2009'a gelindiğinde dâhi birleşik bir lâik alternatif henüz ortaya konulamamıştır. 1989'da yönetimi ele geçiren askerî rejim, hem yönelimiyle lâik olmaktan çok İslâmî, hem de tarikatçı karşıtı başlıca hareket olan Ulusal İslâmî Cephe (NIF) ile özdeştir. NIF, klasik gelenekçi siyasal İslâm'ın dışında, yeni bir İslâmî hareketin temsilcisi olduğu iddiasıyla politikalar üretmiştir.

II. SİYASAL PARTİLER

A. Gelenekçi Siyasî Partiler

1. Milli Kongre Partisi – NCP

Milli Kongre Partisi , Sudan'ı halihazırda yöneten siyasî partidir. Parti temelini Hasan Turâbî'nin NIF (Ulusal İslâmî Cephe)'undan almaktadır. Turâbî – Beşir çekişmesinin ardından tasfiye edilen NIF'un karakteristik siyasal İslâmî çizgisini, yeni kurulan General Beşir başkanlığındaki NCP üstlenmiştir.⁶⁵ 1998'de ayrışmaların başladığı NIF merkezli siyasal İslâmî hareket, 2000 yılında meclisin fesh edilmesinden sonra NCP, tamamen ülkedeki tek siyasî tüzel otorite konumuna gelmiştir. “Sudan Development Program”,

Kongre Partisi'nin temel siyaseti İslâmî esaslar üzerine politikalar üretmektir. Daha ziyade kuzeyli Arap kabilelere hitap eden parti gücünün büyük kısmını temsil ettiği askerî yönetimden almaktadır. Bir başka ifadeyle askerî yönetimin siyasî ve demokratik anlamda meşruiyetini sağlayan bir organizasyondur. Öyle ki; iktidarının hemen hemen on yılını NIF'a yani Turâbî'ye dayanarak geçiren Beşir artık kendi meşruiyetini kendi siyasî organizasyonundan almak istemiştir.⁶⁶ Partinin yöneticileri, NIF'unkine benzer bir şekilde oluşturulmuştur. Hukukçular ve askerler, kuzeyli kabile liderleri ve güneyli liderler. İlk iki unsur her iki partide aynı iken sonuncu unsur, NIF'taki siyasal İslâmcı tarikatların yerine konulmuştur. NCP, dün NIF'tan sağladığı gücü bugün güneyli siyasetçilerden sağlamaktadır. NCP yönetiminde, Güneyden

⁶⁵ “Sudan Development Program”,

<http://www.sudandevlopmentprogram.org/sp/news/indepth/ugov003.htm>, 28.02.2006.

⁶⁶ A. Vehbi Ecer, **Tarihte ve Günümüzde İhvanü'l-Müslimin Örgütü**, Erciyes Üniversitesi Rektörlük Yayını, Kayseri 1992. s. 57.

sorumlu Riak Gai Kok ve J. Garang'tan sonra Güneyin en önemli lideri olan Moses Machar yer almaktadır.

Parti, Aralık 2000 tarihinde yapılan seçimlerde 360 sandalyeli parlamentoda 355 sandalye kazanmıştır. Aynı yıl yapılan başkanlık seçimlerinde General Beşir % 86 oy alarak başkan seçilmiştir. Bu seçimler NCP'nin siyasî anlayış ve politikasını ortaya koyma açısından oldukça dikkat çekicidir. 1969 darbesinin mimarı olan ve sosyalist bir devlet anlayışı ile Beşir'in politikaları ile taban tabana zıt olan Nimeyrî'nin seçimlere katılmasına izin verilmiştir. Hatta bu seçimlerde Nimeyrî % 9 civarında oy almıştır. Bu politik tutum, Beşir açısından demokratik bir zafer ve dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir.

Partinin en önemli siyasî faaliyeti ise Ocak 2005 yılında Güneyle imzalanan barış antlaşması olmuştur. Bu antlaşma sonucu Güney ve Batılı güçler NCP'nin yönetiminde Sudan'a bakışlarını yumuşatırken, ülke içerisindeki muhalif dinî siyasî gruplar muhalefet çalışmalarını arttırmaya başlamışlardır.

2. Umma partisi - UP

Umma Partisi; kuruluşundan itibaren (Şubat, 1945) Sudan siyasal hayatının en önemli aktörlerinden birisi olmuştur. Aslen Mısır siyasal İslâmî hareketi olan Ensâr ve İhvan grupları özellikle; kondominyum döneminin sonuna doğru Mısır'da eğitim alan Sudanlı üniversite öğrencilerinin arasında popülerlik kazanmıştır. Daha sonra ülkelerine dönen bu gençler; dinî karakterli bu hareketi Sudan'da siyasallaştırmışlardır. Umma Partisi'nin belirgin siyasî çizgisi bu şekilde oluşturulmuştur. Diğer taraftan XIX. yy.ın sonlarında Sudan'da bağımsız bir İslâm devleti kuran Muhammed Ahmed el-Mehdî ailesinin bu dinî-siyasal hareketin içerisinde olması Umma Partisinin psikolojik arka planını oluşturmasından dolayı kuzey ve iç Sudan halkları üzerinde kısa sürede etkinlik kurmasını sağlamıştır. Parlamentoda en başarılı dönemini üçüncü kuşak olan Sâdık el-Mehdî dönemindeki koalisyon hükümetleri döneminde yaşamıştır (1986–1989).

Elli yıllık bağımsız Sudan siyasî hayatı süresince etkili olmasına rağmen zaman zaman her siyasî parti gibi kesintiye uğramış yöneticileri sürgün, hapis ve idam

gibi cezalara çarptırılmıştır. Siyasî anlamda en büyük darbeyi ve kendilerince en büyük başarıyı Nimeyrî'nin uzun yönetimi süresinde (1969 – 1985) ve Zeheb sonrası koalisyon hükümetleri döneminde yaşamışlardır. Partinin kapatılması, Sâdık'ın hapsi – sürgünü ve İslâmî Eylül Yasaları bu döneme denk gelmiştir.⁶⁷ Parti, koalisyon hükümetleri döneminde meclisin en büyük grubunu oluşturmuştur. Bu dönemde İslâmî yasaları bir süre uygulamaya koymasına rağmen iç ve dış gelişmeler neticesinde yürürlükten kaldırması sonucu üstlendiği siyasal İslâmcı politikanın Sudan'daki merkezi olma durumunu Ulusal İslâmî Cepheye bırakmıştır. 1989 darbesiyle yönetime el koyan askerî yönetimin de siyasal İslâmcı bir politika izlemesi, en büyük rakibi Turâbî'nin bir anlamda askerlerce kollanması ve Umma liderinin hapsi Partiye ve düşünce çizgisine büyük bir darbe vurmuştur.⁶⁸ Radikal bir siyasî çizginin devamı sayılabilecek parti, `90'lardan sonra bölge ve dünyadaki radikal İslâmî gruplara karşı uygulanan politikadan da ayrıca etkilenmiştir.

Sudan'ın siyasî hayatında parti bugün marjinal bir hareket durumundadır. İçteki bu marjinal ve yarı yasaklı durumunu, dışa açılımla tersine çevirme gayretleri içerisinde. Bugün partinin başında olan Sâdık el-Mehdî, yerel sünî radikâl anlayışı komşu ülkelere yayma çabası dışında askerî ve siyasî alanda “bağımsızlık” mücadelesi veren bölgedeki tüm gruplara destek vermektedir. Siyasî arenada en büyük rakibi olan Turâbî'nin aktif politikayı bıraktığını açıklamasının ardından, hedef kitle yelpazesini genişletecek politikalar geliştirmeye başlanmıştır.

3. Ulusal İslâmî Cephe – NIF

Sudan'da her siyasal İslâmî hareketin temelinde olan Mısır İslâmî hareketi, Sudan İhvanının da temelini oluşturmaktadır.⁶⁹ Mısır'da eğitim almış gençler ülkelerine döndükten sonra, hareketi Sudan'da yayma çabasına girişmişlerdir. Müslüman Kardeşler hareketi ülkede yönetime gelen sivil ve asker idarecilerin politikalarına göre bir gelişme belirlemek durumunda kalmıştır. Kendisi gibi Mısır kökenli olan Umma düşüncesiyle `60'ların başına kadar paralellikler göstermiştir. `60'ların ortalarından

⁶⁷ “Party History”, <http://www.umma.org/English.html> 13.02.2006.

⁶⁸ Abdülvehhab Efendi, **Turabi Devrimi: Sudan'da İslâm ve İktidar**, Çev. Hasan T. Kösebalaban, İlke Yayınları, İstanbul 1993, s. 93.

⁶⁹ Hayrettin Yücesoy, **Senusilik: Sufi Bir İhya Hareketi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1985, s. 90.

itibaren başlayan süreçle Dr. Hasan Abdullah et-Turâbî'nin bu harekete bugünkü şeklini vermesiyle gerek ülke içerisindeki, gerek ülke dışındaki benzerlerinden ayrılmaya başlamıştır.⁷⁰

Klasik anlamda “Batı lâik devlet” sistemini reddeder, onun yerine “milli İslâm” anlayışını benimser. Hareketin ilk siyasal başarısı 1965'te Turâbî'nin milletvekili olmasıyla başlamıştır. Nimeyrî döneminde hapsedilen Turâbî daha sonra 1979–1982 arasında milletvekilliği yapmıştır. 1970'lerin başından itibaren Turâbî önderliğinde geliştirilen parti Siyaseti oldukça aktif olarak çalışmıştır. Alternatif bir siyasal İslâm modeli çizen Turâbî, bu politikasının ardından başta Suud Vahhâbîleri tarafından eleştirilmiştir. Batılı güçlerin ülkenin güneyinde gösterdikleri misyonerlik çalışmalarına karşıt projeler geliştirilmiştir. Bu kapsamda; İslâmî Davet Teşkilâtı ve Kadın Teşkilâtı gibi organlar kurmuştur. Çalışmaları Sudan'la sınırlı kalmayıp komşu ülkelerle bazı İslâm ülkeleri ve birkaç noktada Avrupa'da faaliyetler göstermişlerdir. Daha ziyade İslâm'a davet ve okul açma Siyaseti sonraki dönemlerde birçok İslâmî gruba örnek teşkil etmiş ve benimsenmiştir.

Nimeyrî'nin Eylül Yasalarını (1983) çıkarmasında etkili olmuşlardır. 1985'e kadar da Kanun ve Dışişleri Baş Müsteşarlığını, Turâbî yürütmüştür. 1986'da Turâbî'nin desteğiyle NIF (National İslâmîc Front/el-Cebhetu'l İslâmiyetu'l Kavmiye) kurulmuş ve Genel Sekreterlik görevini üstlenmiştir. Nisan 1986 seçimlerinde parti 54 vekille parlamentoya ikinci büyük parti olarak girmiştir. Parti ve Lideri daha sonraki dönemlerde giderek etkin olmaya başlamışlardır. NIF koalisyon hükümetlerinde iktidarı paylaşmıştır. Turâbî ise Adalet ve Dışişleri Bakanlıkları yapmıştır. Fakat partinin en önemli dönemi 1989 Beşir darbesinden sonra yaşanmıştır. Beşir darbesinin siyasal İslâm dayanak noktasını bu parti ve Turâbî oluşturmuştur.⁷¹ Darbeden bir ay sonra tutukluluğu kaldırılan Turâbî, Beşir yönetiminin başlangıçtaki gerçek âkil unsuru olmuştur. Bu dönemde Turâbî kendi siyasal İslâm düşüncesini pratik olarak Sudan'da Beşir aracılığı ile uygulamaya çalışmıştır.⁷² Diğer İslâm ülke ve cemaatleri ile ikili

⁷⁰ Ahmed Muhammed Kani, **Sokoto Dosyası**, Akabe Yayınları, İstanbul 1986, s. 117.

⁷¹ Kadir Özköse, **Sufi Davetten Devlete Osman b. Fudi ve Sokoto Halifeliği**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004. s. 134.

⁷² Mehmet Koçak, **Mehdî Hareketinden İslâm Devrimine Sudan**, Esra Yayınları, Konya 1999, s. 46.

ilişkilerini geliştirme gayreti içerisinde olmuştur. Bu doğrultuda 1991, 1993 ve 1995'te üç uluslararası toplantı tertip etmiştir. Bu politika çerçevesinde hareketini izah etmek olarak değerlendirilebilecek bir konuşmayı 24 Eylül 1992'de ABD Kongresi, Afrika Komitesi karşısında yapmıştır. Tutabi Nisan 1996'da Sudan Meclis Başkanı seçilmiştir. Diğer taraftan bu yıllar Turâbî ve Beşir'in arası `93 başkanlık seçimlerinde açılmaya başlamış ve `99 seçimleri ve olağanüstü hâl meselesi yüzünden zirveye çıkmıştır. Tüm bunların sonucu olarak Turâbî; Şubat 2001'den Ekim 2003'e kadar ev hapsinde kalmış, Beşir'e karşı; el-Hâc Âdem Yusuf liderliğindeki darbe girişiminde parmağı olduğu gerekçesiyle de Mart 2004'te hapis cezasına çarptırılarak Haziran 2005'e kadar tutuklu kalmıştır. Yasaklı dönemde Parti; Halk Kongresi Partisi ismini alarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle 1990'ların ortasından itibaren NIF/Halk Kongresi; Federal yönetim sistemi, inanç özgürlüğü, herkes için tabandan tavana demokrasi, aile hukuku, kişisel haklar ve Sudan için kanunların yerelliği gibi meseleleri savunmakta ve bu doğrultuda politikalar izlemektedir.

4. Demokratik Birlik Partisi - DUP

Demokratik Birlik Partisi; 1880'lerde devlet olarak ortaya çıkan Mehdî hareketine muhalif görüşler sergileyen sûfî Hatmiyye hareketinin bugünkü uzantısı olarak değerlendirilebilir. Lâik bir devlet anlayışını benimsemiştir. Siyasetinin ana unsurunu Mısır ile birliktelik oluşturmaktadır. Ancak parti daha sonra seküler çizgisi üzerinde büyük tartışmalar yaşamıştır. Mısır kökenli Ensâr grubu üyelerinin de bu parti etrafında birleşmeye başlamaları sonucu Hatmiyye-Ensâr mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele partinin siyasî çizgisine son şeklini vermiştir. Sudan'ın ilk başbakanı Muhammed İsmail el-Ezherî'nin bu ekolden gelmesi kuruluş aşamasında Sudan'ın izlediği politikalar hakkında bir işaret olarak kabul edilebilir.

Köklü bir parti olması ve siyasal gelişmeler, zaman içerisinde DUP'nin çeşitli fraksiyonlara ayrılmasına sebep olmuştur. En önemli kolunu Mısır merkezli, Seyyid Muhammed Osman el-Mirgânî'nin yönettiği grup oluşturmaktadır. Mısır ile birlikteliği esas alan grup Lâik anlayıştan diğer iki gruba nazaran biraz daha uzak olarak gözükmektedir. Bir diğer grup; M. İsmail el-Ezherî ailesi tarafından yönetilmemekte ve

Lâik çizgisini sürdürmektedir. Son olarak; Şerif Zeynelabidin el-Hindî liderliğinde faaliyet gösteren grup olmak üzere üçe ayrılmıştır.⁷³

1968'den itibaren ana grubun lideri olan M.Osman el-Mirgânî; Nimeyrî'nin politikalarına karşı çıktığı gibi, Umma ve NIF'un desteklediği İslâmî Yasalara da karşı çıkmıştır. 1986 seçimlerinde meclise Umma'nın ardından ikinci parti olarak girmiş ve koalisyon hükümetlerinde görev almıştır. İktidarda iken, SPLM ile barış taraftarı olmuş ve bu doğrultuda ciddi adımlar atmıştır.⁷⁴ Partinin bu ve benzeri siyasetleri İslâmcı partiler ve ordu tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirilmiştir. 1989 darbesinden sonra Mısır'dan faaliyet yürüten parti, Sudan'da yapılan son seçimleri protesto etmiş ve seçimlere katılmamıştır.

5. Cumhuriyetçi Kardeşler

İdeolojik temelleri 1930'ların sonu ve '40'lar boyunca gelişen parti 1950'lerde faaliyete başlamıştır. Mahmud Muhammed Tâhâ etrafında birleşen dînî karakterli grup, Sudan Cumhuriyetçiliği esasına dayanır. Muhammed Tâhâ'nın geliştirdiği ideoloji dînî bir milliyetçilik içerir. Siyasî süreci içerisinde parti, küçük ama siyaseten etkili bir konumda olmuştur. Omdurman Ekolü denilen entelektüel ve hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Parti dînî karakterli olmasına karşın; şer'i yasaların devlet yönetiminde uygulanması dînî özüne aykırı olması ve Sudan'ın Müslüman ve Arap olmayan unsurlarının kinini doğuracağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Sudan'ın bağımsızlığının ardından Tâhâ'nın hazırladığı taslak (teklif) anayasa reddedilmiştir.⁷⁵ Bu teklif anayasa bazı değişikliklerle, Cumhuriyetçi Parti kapatılmasına rağmen Nimeyrî döneminin (1969–1985) başında uygulanmıştır. Nimeyrî dönemi partinin siyasal faaliyetlerini muhalif anlamda yavaşlatma dönemi olmuştur. Bu durum üstü kapalı olarak Nimeyrî Rejiminin desteklenmesi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan sosyalist bir diktatörlüğü, köktendinci bir yönetime tercih ettikleri de dönem için ifade edilebilir.

⁷³ Ann Mosely Lesch, **The Sudan Contested National Identities**, Indiana University Press, Bloomington 1998, s. 73.

⁷⁴ <http://www.politicalresources.net/sudan.htm>, 23.02.2006.

⁷⁵ **ed-Düstürü'd-Daim li-Cumhuriyeti's-Sudan ed-Dimokratiyye**, El-Matbaatü'l-Hükümiyye, Khartum 1973.

Parti; 1960'ların ortasında liderleri Tâhâ'nın düşünce ekseninde hareket ederek İsrail'le ortak bir ve paydada buluşulabileceğini savunmuştur. Özellikle `67 Arap-İsrail Savaşından sonra Nâsır'ın Mısır Milliyetçiliğini ve Suudî Arabistan'ın katı dînî tavrını eleştirerek Ortadoğu barışını bozmakla suçlamışlardır.⁷⁶ Muhammed Tâhâ'nın düşüncelerinin siyasî temsilcisi olan partinin ismi birçok çalışmada "Cumhuriyetçi Erkek Kardeşler" olarak ifade edilse de bu durum Arapçanın gramer yapısından kaynaklanmaktadır. Asıl ismi ise "Cumhuriyetçi Kardeşler" olarak ifade edilmelidir. Bu konuya bir hususu belirtmek için özellikle değinilmektedir. Cumhuriyetçi Kardeşler, Sudan'da dinî, lâik, sosyalist, milliyetçi vb. tüm partiler içerisinde kadınlara en çok önem veren hareket olmuştur. Parti toplumu oluşturan unsurların en önemlilerinden birisini kadınların oluşturduğunu ve tabiatıyla sosyal hakların da bu dikkate alınarak düzenlenmesi gerektiğine değinmiş ve politikalar üretmiştir. Nimeyrî'nin `83 Eylül Yasalarından sonra desteklerini çekmişler ve ağır bir muhalefete başlatmışlardır. Bu ağır muhalefet Ocak 1985'te idamı ile sonuçlanmıştır. Parti bu olay sonucu kabuğuna çekilmiştir. 1989 darbesinden sonra siyasî faaliyetleri yasaklanan parti hâlihazırda varlığını ideolojik olarak sürdürmektedir.

B. Gelenek Dışı Siyasî Partiler

1. Sudan Komünist Partisi – SCP

Sudan Komünist Partisi de diğer Sudanlı partiler gibi Mısır kökenlidir. 20. yy. in ilk çeyreğinde sol akımlardan etkilenen Sudanlı öğrenciler Gordon Kolej'de bu faaliyetleri sürdürmüşlerdir. 1930'lar boyunca bu kolejde görev yapan bazı İngiliz akademisyenlerin de katkılarıyla teşkilatlanmaya başlayan Komünist öğrenciler, 1944'te parti olarak teşkilatlanmışlardır. Sudan'da faaliyet gösteren diğer partilerden farklı olarak kentli bir taban hareketi olmuş ve yerel etnik unsurlara kendisini refere etmemiştir.

⁷⁶ İbrahim Muhammed Hac Musa, **et-Tecribetü'd-Dimukratiyye ve Tatavvuru Nuzumi'l-Hükm fi's-Sudan**, y.y, y.t.y.

Sudan'ın bağımsızlığının ardından parti kendisini; sosyal demokrasiye inanan, ulusal, entelektüel ve devrimci olarak nitelemiştir.⁷⁷ Bundan sonraki temel siyasetini iki unsur üzerine oturtmuştur; birincisi, demokratik özgürlüklerin savunulması, ikincisi, emperyalizme karşı mücadele. Ancak bu mücadelesi faaliyet gösterdiği ülkenin tüm sosyal unsurlarıyla birlikte ele alındığında geniş kitlelere yayılmasını etkilemiştir. Bu durum Komünist Partiyi dış ilişkilere girmeye zorlamış ve dışa bağımlı bir iç politika geliştirmeye itmiştir. Eisenhower Doktrini'nin* etkisi, Arap milliyetçiliğinin popüler siyasî tercih olması Komünist Parti'nin faaliyetlerini daha da zorlaştırmıştır. Sudan'da yönetime gelen her siyasî ve askerî erkin ilk yaptığı işlerden birisinin bu partiyi yasaklaması ve yöneticilerini tutuklaması ya da sürgüne göndermesi teşkilât yapılarının her seferinde büyük darbeler almasına sebep olmuştur. Zaman zaman seçimlerde kısmî başarı göstererek parlamentoya girseler de (15 milletvekili 1965–1969, 3 milletvekili 1986) veto edilmekten kurtulamamışlardır. Sudan içerisindeki tüm bu olumsuzluklar onları ordu içerisinde yapılanmaya itmiştir. 1969 Nimeyrî darbesiyle sosyalist bir yönetimin gelmesinde etkili olmuşlardır. Ancak yasaklanmaktan bu sosyalist yönetim sürecinde de kurtulamamışlardır. 1989 darbesi ile tamamen faaliyetten men edilen parti bugün çalışmalarını dışarıdan sürdürmektedir.

2. Sudan Baas Partisi

Arapça “canlanma ve yeniden diriliş” anlamına gelen Baas Parti 1945 yılında Michel Eflak tarafından Suriye’de kurulmuştur. Temelinde sosyalist bir Arap milliyetçiliği barındırır. Birlik, özgürlük ve sosyalizm üçlemesiyle formüle edilmiştir. Baas Partisi'nin varlığı Sudan'da oldukça sınırlı kalmıştır. Ülkenin kuzeyini kısmen etkilemiştir. Baas Parti olarak olmasa dâhi siyaseten özellikle Nimeyrî döneminde etkili olmuştur. Sudan'ın 1970'lerin başında Mısır ve Suriye ile birleştirme kararı ekonomik, siyasî, askerî vb. amaçlar taşıyorsa da psikolojik ve ideolojik altyapısında Baas fikrinin olduğu açıktır.

* ABD Başkanı Dwight Eisenhower'in 5 Ocak 1957'de açıkladığı Ortadoğu politikası. Komünist tehdide karşı direnmek için yardıma gerek duyacak Ortadoğu ülkelerine askerî ve ekonomik yardım esasına dayanan doktrin. (Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, s.271).

⁷⁷ “Positions Documents”, <http://www.midan.net/> 14.03.2006.

Sudan Baas hareketi, İnan- Irak Savaşında Irak'ı desteklemiş ve politikasını bu dönemde açıktan göstermiştir. Arap milliyetçiliği fikrinin siyasî arenadan çekilmeye başlaması ve Baas hareketinin uygulama sahasında önemli aktörleri olan liderlerin siyasî unsur olarak varlıklarını yitirmeleri bu harekete önemli ölçüde darbe vurmuştur. Diğer taraftan bölgeye ABD'nin fiili olarak girmesi Arap milliyetçiliği fikrine dayanarak yönetimde bulunan liderlerle politik olarak ayrı düşünmesi de harekete başka bir darbe vurmuştur.⁷⁸ Partinin Sudan'da başarısızlığının diğer önemli sebebi politik aktör ve belirleyici unsurların siyasal İslâmî çizgide olmalarıdır ki, bu unsur Arap milliyetçiliğine sıcak da baksa içerisinde barındırdığı belirgin sosyalist özellik sebebiyle desteklenmemiş ve engel olunmuştur.

3. Sudan Halkını Kurtarma Hareketi/Ordusu SPLA/M

Temeli Sudan'ın bağımsızlığı öncesine dayanan, daha sonra Nya Anya hareketinin Eylül 1983 İslâmî Yasalarından sonra birleşmesiyle ciddi anlamda askerî ve siyasî güç kazanmıştır. Güney kabilelerini temsilen önce askerî (SPLA), daha sonra siyasî (SPLM) nitelikli bir harekettir. Genel itibarîyle Dinka etnik grubu tarafından oluşturulmuştur.⁷⁹ Ülkenin Güneyinde başlattığı silâhlı ayrılıkçı hareket Sudan siyasî hayatını etkileyen en önemli iç, son yıllarda dış sorun olarak ortaya çıkmıştır. Sudanlı yöneticiler zaman zaman bu iç sorunu barışçı yollarla çözümlenmek istemişler, taraflar barış anlaşmalarına imza koymuşlardır. Bunlardan en önemlisi `70'lerin başındaki ve `80'lerin ortasındaki Addis Ababa anlaşmalarıdır. Nimeyrî döneminde sağlanan on yıllık silâhsız mücadele dönemi haricinde bu barış görüşmeleri ve süreçleri çeşitli sebeplerle uygulanamamış ve kalıcı olamamıştır. SPLA/M bu ve benzeri sebeplerle yüzyılın en uzun süren iç savaşının tarafı olmak durumunda kalmıştır.

Politik anlamda çözümler üretmekten ziyade silâhlı mücadele yönüyle bilinen parti `90'ların başına kadar komşu ülkelerden askerî ve siyasî destek görmüştür. 1990'lardan sonra ise ABD başta olmak üzere Batılı devletlerden askerî, siyasî ve ekonomik destek görmüştür.⁸⁰ Birçok Batılı ülkede ofis bulunduran parti son yıllarda aldığı destekle mücadeleyi siyasî anlamda kazanarak hedeflerine yaklaşma başarısını

⁷⁸ Mahmud Abidin Salih, *es-Sıra' Ale's-Sulta fi's-Sudan*, Darü'l-Emin, Kahire 2000, s. 134.

⁷⁹ John Gay Yoh, *Christianity in the Sudan*, Royal Institute for Inter-Faith Studies, Amman 1996, s. 13.

⁸⁰ Hasan Turabi, *Sudan İslâmî Hareketi*, Çev. Ekrem Demir, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1994, s. 49.

göstermiştir. 1996'da Hartum'da geçici barış imzalanmış fakat uzun sürmemiştir. Ocak 2005'te merkezî hükümet ve SPLM arasında varılan antlaşma ile Güneydeki iç savaş durmuştur. Yapılan anlaşmanın en önemli unsuru Güneyin özerkliğinin tanınması ve gerek ulusal mecliste gerekse ulusal kabinede yönetime ortak edilmesi olarak ifade edilebilir. Yine anlaşmaya göre altı yıl sonra Güneyde bağımsızlık için referandum yapılma kararı altına imza atılmıştır. J. Garang'ın, General Beşir'in birinci yardımcısı olmasının ardından kısa süre sonra 30 Temmuz 2005 öldürülmesi barış umutlarını bir sürede olsa tehlikeye düşürmüştü, fakat korkulan olmamıştır. 11 Ağustos 2005'te Savla Kiir Miar Madit'in aynı göreve gelmesi ve tarafların gayreti ile bu sorun aşılmıştır.

4. Beja Kongresi

Bejalar, Sudan'ın doğu ve kuzey doğu bölgesinde bulunan Müslüman bir etnik gruptur. Siyasî anlamda ilk teşkilatlanmalarını 1957'de tamamlasalar da aktif bir politika izleyemediler. 1960'ların ortalarından itibaren daha aktif olarak politik arenaya girmişlerdir. 1965–1969 arasında parlamentoda temsilci bulundurmışlardır. Nimeyrî darbesinin ardından çalışmalara ara verilmek zorunda kalmışlardır. Bu tarihten itibaren iç göçlerin artması bölgenin demografik yapısı üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bejaları oluşturan dört grup, Bisharin, Amarar, Hedendova ve Benî Âmir kabîlelerinin kendi aralarındaki arazi anlaşmazlıkları yanı sıra silâhlanmayı getirmiştir. Nimeyrî dönemi ve sonrasındaki bölgede yaşanan açlık ve arazi kavgaları merkezî hükümete karşı tavrı almalarını doğurmuştur. 1989 darbesinden sonra yönetimin İslâmcı olmalarına karşı izledikleri Arapçılık Siyaseti üzerine silâhlı mücadeleye girilmiştir.⁸¹ Merkezî hükümetin bölge idarecilerini tanımayarak kendi yöneticilerini kendilerinin tayini hususunda mücadeleye girişmişlerdir. İki ayrı grup olarak, Şeyh Ömer ve Şeyh Süleyman Batay liderliğinde verdikleri mücadele neticesinde 1995 Asmara anlaşmasını imzalamışlar ve bölgenin özerk idaresini üstlenmişlerdir.

1990'ların ortalarından itibaren ülkenin güneyinde petrol üretiminin başlamış ve Güneyli siyasî güçler bu petrollerden pay almak istemişlerdir. Petrolün ihraç edilmesi için çeşitli boru hatlarının ülkenin doğusundan Port Sudan'a taşınması planlanmış ve bugün büyük bir kısmı tamamlanmıştır. Bölgenin ekonomik ve stratejik

⁸¹ "Military, Beja Congress", <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/beja.htm>, 27.02.2006.

öneminin artması Beja Kongresi'ni, bu ekonomik gelirden pay alma arzusuna itmiştir. Bu isteklerini merkeze ileten kongre ret cevabı karşısında boru hatlarını sabote etmeye başlamıştır. 1999 ve 2000 yılları içerisinde Beşir Limanına karşı giriştikleri büyük sabotajlar neticesinde merkeze büyük ekonomik kayıplar verdirmişlerdir. Silâhlı Bejalar özellikle bu dönemde Eritre tarafından destek görmüşlerdir. Merkezle 2003 ve Ocak 2004'te antlaşma yapılmış ve silâh bırakılmıştır.

5. Milli Demokratik Antlaşma - NDA

Tüzel anlamda tek bir siyasî parti olmasa da sayıları 13'ü bulan siyasî parti ve toplamı 56'yı bulan; askerî nitelikli gruplar, sendikalar ve memur temsilciliklerinin bir araya gelerek 1989'da Eritre'nin başkenti Asmara'da General Ömer Hasan Ahmet el-Beşir yönetimine ve politikalarına karşı oluşturulmuş ortak siyasî platformdur. Washington DC, Londra ve Kahire gibi merkezlerde bürolar açarak rejime karşı faaliyetlerini uluslararası platforma taşımışlardır. Politik birlikteliklerinin temelini; Diktatör rejime karşı birlikte hareket etmek, siyasal İslâm'ın devlet politikası olarak kullanılmasını önlemek ve ülkede demokrasiyi hâkim kılmak düşünceleri oluşturmuştur.

⁸² Bu siyasî birlikteliğin altına imza atan unsurlar şunlardır;

- Demokratik Birlik Partisi,
- Umma Partisi,
- Sudan İnsanlarını Kurtarma Hareketi,
- Beja Kongresi,
- Sudan Komünist Partisi,
- Arap Baas Sosyalist Partisi,
- Sudan-Afrika Partiler Birliği,
- Sudan Ulusal Partisi,

⁸² "Documents", <http://www.ndasudan.org/>, 10.03.2006.

- Federal Demokratik Birlik,
- Ulusal Bağımsız Tavır,
- Sendika Federasyonları Genel Meclisi,
- Sudan Silâhlı Kuvvetleri Meşru Komutası,
- Sudan Güçler İttifakı,
- Özgür Aslanlar Birliği,
- Serbest Ticarî Alan Temsilcilikleri.

Sudan'da iki-üç yıldır oluşan siyasî ortam göz önüne alındığında, NDA'nın rejimin kendisine olan muhalefeti kısmen kırılmıştır. Ancak uygulanan ekonomik politikalar ve Darfur'da gerçekleştirildiği iddia edilen soykırım ve açlık üzerine politikalar geliştirmeye başlanmıştır. Diğer taraftan NDA, darbenin ilk yıllarında yönetime karşı geliştirilen bir reaksiyon hareketi olmaktan kurtulamamıştır.⁸³ Takibeden zaman zarfında içerisinde çok çeşitli unsurlar barındıran oluşum kendi içerisinde yaşadığı anlaşmazlıklar sonucu istenilen oranda başarılı olamamıştır.

III. BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ SİYASAL İSLÂMCI HAREKETLER 1956- 2009

Osmanlı Devleti, Mısır ve Kondominyum dönemlerinde Sudan yönetilirken kontrolün sağlanabilmesi için etnik ve dinî soylulara ayrıcalıklar verilmiş ve çoğu zaman yönetime ortak edilmişlerdir. Bağımsızlık sonrası ise bu etnik ve dinî soylular ülke yönetiminde demokratik geleneğin olmaması ve şeyh-mürîd, lider-tâbi ilişkileri sonucu bu unsurlar ülke yönetiminde etkin olmuşlardır.⁸⁴ Bu yapı çerçevesinde kısa sürede lâik yapıda kurulan Sudan'da politik dominant unsur olarak siyasal İslâmcılar belirmiştir.

⁸³ Haydar İbrahim Ali, **ed-Demokratiyye fi's-Sudan el-Ba'dü't-Tarihi ve'l-Vaz'ü'r-Rahin ve Afakü'l-Müstakbel**, Kahire 1993, s. 67.

⁸⁴ Harold Macmichael, **The Sudan**, Ernest Benn Limited, London 1954, s. 176.

Bağımsızlığın ardından İsmail el-Ezherî başbakanlığında kurulan hükümette siyasal İslâmcıların etkin olması veya kurulan koalisyon hükümetinin İslâmî gruplar olmadan kurulamaması yanı sıra Sudan parlamenter sisteminin temelinde İslâmcıların geleneksel bir etki kurmalarına sebebiyet vermiştir.

Mısır uzantılı Hatmiye ve Ensâr İslâmî hareketleri yeni parlamentoda etkinlik kurdular. Seyyid Ali el-Mirgânî ve Mehdî ailesi bu dönemde dinî nitelikli siyasal gruplar üzerinde etkin olmuşlardır. Zaman içerisinde Hatmiye ve Ensâr gruplarının otoriteye sahip olabilme çabaları siyasal İslâmcı grupların birbirleri ile mücadeleye girmelerine, iç ya da dış ittifaklara girmelerine sebep olmuştur. Bu siyasî çekişme tabana olan vaadleri etkilemiştir. Tabana en çok “siyasal İslâmcı politikaları” vadeden ya da uygulayan siyasî anlamda başarılı olmuştur. Bu durum Sudan’da yapanların meşruiyet gereksinimleri ve iktidar mücadelelerinde siyasal İslâmî çizgiye kaymalarına sebep olmuştur.

İlk dönem siyasal İslâmcılar, siyasî çizgilerinde İslâmcı olmalarına karşın aynı zamanda içlerinde Kahire (Mısır) ve Omdurman (Sudan) ekolü olarak ayrılmışlardır. Kahire ekolüne sahip olanlar daha ziyade Mısır eksenli politikalar geliştirmişler, Mısır ile işbirliği, hatta birliktelik üzerine görüşler ileri sürmüşler ve politikalar sergilemişlerdir. Omdurman ekolü ise, daha ziyade yerli politikalar izlemeyi temel edinmiş ve eğitime önem vererek yönetime sahip olmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Kahire ekolü sayesinde Mısır bu ülke üzerinde ağırlığını her zaman korumuştur.

Ensâr grubu 1959’da liderleri Abdurrahman Mehdî’nin vefatıyla büyük sıkıntıya girmiştir. Sıdk el-Mehdî ise bir lider olarak grup tarafından benimsenmemiştir. Daha sonra hareketin liderliğini Sâdk el-Mehdî üstlenmiş ve grup tarafından bir lider olarak algılanmış ve benimsenmiştir. Hareket içerisinde bulunduğu siyasî ve entelektüel darboğazı Sâdk el-Mehdî sayesinde aşmayı başarmıştır. Yukarıda değinilen tabana vaadler konusunda Mehdî’nin istenileni yapamaması hareketin `80’lerin ortalarından itibaren hareketin entelektüel boyutta sıkıntıya düşmesine sebep olmuştur.

1958'de darbeyle yönetime el koyan Abboud'un 1964'te yönetimden uzaklaştırılmasıyla darbe döneminde kabuğuna çekilen siyasal İslâmcılar tekrar politik arenaya çıkmışlardır. Kurulan koalisyon hükümetlerinde görev alan siyasal İslâmcılar bu dönemde de belirleyici unsur olmuşlardır. 1969 Nimeyrî darbesi bugün Sudan'ın içerisinde bulunduğu siyasî ve ekonomik zemini hazırlamıştır.⁸⁵ Sosyalist politikaların uygulanmaya başlanmasıyla siyasal İslâmcılar baskı altına alınmış ve bir dönem etkisiz kılınmışlardır. Ancak Sudan'da İslâmî grupların halk üzerindeki büyük etkileri sonucu bu dönemin sonunda şer'i yasayı yürürlüğe koymak durumunda kalmıştır. Bu durum Sudan ölçeğinde şunu göstermektedir; takip edilen siyasal çizgi sosyalizm dâhi olsa ayakta kalabilmek için İslâmcılarla işbirliği içerisinde olunmalıdır ya da iktidarı kaybetmeyi göze almalıdır.

Şer'i yasaların uygulanmaya konmasıyla ülke siyasetinde zirveye yükselen siyasal İslâmcı düşünce, ülkede yüz yıl aradan sonra tekrar hâkim olmuştur. Ancak bu durum karşısında Güney mücadelesinin şiddetini arttırması sonucunu doğurmuştur. Merkeze hâkim unsur ise bunu şiddetle bastırma yoluna gitmiş ve gerek ülke içerisinde gerekse uluslararası arenada zor durumda kalmıştır. Aslında `70'lerin sonunda başlayan siyasal İslâmcıların düşünce boyutundaki sıkıntılarına bu durum da eklenince ciddi anlamda sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır.⁸⁶

Yukarıda bahsedilen Kahire ve Omdurman ekollerine ek olarak Batı demokrasisini ve yapısını çok iyi bilen Hasan Turâbî siyasal İslâmcılara yeni bir umut olmuş ve desteklenmiştir. Siyasal İslâm anlayışına farklı boyutlar kazandıran Turâbî bu düşüncelerinin fiili uygulama alanını 1989 General Beşir döneminde bulmuştur. Ancak kısa süre sonra Beşir'le yollarının ayrılması sonucu teorinin pratiğe geçirilme çabaları tamamlanamamıştır. Diğer taraftan diğer İslâmî ekoller şu ya da bu şekilde dış İslâmcı örgütler veya devletlerle diyalog içerisinde olmuşlar ve desteklenmişlerdir. Turâbî ise görünüşte bu resmî ya da gayri resmî örgütlerle ilişkide olmasına karşın istenilen diyalogları kuramamıştır. Ortadoğu'da siyasal İslâm'ı bir yönetim modeli olarak benimseyip uygulayan İran ve Suudî Arabistan kendisine destek açıklamaları yapsa da muhaliflerine destekten vazgeçmemişlerdir. İslâm'ın Şîî yorumunun meşrulaştırıldığı

⁸⁵ Turabi, **Sudan İslâm Projesi**..., s. 72.

⁸⁶ Peter Malcolm Holt, M. W. Daly, **A History of the Sudan**, Longman, 4. bs, London 1988, s. 103.

İran ve İbn-i Teymiye temelli selefî İslâm'ın Vahhâbî yorumunun meşruşatırıldığı Suudî Arabistan, Turâbî modelini desteklememişlerdir. Her iki devlet %90'ı Şîî ve Vahhâbî olmayan İslâm dünyasında Turâbî modelinin geçerlilik kazanması düşüncesiyle desteklememe politikası gütmüşlerdir.

Turâbî bu ilişkilerin farkında olmakla `80'lerin sonuna doğru radikal İslâmcılarla diyalogu kesmiş ve kendine bağlı teşkilâtları Avrupa'da örgütlenmeye ve ilişkileri geliştirmeye sevk etmiştir. Avrupa'da ki İslâmcı örgütlerle ilişkilere giren Turâbî bölgede güçlü olan Refah Partisi'nin Avrupa teşkilâtıyla birlikte hareket etmiştir. Bu birlikte harekete göz yuman Almanya ile ikili ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Turâbî'nin `90'lar boyunca geliştirdiği Türkiye kökenli ilişkiler, ülkemizde Afrika yılı ilan edilen 2005'te bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. Sudan'ın Ankara Büyükelçisi bu örgütlerle faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş ve Türkiye tarafından uyarılmıştır. Durumda bir değişiklik olmadığını gören Türkiye, Sudan Büyükelçisi'ni sınır dışı edebileceğini ifade etmiştir.

Dünyada `90'ların sonunda başlayan ve gittikçe artan radikal ve siyasal İslâmcılık karşıtı politikalar Sudan siyasal İslâm'ını da olumsuz yönde etkilemiş ve büyük oranda zarar vermiştir. Sudan ölçeğinde bugün İslâmcıların geldiği nokta ve dünyanın tutumu bu hareketlerin giderek zayıflayacağını göstermektedir. Turâbî'nin 2005 yılı içerisinde siyaseti bıraktığını açıklaması ve bir diğer önemli siyasal İslâmcı lider Seyyid Mehdî'nin yaşı dolayısı ile siyasal arenada uzun süre kalamayacak olmasının yanı sıra Sudan siyasal İslâmı'na yön verebilecek bir liderin bulunmaması etkilerini zayıflatacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki Sudan'da İslâmcılar tüm dönemlerde olduğu gibi gelecekte de az ya da çok siyasî alanda etkinliklerini sürdürmeye devam edeceklerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL HÜKÜMETLER'DE SİYASET – ORDU İLİŞKİLERİ VE SUDAN'IN İÇ VE DIŞ POLİTİKALARINA YANSIMALARI

I. SİVİL YÖNETİM GELENEĞİ VE İLK ASKERÎ MÜDAHALE

Sudan'daki bu dönemlere geçmeden önce otuz üç yıllık (1956 – 1989) süre içerisinde oluşan bu “askerî darbeler” kısır döngüsünün, özellikle parlamenter sistemi oluşturan siyasal partilerin başarısızlığının temelleri üzerinde kısaca durulması gereklidir.

Sudan'da toplumsal ve siyasal yapıların gelişimi en az yüzyıllık bilinçli bir faaliyetin ürünüdür. Etnik ve dinî anlamda oldukça farklı unsurları bir arada barındıran Sudan'ı tarih içerisinde yöneten erkler, planlı bir yönetim yapılanması uygulamışlardır. Buradan hareketle bu karmaşık toplumda, merkezî hükümetler, meşruiyet sağlayabilecek bir kimlik yaratma ve popüler duyguları belirleyen ve bunlara karşı yanıt veren mekanizmalar kurma problemleriyle karşılaştılar. Kimlik ve katılım sorunları merkezî hükümetlerin karşılaştığı önemli bir sorun oldu. Hükümetler bu meşruiyet temellerini atamadıkları ölçüde iktidarda kalabilmek için orduya yaslanmak zorunda kaldılar.

Türk-Mısır ve İngiliz-Mısır yönetiminde bazı yerellerin yönetimden çekilmesi; bir kolaylık, etkinlik ve yönetime yerel destek sağlama amaçlıydı. Bu dönemde İngilizlerin Güneye karşı “Kapalı Bölge” oluşturmaları bugün; siyasal etkinliğe katılmalarını ve temsil sorununu doğurdu. Mehdîcilerde katılım ve kitlesel hareketler ise Mehdî'nin otoritesinin bir kabulü idi. Yönetime demokratik katılım düşüncesi taşııyordu.

Sudan'da İslâm hem yönetmek hem de yönetenlere muhalefet etmek için kullanıldı. Yalnız her siyasal sistem İslâm'ı farklı şekillerde sundu. Geçmiş

dönemlerdeki merkezî devlet deneyimleri XX. yy.da önemini sürdüren siyasal işleyişin temellerini attı. Modern çağın sosyo - ekonomik değişimleri birçok bölgede kabilelerin özerkliğini aşındırınca “İslâmî Soylular” siyasal modelde önemli rol kazandılar.

Tarikat temelli partiler geniş kitlelere uzanamıyor ve “ulusal” bir nitelik taşıyorlardı. Dolayısıyla parlamenter sistem, kısa sürede görev devamı, eldekileri sürdürme vb. sebepler için sürekli koalisyonlar ve ittifaklar yaratmaya gitti. Bu problem sistemi zayıflatmış ve darbe kapılarını açmıştır.

Çok partili parlamenter sistemin Sudan’da başarısızlığı, çok partili sistemin tarikatçı doğasından kaynaklanmaktadır. Bu tarikatçı siyasal seçeneklerin karşısında bazı başarılı ya da başarısız siyasal alternatifler de olmuştur. Tüm bu siyasal birliktelikler, yukarıda sıralamaya çalışılan sebeplere ekonomik bozukluklar, iç ve dış yaptırımlar da eklenince Sudan adeta bir darbeler ülkesi hâlini almıştır. Şurası göz ardı edilmemelidir ki rejim sıkıntıları özellikle Soğuk Savaş Döneminde Afrika ve Lâtin Amerika’da belirgin bir biçimde desteklenmiştir. (Bkz. Ek.11) Yukarıda yazılanlar genel itibariyle teorik bir açıklama sayılabilir. Yönetimlere karşı yapılan askerî darbelerde fail olanlar meşruiyeti sağlayabilmek adına çeşitli argümanlar ileri sürebilmektedirler. Sudan’da gerçekleştirilen ve daha sonrasında askerlerce darbeye sebep olarak ileri sürülen sebepler üzerinde durulmalıdır.

İngiliz-Mısır ortak yönetiminden bağımsızlığa geçiş sürecinde (1953–1956) ve bağımsızlık sonrasında Sudan’ın izlediği politikalar ülke’nin geleceğini belirlemede önemli etken oluşturmuştur. Mısır’ın düşüncesi ortak yönetim süreci sonunda Sudan halkının yapılacak oylamada Mısır’a katılım yönünde tercih kullanacağıydı ve geçiş sürecinde Sudanlı idarecileri buna ikna etmişti. Sudan’ı yöneten İsmail el-Ezherî bu süreçte Mısır yanlısı politikalar izlemişti, buna rağmen 1 Ocak 1956’da İsmail el-Ezherî’nin ülkenin tam bağımsızlığını ilân etmesi başta Mısır olmak üzere özellikle dinî ve siyasî temellerini Mısır’da bulan Sudanlı bazı siyasîlerin ve entelektüellerin Ezherî’ye karşı ilk tavrı almalarına sebep olmuştur.⁸⁷ Özellikle Mısır’ın siyasî desteğini çekmesi Sudan yönetimini oldukça zor durumda bırakmıştır. Yine Ezherî; geçiş sürecinde Güneylilere vaat edilen birçok haktan vazgeçmiş ve bu doğrultuda politikalar

⁸⁷ Peter Holt, **A Modern History of the Sudan**, Weidenfeld and Nicolson, London 1961, s. 41.

izlemeye başlamıştır. Bunun bir Arapçılık politikası olduğunu düşünen Güneyli liderler Hartum'u bu konuda uyarılmışlar, aksine özerklik ve yasal ödümler istemişler, bunlar sağlanmadığı takdirde Güneyin silâhlı bir mücadeleye gireceğini açıkça belirtmişlerdir.

Başbakan Ezherî'nin Şubat 1956'da kurduğu lâik yapılı hükümete iç siyasal tepkiler oluşmaya başlamıştır. Bunun sonucu iktidardaki NUP (Ulusal Birlikçi Parti)'un bazı üyeleri, PDP (Halkın Demokratik Partisi)'si ve Ummâ Partisi'nin yoğun muhâlefetiyle karşılaşmıştır. Farklı siyasal grupları ortak bir cephe oluşturmaya iten ana etken şer'i bir devlet istemelerinden kaynaklanmıştır. İktidara karşı Mirgânî liderliğinde kurulan ortak cephenin baskılarına daha fazla dayanamayan Ezherî Hükümeti'ni Temmuz 1956'da düşürdüler. İttifak başbakanlık için üzerinde anlaştıkları Ummâ Partisi Genel Sekreteri Abdullah Hâilî'i başbakan olarak seçti.

Abdullah Halil koalisyon hükümeti parlamentodaki siyasal birliği sağlamanın hemen ardından ekonomik gelişmeyi ve sürdürülebilirliği üzerine eğildi. Ezherî döneminde Mısır'la kısmen kopan ilişkilerin düzeltilebilmesi için parlamentoyu devreye soktu. İç etnik ve dinî yapıyı dikkate alacak bir anayasa hazırlığına girişti. Fakat yeni anayasa taslağında eyalet yapılanması önermesini kabul etmedi. Koalisyonun en önemli ayrılık noktası; 1957 yazında ülke ekonomisinin dayandığı pamuğun aşırı sıcaktan dolayı zarar görerek çok az üretilebilmesi ve düşük kalitede olması sebebiyle bu ürünün pazarlanamaması oldu. Bunların yanı sıra eğitim, altyapı, iletişim vb. sorunlara da eğilmeleri gerekiyordu. Ummâ Partisi bu sorunların yabancı yardım ve yatırımla aşılacağını savunuyordu. PDP ise bu stratejiye karşı çıkmıştır. Hartum yönetimi bu yardımı 1957 sonlarında görüşmelere başladığı ABD den bulmuştur. Yardım antlaşmasını Mart 1957'de Güneyli ve bazı PDP'li vekillerinde desteğiyle Ummâ Partisi Sudan Meclisi'nden Temmuz 1958'de geçirmiştir. Antlaşma; tarım, teknik, eğitim, altyapı, ulaşım ve iletişim yardımlarını içeriyordu. Tüm bu farklılıklara rağmen koalisyon hükümeti öngördükleri 1958 seçimlerine kadar iktidarda kaldılar hatta bu seçimlerde aynı cephede bulunmayı da kararlaştırdılar. Bu birliktelik realist bir politikaydı, her iki tarafta biliyordu ki etnik, dinî, aşiretsel, sosyal, ekonomik vb. sebeplerle onlarca parçaya ayrılmış bir topluluğu tek bir siyasî zemin altında toplamak oldukça zordu.

Yapılan seçimlerde Ummâ-PDP koalisyonu galip çıktı. Alman oyların büyük çoğunluğu ülkenin kuzey ve orta kısımlarında bulunan kent merkezleriyle planlı tarımın uygulandığı alanlardaki seçmenden gelmişti. Ülkenin güneyinden vekil çıkartamayan Ummâ ve PDP, bu durum karşısında federal sistem içerisinde özerkliği savunan Güneyli siyâsetçilerin baskılarına maruz kalmıştır.

Toplanan yeni parlamentodan sonra, Abdullah Halil yeni bir Ummâ-PDP koalisyonu hükümeti kurdu. Seçimlere hile karıştığı iddiaları, partizan tavırlar, anayasa konusundaki uzlaşmazlık, özellikle Güney sorunu karşısında muhataplarıyla düşünce alış verişine dâhi yanaşılmaması, her iki parti arasında yaşanan liderlik kavgası; Ummâ-PDP koalisyonunun kısa sürede yıpranmaya başlamasına sebep oldu. Elbette ki bu sorunlar içerisinde en önemli unsur ekonomik olanlardı. Hükümetin izlediği ekonomik politikalar durumu daha da içinden çıkılmaz hâle getiriyordu. Pamuk pazar fiyatlarına yapılan müdahale, ağır vergiler üretici ve tüketicilerde hoşnutsuzluk yaratmıştı. Üzerine Mısır'ın hayvan ticaretine uyguladığı ambargo da Sudan ekonomisini, özellikle kuzey çiftçilerini oldukça etkilemiştir. Bu durum neticesinde artan gerginlik Hartum'da gösterilere sebep olmuştur. Mısır'ın kendi içerisindeki kargaşalarda, Sudan yönetiminin de parmağı olduğu iddiasıyla Sudan'a baskıya başlaması durumu daha da zorlaştırmıştır. Koalisyon hükümeti arasında ise çözümler başlamış ve yeni siyasi ittifaklar arandığı her iki parti tarafından da deklare edilmişti. Bu kötü gidiş karşısında henüz genç olan bu devletin Silâhlı Kuvvetleri de ne yapması gerektiğini tam olarak bilemiyordu. Fakat hükümetle ordunun arası Haziran 1957'de darbe girişimcisi olarak hükümetçe tutuklanan genç subay Abdurrahman Kabaida olayı sebebiyle açılmıştı. Ordu yukarıda değinilen sebepleri de bahane ederek General İbrahim Abboud idaresinde 17 Kasım 1958'de Sudan'ın yönetimine el koydu. Bu darbe Sudan'da kronik bir hâl alacak askerî darbelerin ilkinin teşkil etmiştir.

A. General İbrahim Abboud Askerî Yönetimi ve Politikaları 1958–1964

17 Kasım 1964 Darbesinin ardından Abboud bir Askerî Konsey kurmuştur. Her darbenin doğal yapısı gereği; Parlamento, siyasî partiler, sendikalar, yayın organları vb. yapılanmalar kapatılmış ve bir dizi tutuklamalar gerçekleştirilmiştir. Ancak Konseyin yapılanması içerisinde dinî nitelikli “Ensâr Grubu” nun üyelerinin bulunması,

asında darbenin bu grup tarafından gerçekleştirildiği düşüncesini de beraberinde getirmiştir.

General Abboud, darbeyi meşru kılabilmek adına bazı girişimlerde de bulunmuştur. Özellikle ülke siyasetinde etkin kuzeylilerin desteğini sağlamak ve aynı zamanda dış dünya ile ilişkileri kurabilmek için dönemin Arap Dünyasını ilgilendiren Mısır-Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958–1971) ile yakın temaslarda bulunmuştur. Buna rağmen Mısır’dan beslenen Sâdık el-Mehdî ve Ali el-Mirgânî gibi liderler bu politikanın Abboud’un işine yaramayacağını ve yönetiminin fazla uzun sürmeyeceğini savunmuşlardır.⁸⁸ Her iki lider de haklı çıkmıştır, çünkü Mısır’ın ve Sudan’ın siyasî dinamiklerini ve ülkedeki dinî yapıyı siyasal örgütlenmelerin gücünü bilmektedirler.

Abboud yerel düzeyden bölgesel düzeye ve oradan da merkezî hükümete uzanan bir konseyler piramidini esas alan bir “güdümlü demokrasi” yapısı yaratmaya çalışmıştır. Bu piramit yukarıdan-aşağıya inşa edilen ve üyeleri seçim-atama karışımı bir süreçle belirlenen bir piramide benzemektedir. Tüm pratik niyetlere rağmen Abboud, yöneticiler tarafından seçilen, soylular aracılığıyla merkezî yönetime katılımı esas alan eski “soylular siyaseti’nden” kurtulamamıştır. Abboud bu yönetim yapılanmasını oluştururken asker ve sivil personeli bir arada kullanmanın siyasî ve ekonomik verimi artıracığını ve toplumsal uzlaşmaya önemli katkıda bulunacağını düşünmüştür. Ancak asker ve sivillerin yönetim anlayışı farklılıkları sonucunda Abboud’un hedefleri tutmadığı gibi, siyasî yönetiminin ülke ekonomisini canlandırmak, siyasî dengeleri sağlamak vb. sebeplerle gerçekleştirdiği sivil danışmanlık yapılanması, aksine ülkedeki siyasal ayrılıkları daha da fazla körüklemiş ve ekonomik tablo zamanla daha da bozulmuştur.

1959’da karşıt bir askerî darbenin yapılacağı gerekçesiyle Abboud’un bir grup subayı ömür boyu hapse mahkûm ettirmesi ordu içerisinde bölünmelere sebep olmuştur. Özellikle bu karşı tavır ilk yıl gerçekleşen ekonomik gelişmeye sekte vurmuştur. Abboud, kapalı olmasına rağmen darbe girişimiyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle Sudan

⁸⁸ P.K. Bechtold, **Politics in The Sudan. Parliamentary and Military Rule in a Emerging African Nation**, New York 1976, s. 73.

Komünist Partisi (SCP) yöneticilerine karşın geniş çaplı takibat başlatmış ve bazılarını hapsedirmiştir. Bu olay, yukarıda da değinildiği gibi darbenin asıl mimarının Ensâr olduğu görüşüne kuvvet kazandırmıştır.

Yönetiminin ilk yılı boyunca ülke ekonomisinin lokomotifi durumundaki tarım sektörüne yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Bu doğrultuda Nil suları sebebiyle ihtilâflı oldukları Mısır ile ilişkileri geliştirmek istenmiştir. Olumlu gelişmeler neticesinde Askerî Yönetim üzerindeki Ensâr baskı ve etkisi zayıflamaya başlamıştır.⁸⁹ Abboud yönetiminin ilk yıl kısmen sağladığı ekonomik başarılarla rağmen ülkedeki genel kötü durum ve hoşnutsuzluk devam etmiştir.

Abboud; ekonominin istikrarlı işleyebilmesi için 1958–1962 I. Beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlamış, ancak uygulanamamıştır. 1961–1971 arası Ulusal ve Toplumsal Gelişme Planının temellerini bu I. Beş Yıllık Kalkınma Planı oluşturmuştur. Nil üzerine Roseire barajı projesi ve Mavi Nil Islah Projesi gibi önemli yatırımlarda bulunmuş ancak gerek ekonomik gerekse iç ve dış siyasî sebeplerle tam olarak uygulamaya geçirememiştir. Tüm bu planlar tarımsal reforma dayanmaktaydı. İngiliz mirası olan tek tip üretimden vazgeçilmiş, yer fıstığı ve susam gibi yeni ürünler devlet tarafından desteklenmiştir. Ancak ülkenin genel ekonomik yapısı tek başına bu hamlelerin altından kalkacak durumda olmadığı için Abbud dış borçlanma yoluna gitmiştir.

Sudan bu dönemde Bağlantısız ve sömürge aleyhtarı bir politika izleyeceğini bildirmiş, Arap olmayan Afrika ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmayı denemiş özellikle Mısır güdümlü politikalar izlemiştir.⁹⁰ Ancak iç siyasal problemler yönetimin dış politikada varlık göstermesini zorlaştırmış, hatta Güney politikaları sebebiyle Batı kaynaklı ekonomik yardımlar kesintiye uğramıştır. Bu yardımların kesilmesi Abboud yönetimini içeride ve dışarıda ekonomik ve siyasal olarak yıpratmıştır.

Sudan'da parlamenter sistemin maruz kaldığı bu ilk darbe, askerî rejime karşı olan tüm siyasal örgütleri bir araya toplamıştır. Abboud Nisan 1963'te pek demokratik

⁸⁹ Abullâti Muhammed, **A.g.e.**, s. 76.

⁹⁰ Ronald Segal, **Political Africa. A Who's Who of Personalities and Parties**, Tall Press, London 1961, s. 197.

olmayan usullerle yapılan seçimlerde kendisine yakın siyasal unsurları yönetime ortak etmiştir. İslâmcı karakter taşıyan yeni yönetimin ortakları aynı zamanda Güney politikalarını da belirlemişlerdir. Yönetime karşı kuzeyde oluşan muhalefetin yanı sıra Abboud, Güney Sudan sorunuyla da uğraşmak durumunda kalmıştır. Ayaklanmaları silâhla bastırma yoluna gitmesi ileride yönetiminin de sonunu hazırlayacaktır. Abboud yönetiminin en büyük başarısızlığı Güney sorununa karşı izlediği politikalar olmuştur. Yönetim etnik, dinî, kültürel vb. ayrılıkları dikkate almak yerine silâhla bastırmaya çalışarak bir Araplaşma siyaseti izlemiştir.⁹¹ Dönem içerisinde bu politikaların en somut örneği, Şubat 1964'te güneydeki bazı Hıristiyan din adamlarının sınır dışı edilmesi olmuştur. Bu ve benzeri olaylar '50'lerin başından beri kısmen devam eden Güney'in silâhlı mücadelesini daha da fazla tetiklemiş ve 1963'te Sudan Halk Kurtuluş Hareketi'nin de öncüsü kabul edilebilecek Nya Anya hareketinin doğmasına da sebep olmuştur.

Tüm bu gelişmeler neticesinde Abboud rejiminden rahatsız olan gruplar harekete geçmişlerdir. Özellikle üniversite öğrencileri önderliğinde yapılan yönetim aleyhtarı gösteriler etkili olmuştur. 21 Ekim 1964'te Hartum Üniversitesi'nde yapılan gösteriler sırasında açılan ateş sonucu bir öğrencinin ölmesi gerginliği iyice tırmandırmıştır. Gelişmeler karşısında Abboud yönetimi 30 Ekim 1964'te Silâhlı Kuvvetler Kurulu ve Merkezî Ulusal Kurul gibi bazı darbe kurumlarını kapatmak zorunda kalmış ve Hatim el-Hâlîfe başkanlığında bir hükümet kurulmuştur.

B. İkinci Parlamenter Dönem ve Siyasal Gelişmeler 1964–1969

Sudan'daki iç siyasal gelişmeler karşısında Abboud 30 Ekimde bazı darbe kurumlarını (Silâhlı Kuvvetler Kurulu ve Merkezî Ulusal Kurul) kapatmak zorunda kaldı ve Hatim el-Hâlîfe başkanlığında bir hükümet kuruldu. Yeni sivil yönetim bir koalisyon hükümeti kurarak 1956'da oluşturulan geçici anayasa hükümlerince göreve başladı. General Abboud yönetimine karşı yapılan sivil karakterli hareketin başarısı Güney Sudan probleminin çözüleceği umutlarını da beraberinde getirmiştir. Tabi bu umutlar pek de yersiz değildi çünkü ülkede ki demokratik güçler ilk kez bütün olarak hükümette çoğunluklardı. Yeni hükümet bir takım tedbirler aldı; askerî rejime son

⁹¹ P.K. Bechtold, **A.g.e.**, s. 54.

verildi, Anayasal düzen geri getirildi, siyasal partiler, sendikalar tekrar faaliyetlere başladılar, Hartum Üniversitesi'nin özerkliği onaylandı, Silâhlı Kuvvetler Yüce Kurulu üyeleri tutuklandı ve siyasî tutuklular serbest bırakıldı.

Hükümet, en kısa zamanda seçim yapılacağını ve yeni meclisin bir anayasa hazırlayacağını duyurdu. Başta PDP ve SCP olmak üzere bu karara karşı çıkarak Güney'de istikrar sağlanmadan seçimlerin yapılmaması gerektiğini, aksi takdirde seçimleri boykot edeceklerini bildirdiler. Diğer siyasî partiler ise yeni bir anayasa için seçimin en kısa zamanda yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Sonuçta; hükümetin sağ kanadının isteği ağırlık kazanmış ve 27 Nisan 1965'te yapılmak üzere seçim kararı alınmıştır.

27 Nisan 1965 seçimleri katılım azlığı, bazı siyasal partilerin seçim boykotu, aday vekiller üzerindeki parti içi anlaşmazlıklar gibi sebeplerle başarısızlıkla sonuçlandı. Seçimlerden, Ummâ-Ensâr birlikteliğiyle NUP galip çıkmışlardır. Bu seçim ikinci parlamenter dönem diyebileceğimiz Sudan demokrasisinin resmî politikalarının nasıl oluşacağını da bir işareti olarak görülebilir. Yeni kabine Ahmed Muhammed Mahcub başkanlığında Haziran'da bir koalisyon hükümeti olarak oluşturuldu.⁹²

Bu yeni hükümet;

- Yerli ve yabancı sermayeyi destekleyip, ülkeye çekmek,
- Güney Sorununu barışçı yollarla çözümlenmek,
- Batı'ya dönük izlemek, hedefleri üzerine oturuyordu.

Hükümetin temel hedefleri ve uyguladığı sivil politikalar barışın olabirliğini Sudan siyasîlerine çağrıştırmıştır. Buradan hareketle hükümet genel aftan sonra; 16 Mart 1965'te Hartum'da bir konferans düzenleyerek Kuzey ve Güney'in önemli siyasî liderlerini barışçı çözümlerin olabirliğini görüşmek üzere davet etmiştir. Taraflar görüşmeler sonucunda; bir acil eylem planı imzalamışlardır, bu plana göre:

⁹² "Political History of the Sudan", <http://www.sudan.net/>, 24.03.2006.

- İç savaş sebebiyle mülteci durumuna düşen her iki taraf halkının tekrar yerlerine dönebilmeleri,
- Dinî inançlarının gereğince yaşayabilme özgürlüğü ve misyoner faaliyetlerin düzenlenmesi,
- Güneyli silâhlı grupların aşamalı olarak orduya ve Polis Gücüne dâhil edilmesi,
- Tüm bunlar uygulanırken Güney'in etnik yapısının dikkate alınması.

Taraflar arasında imzalanmıştır.

Ancak yönetim bu planı gerçekleştirme sürecinde devletin organlarının temel dayanağı olan bir anayasadan yoksun durumdaydı. Hâli hazırdaki 1956 anayasası üzerinde hemen hiçbir siyasî grup ittifak içerisinde değildi ve fiilen geçerliliğini yitirmiş durumdaydı. Bu durum karşısında yönetim bir çözüm arayışına girmiştir. Problemi; Sudan'ın en önemli on iki siyasî partisinin seçeceği birer temsilciden oluşan komisyona havale ederek çözüme yoluna gitmiştir. Fakat bu komisyon, aldığı kararların onaylanacak anayasada ifade bulması şartıyla bir araya getirilebilmiştir. Komisyon çalışmaları neticesinde:

- Sudan; dokuz federal yönetim bölgesine ayrılacaktır,
- Her federal yönetim kendi parlamentosunu teşkil eder, başkanını kendisi seçer, ekonomik faaliyetlerini kendisi sürdürür,
- Eyaletler, merkezî idarenin atayacağı bir bakana karşı sorumludurlar.

Kararlarına imza atmışlardır.

Tüm bu karşılıklı barış protokolleri imzalanmasına rağmen zaman içerisinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Fikir ayrılıklarının ana sebebi bölgesel özerklik maddesinin anayasa kapsamına alınması maddesinden kaynaklanmıştır. Kuzeyliler bu maddeye karşı duydukları rahatsızlıklarını dile getirirken, Güneyliler ise bölgede

yaşayan sivil halkın cezaî ve ekonomik olarak korunma hakları üzerindeki kaygılarını dile getirmişlerdir.

Diğer taraftan NUP, PDP ve Ummâ partileri, federal sistemde eyaletlerin yönetimlerinin Güneylilere bırakılmasının oluşturmak istedikleri İslâmî anayasanın kabulü ve uygulanması problemini doğuracağı gerekçesiyle yapılan anlaşmalara karşı muhâlif tavır almaya başlamışlardır. Teknik ve özellikle siyasî anlamda başarılı sayılabilecek antlaşma; bir anayasanın olmaması ve siyasî liderlerin popülist yaklaşımları sebebiyle uygulamada başarısız olmuştur. Ayrıca anayasanın olmaması ülkedeki siyasî ve dinî hareketlerin kurumlar üzerindeki gücünü arttırmasına ve dolayısı ile kurumların birbirleri ile mücadeleye girmelerine de sebep olmuştur.

Ülkede siyasal istikrarsızlık yaşanırken, hükümetin büyük ortağı olan Ummâ Partisi'nde bölünmeler yaşanmaktadır. Radikal bir politika izleyen Hâdi el-Mehdî ve ılımlı bir çizgi takip eden Sâdık el-Mehdî arasındaki liderlik yarışını Sâdık el-Mehdî kazanmıştır. Sâdık'ın, konjonktürü iyi değerlendirmesi, İslâmî hareketlerin ve birçok tarikat yapılanmasının Sâdık'ı aradıkları taze kan olarak görmeleri Sudan siyâsetinde kısa sürede etkin bir şahsiyet olarak sivrilmesine sebep olmuştur. Güneyin ve Sâdık'ın yaptığı muhalefet neticesinde; Temmuz 1966'da hükümet düşürülmüş ve Sâdık el-Mehdî başbakan olmuştur.⁹³

Sâdık el-Mehdî hükümeti parlamentoda oldukça büyük bir çoğunluk tarafından desteklenmiştir. Ekonomiye organize ederek bölgesel eşitsizlikleri en aza indirebilmek için uğraşmıştır. Sâdık'ın, Sudan'ın siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarına aşamalı çözüm yaklaşımı, bazı dînî ve siyasî liderlerle bir kısım ordu mensubu tarafından muhâlefetle karşılaşınca başarıya ulaşamamıştır. Aralık 1966'da sol eğilimli küçük bir askerî kadro başarısız darbe girişiminde bulunmuştur. Bu olay Sâdık'ın orduya güvenini sarsmıştır. Sonrasında daha sert politikalar izlemeye başlayan Sâdık Hükümeti eş zamanlı olarak daha da yıpranmaya başlamıştır.⁹⁴

Mart 1967'de bazı seçim bölgelerinde seçimler yenilenmişti. Bu seçimlerden Sâdık el-Mehdî kanadı 15, Güneyli federalist SANU 10, NUP 5 sandalye almışlardır.

⁹³ "Party History", <http://www.umma.org/English.html>, 21.04.2006.

⁹⁴ "Political History of the Sudan", <http://www.sudan.net/>, 23.04.2006.

Seçim sonuçları; Sâdık'ı, yine İslâmî çizgileri olan NUP'a yaklaştırmıştır, çünkü Sâdık'ın gerek İslâmî anayasanın çıkarılmasında, gerekse Güney politikasında NUP'ye ihtiyacı vardı. Fakat NUP ve PDP, Sâdık'ın asıl maksadının anayasanın kabulünden sonra devlet başkanı olmak olduğunun farkına vardılar. Bu düşünce NUP ve PDP'yi Sâdık'a karşı birlikte hareket etmeye götürmüştür. Bu iki partinin ortak muhalefeti Sâdık'ı oldukça çabuk yıpratmıştır. Bunun ana sebebi her üç partinin de İslâmcı ve gelenekçi olmasındandır, zira Sâdık taraftarı olan halk ve parlamento, geçişlerin kolay olabildiği bu zeminde hızla ve rahatlıkla zemin değiştirebilmişlerdir. Ağır bir muhalefetin olması ve meşru desteğini kaybetmesi Sâdık Hükümetini kısa sürede düşürmüştür.

Mayıs 1967'de Ahmed Muhammed Mahcub başkanlığında NUP – PDP koalisyonu kuruldu. Bu iki parti Aralık 1967'de İsmail el-Ezherî liderliğinde “Demokrat Birlikçi Parti” (DUP) ismiyle yeniden şekillenmiştir. Ocak 1968'de kurulan yeni Ahmed Muhammed Mahcub hükümetinin kurulma aşamasında Güneyli lider William Deng, Sâdık el-Mehdî ve Sudan siyâsetinin yeni yüzü Hasan et-Turâbî ve taraftarları arasındaki sert siyasal mücâdele yeni hükümeti erken yıpratmıştır.

1968 başlarında parlamentodaki Ummâ Partisi ve Ensâr Hareketine bağlı vekiller hükümete karşı sert bir muhâlefete girişti. Hatta Sâdık, hükümetin çoğunluğu temsil etmediğini ve dolayısı ile aldığı kararların milletin kararı olmadığını vurgulayarak; hükümetçe alınan kararların hukukî olmadığını iddia etti. Bu çekişmelerin kaynağını ise; imzalanan barış projesinde federal eyaletlerin kurumlarını kendilerinin kurup denetleyebilmeleri ve Güneyli gerillaların ordu ve polis teşkilâtı içerisinde istihdam edilmeleri konusu oluşturmuştur. Bu konuda en sert muhalefeti ise Sâdık el-Mehdî yapmıştır. Bu meseleleri mahkemeye taşıyarak yargı yolunu açmıştır. Diğer taraftan muhalif güçleri bir arada hareket etmeye çağırmış, ülkedeki tüm sivil toplum örgütleriyle de görüşerek bu konuda ve oluşturmayı hedefledikleri İslâmî anayasaya destek çağrısında bulunmuştur. Sâdık el-Mehdî aynı zamanda Güneyli kabîle liderleriyle de federal sistem içerisinde yerlerinin ne olacağı ve yönetim mekanizmasında paylaşımı nasıl yapacakları konusunda görüşmeler yaparak kendi içlerinde bir kargaşa yaratmaya çalışmış ve bunu da kısmen başarmıştır. Sâdık izlediği

bu politikalarda başarılı olarak hükümetin Nisan ayında seçim yapılması kararı almasını sağlamıştır.

Seçimler sonucunda; 218 sandalyeli parlamentoda, DUP 101, Ummâ 36, Sâdik Grubu 30, SANU ve GÜNEY CEPHESİ 25, SCP 1 sandalye kazanmışlardır. Bu parlamento aritmetiğinde hiçbir partinin tek başına iktidar olamaması, partileri yeni koalisyon arayışlarına itmiştir. Ahmed Muhammed Mahcub başkanlığında DUP, Ummâ Partisiyle anlaşarak yeni koalisyon hükümetini oluşturmuşlardır.⁹⁵

Yeni hükümet programında; yıllardır yapılamayan anayasayı hazırlayarak onaylama, Güneye ekonomik yatırımları arttırma ve Arap dünyasıyla ilişkileri güçlendirmek, politikalarını hedeflemiştir. Ayrıca hükümet bu dönemde SSCB ile askerî, teknik ve ekonomik alanlarda işbirliği ve yardım konularında anlaşmıştır. 1968 sonlarında Ensâr Grubu; başkanlık seçimlerinde Ummâ Partisinin adayını destekleyeceğini duyurdu. Bu gelişme karşısında DUP içerisinde İsmail el-Ezherî'nin yumuşak siyasetinin Ensâr'ın desteğini kaybetmelerine sebep olduğu düşüncesini doğurmuş ve parti başkanlığının gözden geçirileceği açıkça ifade edilmeye başlanmıştır.

Haziran 1965 ve Mayıs 1969 arasında kurulan hükümetler keskin siyasi anlaşmazlıklar, uzun soluklu ve katı muhalefet anlayışı, anayasal krizler gibi çok ciddi siyasi problemlerle karşılaşmıştır. Bu dönemin hükümetlerinin koalisyon hükümetleri olması, bu olumsuz tabloya karşı geliştirilip uygulanacak politik manevraları da kısıtlamış ve genç Sudan demokrasisini yorgun düşürmüştür.

Aynı zamanda siyasi istikrarsızlık ülke ekonomisine de yansımış, zaten ekonomik anlamda zor durumda olan halkın da hükümete karşı muhalif tavırlar almalarına neden olmuştur. Güney politikalarının hükümet programlarında olduğu gibi işlememesi ve varılan anlaşmaların uygulanmaması Güneyli Nya Anya silâhlı gerillalarıyla hükümet güçlerini tekrar silâhlı çatışmalara sürüklemiştir. Girilen bu silâhlı çatışmalarda Güneyli gerillalara askerî ve lojistik destek sağlayan İsrail'le de problem yaşamaları Sudan hükümetlerinin dış dünyadan sağladıkları siyasî, askerî, ekonomik yardım ve ilişkilerin de bozulmasına ayrıca etki etmiştir. 1967 Arap-İsrail

⁹⁵ <http://www.einnews.com/sudan/newsfeed-sudanelections>, 13.03.2006.

Savaşı bu döneme denk gelmiş, Güneyin ve özellikle de Sâdık'ın muhâlefeti yoğunlaşmıştır. Sâdık, İsrail'le olan savaşın tüm ümmeti ilgilendirdiğini ve Müslüman olan herkesin bu savaşa katılması gerektiğini savunmuştur. Sâdık'ın bu siyâsetinin iç politikaya yönelik olduğu gerek siyasî çevrelerce gerekse ordu tarafından doğru olarak tahlil edilmiştir. Ancak bu politika tarikat temelli Kuzey ve İç Sudan halkı tarafından destek görmüştür. Ülkedeki bu kötü koşullar altında 25 Mayıs 1969'da Albay Muhammed Ca'fer Nimeyrî, Sudan yönetimine el koymuştur. Böylece ülkedeki ikinci sivil parlamenter dönemde başarısızlıkla kapanmış oluyordu.

II. GENERAL CA'FER MUHAMMED EL-NİMEYRÎ ASKERÎ YÖNETİMİ VE SUDAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ 1969–1985

Abboud döneminin ekonomideki başarısızlığı, iç siyasal çekişmeler, Güney Sudan politikasındaki başarısızlık, bazı bölgesel sorunlar, ordu içerisinde ki ayrışmalar vb. sebepler bazı alt düzey ordu mensuplarını Abboud yönetimine karşı bir araya toplamıştır. Ülkenin daha da kötüye gidişini engellemek adına, Arap milliyetçilerinin, bazı muhalif dinî grupların ve sol eğilimlerin desteğini alan Ca'fer Muhammed Nimeyrî 25 Mayıs 1969'da altı yıldır devam eden İbrahim Abboud askerî yönetimini devirerek Sudan'ın yönetimine el koymuştur. Nimeyrî; onaltı yıllık dönemi süresince aldığı kararlar ve uyguladığı inişli çıkışlı politikalarla Sudan'ın bugünkü siyasal yapısının da temellerini oluşturmuştur.

Yeni rejim; yönetime geliş ve temsil açısından Abboud yönetiminden farklı değildi. Ülke, 1958 darbesi öncesinde olduğu gibi 1969 öncesinde de pek farklı değildi.⁹⁶ Tüm önemli şehirler ve garnizonlarında Abboud yönetimine karşı muhalif generaller hâkimdi ve bir süredir ordu içerisinde hareketlilik vardı. Nimeyrî'in yapmış olduğu darbeyi diğer darbelere ayıran en önemli unsur; albay rütbesiyle yönetime ve ordunun denetimini ellerinde bulunduran generallere karşı darbe yapmış olmasıdır. Nimeyrî bunu; ülkede etkin olan muhalif grupları yanına alarak başarabilmiştir. Darbe öncesi hazırlıklarında bu grupları ikna etmede Nâsır'ın Mısır'da yaptığı gibi yeni bir toplum inşâsı fikrini kullanmıştır. Yeni yönetim özellikle Mayıs 1969-Temmuz 1971 arasında bu politika doğrultusunda açık bir rejim siyaseti izlemiştir. Kasım 1964

⁹⁶ "Sudan: Historical Perspective", **Political History of the Sudan**, <http://www.sudan.net/>, 13.03.2006.

darbesinin aksine ülkedeki komünist akımlarla, Ensâr ve Hatmiye hareketlerine bu dönemde sıcak bakmıştır. Bu fikir hareketlerini bir araya toplayarak, sivil iş ve görüş birliğini sağlamanın yanı sıra geleneksel düşünce tarzıyla siyasal yaşamı ayırmayı da hedeflemiştir.

A. Devrimci Komuta Konseyi ve Uygulamaları

Nimeyrî, yönetimi devralır almaz her askerî rejim gibi, kuvvetler birliğini elinde toplayan bir Devrimci Komuta Konseyi oluşturmuştur.⁹⁷ Yukarıda verilen bu düşüncelerden hareketle Nimeyrî, darbe sonrasında oluşturulan Devrimci Komuta Konseyi'ne (DKK) sivil atamalar yapmıştır. Nimeyrî başkanlığında, Ebubekir Avadallah başbakanlığında bir yönetim oluşturulmuştur. DKK yönetimi demokratik bir Sudan cumhuriyetini hedeflemiş ve Sosyalizme bağlı olduklarını bildirmiştir. DKK yönetime gelir gelmez, tüm hükümet kurumlarını ve geçici anayasayı feshetmiş, siyasî partileri kapatmış, bazı ordu mensuplarını görevden almış ve bir dizi siyasî tutuklama kararları almıştır.

DKK'nin içinde yer alan üç sivil üyenin sol eğilimli olması, özellikle John Garang'ın konsey yönetiminde olması Sudan'daki İslâmî gruplar tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bunun aksine ülkedeki komünist gruplara daha fazla sayıda temsil edilmeleri gerektiğini, hatta başbakanlığın kendilerinde olması gerektiğini savunmuşlardır.

Nimeyrî'nin bu politikası başlangıçta kısmen desteğini aldığı İslâmî grupları aleyhine çevirmiştir. Bu aleyhtar grubun başını ise el-Hâdi el-Mehdî çekiyordu. Ensâr ve Hatmiye gibi İslâmcı gruplar üzerinde oldukça etkili olan el-Hâdi el-Mehdî, DKK başkanına; konseyin solcu üyelerinin hemen görevden alınmalarını isteyen bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Nimeyrî, Beyaz Nil üzerindeki Aba Adasında örgütlenmiş muhaliflere karşı Mart 1970'te askerî birlikler göndermiştir.⁹⁸ Silâhlı çatışmalar neticesinde muhalif kuvvetler yenilmiş ve el-Hadi Etiyopya'ya kaçarken öldürülmüştür. Ensâr'ın lideri ve el-Hâdi'nin yeğeni olan Sâdık el Mehdî ise Mısır'a sürgün edilmiştir. Böylece muhaliflerinin gücünü kırdığını düşünen Nimeyrî, ülkedeki İslâmî grupların

⁹⁷ "Nature and Structure of Government", <http://www.britannica.com/eb/article-9055866>, 02.03.2006.

⁹⁸ "Sudan: Historical Perspective", **Political History of the Sudan**, <http://www.sudan.net/>, 13.03.2006.

daha da ağır muhalefetiyle karşılaşacaktı. Ülkede siyasal İslâmcıların güçlerinin kırılması Sudan Komünist Partisi (SCP) tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu siyasal ortamdan istifade etmek isteyen SCP yöneticileri ülkenin yönetiminde durumlarının nasıl olması gerektiği konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bir grup; komünist bir cepheden oluşan hükümet fikrini desteklerken, diğer grup ise komünistlerin de yer alacağı ulusal bir ittifak yönetiminden yana tavır koymuşlardır.

Nimeyrî bu kargaşadan dolayı SCP'yi de İslâmî hareketler gibi bastırmak istedi ancak ordu Aba Adası olayının henüz taze olduğu gerekçesiyle buna yanaşmamış, bunun yerine parti ileri gelenlerinin sürgün edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Nimeyrî ordunun isteği doğrultusunda hareket etmiş ve bir kısım yöneticiyi sürgüne gönderirken bazılarını da gözetim altına almıştır. Nimeyrî bu tavrının ardından bazı öğrenci derneklerini ve sivil toplum örgütlerini kapattırıştır. Daha sonra Sudan'daki siyasal uzlaşmayı sağlayacağını düşündüğü Sudan Sosyalist Birleşme (SSU) yi kurduklarını ve bu hareketin Sudan komünistlerini de kapsadığını söyleyerek SCP'yi kapatmıştır.⁹⁹

Sudan, Nimeyrî'nin bu ilk döneminde ciddi değişim ve gelişmelere sahne olmuştur. Ülkenin adı; "Sudan Demokratik Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir. Bankalar, başta Mehdî ailesi olmak üzere ülkede ki önemli zenginlerin kişisel mal varlıklarına el koyarak kamulaştırmıştır. Dış siyasetinde ise ilk uygulaması Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni tanımak olmuştur. Çin, SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ticarî faaliyetlere girmiştir. Ortadoğu ile ilişkileri Arapçılık temelinde karakterize edilmemiş, daha rasyonel bir politika geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu politik tavır Filistin konusunda istisna oluşturmuş ve Filistin lehine taraf olduğunu beyan etmiştir. Buna rağmen iktidarının ilk yıllarında zaman kazanmak ve ayakta durabilmek için Mısır ve Libya yanlısı dış politikalar geliştirdiği görülmektedir.

⁹⁹ "Politics of Independence", <http://www.answers.com/topic/history-of-sudan-independent-sudan>, 07.03.2006.

B. İç Politika ve Unsurları

1. 1971 Darbe Denemesi ve Siyasal Gelişmeler

Kasım'da 1970'de Sudan, Mısır ve Libya federatif bir yapılanmayla birleşeceklerini açıkladılar. Bu federatif yapılanma ülkedeki komünistlerce hoş karşılanmamıştır. Sudan içerisindeki İslâmî yapılanma kendi aleyhlerine büyük bir tehditken Mısır İslâmî hareketleriyle uğraşmak istememişlerdir. Bundan rahatsız olan komünistler Bunların üzerine SCP'nin kapatılması ve yönetim kadrosunun sürgüne gönderilmesi ülkedeki sol eğilimli subayları rahatsız etmiştir. Nimeyrî'nin emir subayı Hâşim el-'Ata liderliğinde 19 Temmuz 1971'de bir darbe gerçekleştirildi. Darbe başarıyla sonuçlanmıştı, Nimeyrî görevden uzaklaştırıldı, ancak darbeyi gerçekleştiren Hâşim el-'Ata yönetimi devralmak üzere Londra'dan Sudan'a gelirken uçağı, Libya Hava Kuvvetleri tarafından inişe zorlandı.¹⁰⁰ Libya tarafından tutuklanıldığı öğrenilen Hâşim el-'Ata taraftarları planlamadıkları bir olayla karşılaşmışlardı, hemen ardından Nimeyrî güçleri, darbenin üçüncü günü tekrar yönetime el koymuşlardır.

Nimeyrî ilk günlerin ideolojik karmaşa ve kavgasından kurtulduktan sonra ülkeyi aşamalı ve pratik esaslı ekonomik ve sosyal bir plan hazırlamıştır. Bu doğrultuda Ocak 1973'te kamulaştırma yasalarını yürürlüğe koydu. Yabancı yatırımları teşvik edici yeni vergi ve yabancı yatırım yasaları çıkarttı. Halkın en büyük problemi olan işsizlik ve açlığı aşabilmek için öncelikle tarımdaki gelişmenin sağlanması gerektiğini düşünüyordu. Bunu için "Arap stratejisi ve Batı teknolojisi" diye formüle ettiği teknik yatırımlara girişti.

2. Güney Politikası

Günümüzde şeklen yeni çözüme kavuşturulan Güney Sudan sorunu ülke yönetimine gelen askerî ve sivil idarecilerin uğraştığı en önemli iç problem olmuştur. Nimeyrî döneminde de durum pek farklı olmamakla birlikte zaman zaman yapılan barış anlaşmaları örnekleri içerisinde başarılı sayılabilir. Ocak 2005'te yapılan barış

¹⁰⁰ Zeynep Güler, **Süveys'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nâsırcılık**, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2004. s. 56.

anlaşmasına kadar yapılmış en uzun ömürlü antlaşma olmanın yanı sıra son anlaşmaya da nüve teşkil etmiştir.

1969 sürecine kadar her iki tarafta sıcak çatışmalarda ve uzlaşma görüşmelerinde bulunmuşlar ve kesin bir sonuç elde edememişlerdir. İsyancıları; Uganda, Etiyopya, İsrail, Lâtin Amerika ülkeleri desteklemişlerdir. Siyasal desteklerinin yanı sıra silâh ve mühimmat desteği de sağlamışlardır. Darbeden sonra Nimeyrî'nin siyaseti de selefleri gibi olmuştur. Abboud döneminin sonunda Sovyetlerle yapılan silâh anlaşmalarından doğan ödemeleri gerçekleştirdiği gibi yeni silâh alım anlaşmaları da yapmıştır. Özellikle Nimeyrî'nin sosyalist bir devlet yapılanması ve politikaları Sovyetler ve Doğu Almanya ile ilişkilerini geliştirmiştir. Sovyetler bölgede ABD ve İngiltere ağırlığını dengeleyebilme adına Sudan'daki yeni yönetime zaman zaman karşılıksız silâh yardımında dâhi bulunmuşlardır. 1969 ve 1970 içerisinde SSCB'nden on altı MIG 21s, 24 Antonov Füze, Sovyet yapımı 60 ve 85 mm çaplı Uçaksavar mermileri, T 54, T 55, T 56, T59 tanklar ve çok sayıda Hafif Zırhlı Personel Taşıyıcı almıştır.

Merkezde bu gelişmeler yaşanırken Güney Sudan'da SSLM'nin liderliğine 1971 yılında Joseph Lagu geçmişti. Lagu'nun SSLM'nin yönetimine geçmesi Güneyin bağımsızlığı için mücadele eden farklı grupları da bir araya toplamıştır. Nimeyrî'nin asıl barış müzakereleri için görüşme talebinde bulunmasının ana etkeni bu olmuştur. Çünkü Nimeyrî Aba Adası olayı, Temmuz 1971 darbe girişimi ve sonrası siyasal gelişmeler karşısında, Joseph Lagu etrafında birleşmiş, siyasî ve askerî desteği içerde ve dışarıda gittikçe artan Güney hareketine karşı silâhlı mücadeleyi sürdürmek istememiştir. Nimeyrî buradan hareketle Ekim 1971'de SSLM ile Hartum'da barış görüşmelerine başlamıştır. Yapılan görüşmelerde;¹⁰¹

- Güneyde federal bir hükümet kurularak, Yukarı Nil, Bahr el-Gazal ve Ekvatorya bölgelerine özerklik tanınacak,
- Federal hükümet ulusal başkanın önereceği kişi tarafından yönetilecek,

¹⁰¹ "Political History of the Sudan", <http://www.sudan.net/>, 13.03.2006.

- Federal hükümetin bölgesel yöneticileri, federal başkan tarafından seçilecek,
- Federal hükümet iç işlerinde bağımsız, dışişlerinde merkezî hükümete bağlı olacak,
- Federal hükümetin bir başka ülkeyle olan sınırlarında merkezî hükümet denetim sağlayacak,
- Federal hükümet içerisinde iki tarafta 12000 kişiden oluşan askerî birlik bulundurabilecek,
- Federal hükümet Arapçanın yanı sıra İngilizceyi resmî işlemlerde kullanabilecek ve bu dilde eğitim yapabilecek,
- Merkezî hükümet, 1955'ten antlaşma imza tarihine kadar olan Güneyli siyasî tutukluları serbest bırakacak.

Antlaşmalarına varılarak 27 Mart 1972'de Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da taraflarca imzalanmıştır. Merkezî hükümette, SSLM yönetiminde ve ülkedeki farklı muhalif gruplar içerisinde bu antlaşmaya itiraz edenler olmuş ancak, Nimeyrî ve Lagu'nun kararlı tavrı geçici bir sürede olsa onlarca yıldır devam eden iç savaşa son vermiştir.

3. Siyasal Gelişmeler

Yıllardır devam eden iç savaşın çözüme kavuşturulması Nimeyrî'nin uzun süredir ihtilâf hâlinde olduğu Sudan İslâmî Hareketleriyle arasını düzeltme fırsatını ve gereğini doğurmuştur. Özellikle gençlik ve kırsal alan toplumları üzerinde etkili olan Ensâr hareketiyle diyalog çabalarına girişmiştir. Ülkedeki gelenekçi siyasal İslâmcıların üzerinde etkisi oldukça kuvvetli olan Sâdık el-Mehdî ile uzlaşma çabaları Mehdî'nin katı siyasî tutumundan dolayı uzun süre sonuçsuz kalmıştır. Nimeyrî'nin tüm bu siyasî çabaları oluşturmak istediği yeni anayasa üzerinde uzlaşmayı sağlayabilmek için olmuştur. Nimeyrî bu doğrultuda Ağustos 1972'de tasarı anayasa üzerinde çalışmalara

başlamıştır. Mayıs 1973'te tasarı anayasayı uygulamaya koyduğunu duyurmuştur. Güney bölgesine özerklik tanımıştır. 250 sandalyelik bir parlamento teşkil etmiştir.

Nimeyrî'nin Güney sorununu çözmesi ve bir anayasa ihdas etmesine karşın ülkedeki hoşnutsuzluk devam etmiştir. Özellikle siyasal İslâmcılar ve sol öğrenci gruplarını gösterileri gittikçe artmaya başlamıştı. Bu siyasî ve ekonomik gelişmelerin etkisinde kalan bazı ordu mensupları 1973 ve 1974 yıllarında Nimeyrî'ye karşı başarısız darbe girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında Nimeyrî Eylül 1974'te büyük çaplı siyasî tutuklamalara gitmiş, kabineden üç bakanını uzaklaştırmış ve bazı ordu personelini görevden almıştır.

1974'te şekillenen siyasal yapıda birer güç hâline gelen Ummâ ve Ensâr yönetime karşı muhâlefetlerini fiili bir tavra sürüklediler ve Temmuz 1976'da bir darbe 1958'dekine benzer bir sivil darbe girişiminde bulundular ancak başarılı olamadılar. Tüm bu olumsuz şartlara rağmen Nimeyrî Ağustos 1976 seçimlerinden galip çıkmış ve ikinci kez altı yılına ülke yönetimine seçilmiştir.

a. Siyasal İslâmcılarla İlişkiler

Siyasal İslâmcıların giriştiği 1976 darbe denemesinden sonra Nimeyrî İslâmcılara karşı kayıtsız kalamayacağını farkına varmıştır. Darbe girişiminde bulunanlara karşı sert tedbirler almaktansa onlarla uzlaşma yolunu seçmiştir. Bu politika doğrultusunda 1977 başında Sâdık el-Mehdî ile Port Sudan'da bir antlaşma imzalamıştır.¹⁰² Anlaşmada; siyasî tutukluların salıverilmesi, dış politikada değer ve metot belirleme, yerel hükümetlerin yeniden gözden geçirilmesi, sivil hak ve özgürlükler gibi konuları içermiştir.

Bu antlaşmanın ardından Sudan'da girişilen demokratikleşme çabaları olumlu karşılanırsa da uygulamada problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Siyasal İslâmcıların legal bir güç hâline gelmeleri, Nimeyrî'nin sosyalist hareketi ve partisi içerisinde pek hoş karşılanmamıştır. Nimeyrî parti içerisinde oluşan bu muhalefeti bastırmak adına çok sert tedbirlere başvurmuştur. Bu sert tedbirler, Nimeyrî'nin siyasal

¹⁰² Turabi, **Sudan İslâmî...**, s. 104.

iktidarını kaybetme korkusuyla da birleştikçe daha da yoğunlaşmıştır. Nimeyrî'nin bu tutum ve tavrı ülkedeki siyasal ortamı iyice çıkmaza sürüklemiştir. Londra anlaşmasıyla Güneylilerin de güvenini yitiren Nimeyrî artık tek siyasal dayanak olarak İslâmcıları görmeye başlamıştır. Addis Ababa antlaşmasıyla Güneylilere tanınan haklar 5 Haziran 1983'te geri alınmıştır. SPLM bu durum karşısında gerekirse tekrar silâhlı mücadeleye girişeceklerini Hartum'a bildirmiştir.¹⁰³

Nimeyrî Eylül 1983'te ülkede "Eylül Yasası" denilen ve kısaca "şeriat yasalarının anında uygulanması" olarak formüle edilebilecek yasayı yürürlüğe koymuştur. Bu kanunların yürürlüğe girmesiyle merkezî yönetim ilk tepkiyi SPLM'den almıştır. Ülkede süren barış dönemi yerini tekrar silâhlı mücadeleye bırakmıştır. Tüm baskılara rağmen yasaları uygulamakta direnen Nimeyrî yönetimi, bu tutumunu Şubat 1984'te Hartum'u ziyaret eden ABD Başkan Yardımcısının açık uyarısıyla sona erdirmiştir. Ziyaretin ardından yasalar kaldırılmakla birlikte ülkedeki siyasal İslâmcı liderler tutuklanmış ve hapsedilmişlerdir. İç savaşın tekrar başlaması, İslâmcıların tutuklanması, ekonomik istikrarsızlık, parti içi muhalefet vb. sebeplerle Sudan iyice kaosa sürüklenmişti. Bu durum karşısında Sudan'da adeta bir gelenek hâlini alan askerî darbe bu sefer Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sivâr ez-Zehab tarafından gerçekleştirilerek ülke yönetimine el konulmuştur. Nimeyrî'nin onaltı yıllık yönetimi boyunca ülkeyi defalarca kaosa ve darbe ortamına sürükleyip, ihdas edilen iç barışı tekrar sağlayamayıp, günümüze kadar yüz binlerce insanın hayatına mal olmasının ana sebebi; Sudan'da siyasal katılım duygusu yaratamadığı gibi, Abboud'un güdümlü demokrasisine ve tarikatçı partilerin kitlesel siyasî örgütlenmelerine lâik bir alternatif olamamasından kaynaklanmıştır.

b. İç Gerilimler ve Kötüleşme Sebepleri

Nimeyrî dönemi iç gelişmeler özellikle darbenin onuncu yılından sonra daha da hareketlenmiştir. Ülkeyi karanlıktan çıkarıp istikrarı sağlamak düşüncesiyle yönetime geldiğini defaatle tekrarlayan Nimeyrî geçen süre içerisinde siyasal ve ekonomik anlamda kayda değer bir gelişme sağlayamamıştır. Artan işsizlik ve

¹⁰³ Hamid İnyet, **Arap Siyasî Düşüncesinin Seyri**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991, s. 109.

enflasyon siyasî istikrarsızlık ve baskılar ülkede Ağustos 1979'da öğrenci hareketlerine ve işçi grevlerine dönüşmüştür. Bu olay Nimeyrî'yi politik ve ekonomik anlamda başarı sağlayamadıkları ve SSU'yu kendi çıkarları için kullandıkları gerekçesiyle; yardımcısı Kâsım Abdul İbrahim'i ve SSU Genel Sekreteri Muhammed Abd al-Mecîd'i Ağustos 1979'da görevlerinden almasına sebep olmuştur.

1980'lerin başından itibaren kötü giden ekonominin üzerine; Etiyopya, Çad ve Uganda'dan gelen göçmenlerle durum daha da kötüleşmeye başlamıştır. Sınırlara yerleşen göçmenler yerli kabilelerle de sürtüşme hâline girince durum bir güvenlik sorunu hâlini almıştır. Ülkenin güney ve batı sınır bölgelerinde bunlar yaşanırken, Ocak 1982'de başta şeker olmak üzere bazı ürünlere % 62 zam yapılması ülkenin iç ve kuzey bölgelerinin de büyük bir ayaklanmayla karışmasına sebep olmuştur.

Parti üst düzey yönetimini değiştirmesinin ardından iki yıl geçmesine rağmen genel durumda bir düzelme olmadığı gibi ülkenin daha da kötü koşullara sürüklendiğini gören Nimeyrî, SSU'da yapısal değişiklikler yoluna gitmiştir. Partide ve yönetimde yirmi iki üst düzey yöneticiyi değiştirmiştir. SSU dışından yönetime Hasan et-Turâbî ve Rahman Muhammed gibi siyasal İslâmcıları dâhil etmiştir. Nimeyrî darbeyi gerçekleştirdiklerinde sosyalist bir devlet hedeflemiş ve bu doğrultuda politikalar geliştirmişti. Yıllar sonra gelinen nokta darbe öncesi dönemle aynıdır. Nimeyrî'de Sudan'daki her yönetici gibi siyasal İslâmcılara dayanmak durumunda kalmıştır. Kabinede bu değişiklikleri yapmanın ardından Mart 1983'te IV. SSU Kongresinde Nimeyrî tekrar parti başkanı seçilmiş ve partinin neredeyse tüm merkezî heyetini değiştirmiştir.

Diğer taraftan Güney'de ise Joseph Lagu ve Abel Alier arasındaki liderlik mücadelesi yaklaşık on yıldır pek problem yaratmayan Güneyi'nde hararetleneceğinin habercisi olmuştur. 1980 başında Aber Alier'in bu liderlik mücadelesinden galip çıkması J. Lagu'nun muhalefetine sebep olmuştur. J. Lagu bu yeni durumun Dinkalar aleyhine olacağını ve kabileler arasındaki adaletin bozulacağını düşünüyordu. J. Lagu'nun düşüncesi kısa bir süre sonra kabileler arası sürtüşmelerin başlamasıyla haklılık kazanmıştır. Bu durumda; merkezî otoritenin bölgedeki asker sayısını arttırmak istemesi Güneyle ilişkileri germiştir. Güneybatıda çıkarılmaya başlayan petrolün

kullanımı ve Port Sudan limanından taşınması da ilişkileri daha da çıkmaza sokmaya başlamıştır. Eylül 1983 yasalarının uygulanmaya konularak, Güneye verilen hakların geri alınması Güney ve merkez arasındaki bağları tamamen koparmış ve iç savaş tekrar başlamıştır.

C. Dış Politika ve Unsurları

Nimeyrî iktidarı ülke yönetimini devraldığında iç savaş, siyasal istikrarsızlık, etnik çatışmalar ve ekonomik darboğaz Sudan'a hâkimdi. Libya'da Muammer Kaddafi ve Mısır'da Enver Sedat'ın yönetime gelmeleri bu üç ülkenin ilişkilerini yeniden yapılandırma fırsatı doğurmuştur. Nimeyrî açısından bu; komşuluk ilişkilerinden öte bir zorunluluk teşkil etmiştir. Kötü bir ekonomi ve savaştan bıkmış 60000 kişilik zayıf bir orduyla başka bir seçeneği de kalmamıştır. Nimeyrî'nin on altı yıllık yönetimi boyunca dış politikasını yönetim anlayışından ziyade iç siyasal gelişmeler, komşu ülkelerindeki siyasî olaylar ve kişisel korkuları belirlemiştir.

1. Mısır'la İlişkiler

Coğrafi, etnik ve dinî unsurların doğurduğu tarihî birliktelik Sudan ve Mısır birbirlerine kopması zor bağlarla bağlamıştır. Mısır XIX. yy.ın başından itibaren Sudan'la organik bağlarını kuvvetlendirmiş, 1956'daki bağımsızlığa kadar âdetâ "bir devlet" gibi olmuşlardır. Sudan'ın bağımsızlığını ilân etmesini ilk etapta hoş karşılamayan Mısır, kendisine "bağımlılık ve sadakat" sözü alarak bağımsızlığını tanımıştır. Böylece Mısır yüzyıllardır süregelen vâsi olma durumunu Sudan'ın bağımsızlık döneminde de sürdürmek istemiştir. Mısır'la olan ilişkileri çok boyutlu olarak incelenmelidir. Nimeyrî dönemi Mısır ve Sudan ilişkileri önemli ölçüde; bugün de Sudan'da en etkili siyasal gruplar olan Ensâr ve Hatmiye hareketinin Mısır içerisindeki işbirlikçileri tarafından yönlendirilmiş ve belirlenmiştir. Her iki ülke yönetimi kendilerine karşı yapılan darbe girişimlerini, suikastları, toplumsal ayaklanmaları vb. olayların sorumlusu olarak sürekli diğer tarafı suçlamıştır. Buna rağmen yine de her iki ülke ilk fırsatta ortak bir yapı etrafında birleşme görüşmelerinden de kaçınmamışlardır. Kimi zaman iç ve dış faktörler de bu ülkelerin ilişkilerinde etkili olmuştur. Arap Birliği'nin tüm gayretlerine rağmen iki ülke 1983 -1984 yıllarında

minimum düzeyde ilişki içerisinde olmuşlardır. Libya ile gerginliğin sürmesi Sudan'ın Mısır'la olan ilişkilerini gözden geçirmesine sebep olmuş ve 1984 yılında tekrar karşılıklı temsilci atamışlardır.¹⁰⁴

İki ülke arasındaki ilişkilerin temelini Nil sularının paylaşımı, Hâlâib sınır meselesi ve siyasal İslâmî Hareketler oluşturmuştur. 1929'da Nil'in kullanım antlaşması bağımsızlıktan sonra tekrar revize edilerek 8 Kasım 1959'da Abboud döneminde yenilenmiştir. Bu antlaşma ile Sudan Nil'den yıllık 18,8 milyar m³ su kullanacaktı ancak sonraki dönemlerde ve bugün 12 milyar m³ civarında su kullanabilmektedir. 1959 anlaşmasına göre Sudan hâlihazırda yıllık ortalama 6,5 milyar m³ su az kullanmaktadır. Suyun kullanımında ki bu 6,5 milyar m³ lük farkı Sudan aradan geçen yıllara rağmen çözüme kavuşturamamıştır. Buna ek olarak Mısır'ın Asvan Barajı projesi de gerek Sudan gerekse Nil üzerinde tabii hakları olan diğer yedi ülke (Burindi, Ruanda, Zaire, Kenya, Tanzania, Uganda ve Etiyopya) bu projeye karşı çıkmışlardır. Ancak Nil'e en az katkı sağlayan iki ülkeden (Mısır ve Sudan) biri olan Mısır, Sudan'a Roseries barajı ile diğer tesisleri yapma iznini vererek, güneyindeki bataklıklarda meydana gelen su kayıplarını azaltmada, Yukarı Nil projesi'nde ve Jonglei kanalı projesinde destek sağlama vaadinde bulunarak soruna geçici olarak çözüm bulmuştur. Tüm bu vaatlere rağmen Mısır sözlerini tutmamış ve Sudan'da kendi yürüttüğü projeleri ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar sebebiyle tam olarak uygulamaya koyamamıştır. Nil suları meselesi Nimeyrî döneminde de bir değişim göstermemiş ve sorun bugüne kadar da devam etmiştir.

İki ülke arasında ki diğer bir sorun Sudan'ın kuzeydoğusunda 22. paralelde yer alan Hâlâib sınır meselesidir. İlk kez Şubat 1958'de ciddi sorun oluşturan mesele Nimeyrî döneminde zaman zaman gündeme getirilse de çok ciddi anlamda problem olmamıştır. Bunda en büyük etken Nimeyrî döneminin başında Nâsır'ın ölümü olmuştur (1970). Yerine geçen Enver Sedat'ın politikalarının da İsrail odaklı olması Hâlâib meselesinin her iki ülke açısından da o dönemde ikinci planda kalmasına sebep olmuştur.

¹⁰⁴ Said Havva, **Ellinci Yılda Müslüman Kardeşler Teşkilâtı**, Çev. Ramazan Nazlı, Hilal Matbaası, İstanbul 1989, s. 65.

Nimeyrî ve Sedat Temmuz 1974 ve 1976'da ortak bir savunma antlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşmaya Libya, Çad, ABD ve İsrail tarafından pek sıcak bakılmamıştır. Mısır'ın İsrail'le imzaladığı Camp David Anlaşmasından sonra Sudan, ülkedeki siyasal İslâmcıların ve diğer Arap devletlerinin baskısı sonucu Mısır'la arasındaki bu ortak savunma antlaşmasını uygulamamıştır.¹⁰⁵ Yine 1974'te iki ülke arasında imzalanan ekonomik antlaşmalar olmuştur. 1980 lerin başına kadar pek başarılı olamayan ekonomik ilişkiler Hüsnü Mübarek'in Mısır Devlet Başkanı olmasıyla gelişme kaydetmiştir. 1974 antlaşmasının ekonomik hedeflerinin yanı sıra siyasal hedefleri de vardı. Oluşturulacak bir Vadi Parlamentosu iki ülke arasında her alanda uyum ve bütünleşmeyi hedefliyordu. Aslında bu antlaşma bir Mısır - Sudan birleşmesinin denemesi mahiyetindeydi. Süreç içerisinde ekonomik ve siyasal gelişmeler Vadi Parlamento'sunun da başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuştur.

Nimeyrî dönemi sonuna doğru iki siyasal olay Mısır'la olan ilişkilerin bozulmasına sebep oldu. Bunlardan birincisi; Eylül 1983 İslâmî yasaların uygulamaya konulması ki; Mübarek bu olayın kendi ülkesindeki İslâmcıları kışkırtacağını düşünerek hoş karşılamamıştır. İkincisi ise; Sudan'daki iç karışıklıkların Mısır'dan destek bulduğu düşüncesi ve Jonglei Kanalına Mısır'ın yaptığı maddî desteği kesmesiyle projenin durması olmuştur. Ancak Nimeyrî yönetiminin son yılları olması, Mübarek yönetiminin ise ilk yılları olması her iki liderin politikalarında bezerlikler doğmasına sebebiyet vermiştir. Kuvvetle muhtemeldir ki Nimeyrî'nin, Sivâr ez-Zeheb tarafından yönetimden uzaklaştırıldığında Mısır'da yaşaması bu ortak politikanın sonucudur. Hatta Mübarek, Sudan'da yapılan darbeden iki ay sonra Sivâr ez-Zeheb'le bir görüşme yapmış, bu görüşme esnasında Zeheb: "O katili bize vermeyecek misiniz?" diye sormuş ve Mübarek: "Mısır rejimi siyasî mültecilere saygı duyar..." diyerek Nimeyrî'yi vermemiştir.¹⁰⁶ Mübarek'in bu tavrı Nimeyrî'yi yıllar sonra tekrar ülkesinde sahnesine taşımış ve Nimeyrî eski bir diktatör olarak demokratik yöntemlerle ülke yönetimine gelmeye çalışmıştır.

¹⁰⁵ "Camp David", **The Peace Encyclopedia**, <http://www.yahoodi.com/peace/campdavid.html> 12.03.2006.

¹⁰⁶ **el-Ahram**, 13.06.1985.

2. Libya ile İlişkiler

M. Kaddafi'nin Libya'sı ile Nimeyrî'nin Sudan'ının arası daima mesafeli ve çelişki dolu olmuştur. İki lider de 1969'da Nâsır'ın birer taklitçisi olarak yönetime gelmişlerdir. Yönetimlerinin ilk yıllarında iki lider arasında bir uyum siyaseti izlenmiştir. Nimeyrî'ye karşı yapılan 1971 darbesinde M. Kaddafi, darbe sorumlularını Nimeyrî'ye teslim ederek desteğini açıkça göstermiştir. Bu uyum siyaseti, Sudan'da 1975 ve 1976'da siyasal İslâmcıların başarısız darbe girişimlerinin arkasında M. Kaddafi'nin ve Riyad'ın olduğunun ortaya çıkması ile iki ülke arasında ilişkilerin bozulmaya başlamasına sebep olmuştur.

Mısır ve İsrail arasında Mart 1979'da imzalanan Camp David Barış Anlaşması tüm bölge ülkelerinin birbirleri ve dünya ile olan ilişkilerini etkilemiştir. Anlaşmanın ardından Mısır'la ilişkilerini askıya alan Libya, Sudan'la ilişkilerini düzeltme gereği duymuştur. Sudan yapılan antlaşma sonucunda diğer Arap devletleri gibi Mısır'a tepki koysa da Mısır-Sudan arasındaki derin bağlar sebebiyle Sudan'ın Mısır'a üstü kapalı bir destek sürdürmesi, Libya'nın istediğini elde edememesine yol açmıştır.¹⁰⁷ Sudan'ın bu politikası beraberinde ABD ile olan ilişkilerinin de gelişmesine katkı sağlamıştır.

1980 başında Libya'nın Çad'daki karışıklıkları bahane ederek ülkeye asker sokması Sudan'la arasını açmıştır. Çad'ın içerisindeki bu karışıklık Sudan'a yarayan bir durumdu, ülkeye asker sevk etmekle Libya Sudan'ın hesaplarını bozmuştur. Sudan, Mart 1984'te Omdurman'da yaşanan patlamalardan Libya'yı sorumlu tutmuş ve ilişkiler daha da gerilmiştir. Ayrıca iç savaşın tekrar başlamasından sonra Libya'nın Güneyli liderlerle görüşmeler yapması iki ülke arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. İki ülke arasındaki inişli çıkışlı ve gergin ilişkiler Nimeyrî'nin yönetimden indirilmesine kadar devam etmiştir.

¹⁰⁷ Faik Bulut, **Ortadoğu'da İslâmcı Örgütler: Siyasetler, Eylemler, Eleştiriler**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 109.

3. Etiyopya ile İlişkiler

Nimeyrî dönemi öncesinde ve sonrasında iki ülke ilişkileri daha ziyade kabileler arası çatışmalar, sınır ihlalleri, zaman zaman iki ülke isyancılarının karşılıklı desteklenmesi ve su potansiyellerinin kullanımı konularında olmuştur. Sudan, Etiyopya ve Kenya sınırında bulunan Rudolf Gölü üzerinde kullanım hakkından kaynaklanan problemler özellikle Etiyopya ve Sudan arasında gerginliklere sebep olmuştur. Aslına bakılırsa gölün %95'i Kenya sınırları içerisinde olup ancak diğer iki ülkenin birbirlerinin iç meselelerine müdahil olmaları bu konuda ki mücadelenin büyümesine sebep olmuştur. General Teferi Benti ve Yarbay Mengistu yönetimleri boyunca Nimeyrî Etiyopya içerisindeki Eritre ve Tigre ayrılıkçı mücadeleye destek vermiştir.¹⁰⁸ Diğer her iki lider ise Sudan'da Güneyli milisleri desteklemişlerdir. Etiyopya'nın batısında, Sudan'ın güneyinde yer alan Berta, Koma, Anuak, Gimira, Suri, Toposa, Bako, Reshiat gibi her iki ülke topraklarında da bulunan kabileler genellikle Hıristiyanlardır ve Sudan'a karşı verilen Güney mücadelesinde Etiyopya tarafından büyük destek görmüşlerdir. Öyle ki, Etiyopya, Sudan ve Güney arasında yapılan barış antlaşmasında arabuluculuk üstlenmiş ve taraflarca Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da imzalanmıştır.

4. Diğer Ülkelerle İlişkiler

Başta SSCB olmak üzere, Doğu Almanya, Bulgaristan, Çin gibi aynı siyasî çizgideki ülkelerle ilişkiler geliştirilmiştir. Arap dünyasıyla ilişkiler reel politik tabanda tutulmaya çalışılmıştır. Yine Sudan yönetimi gibi sosyalist olan Demokratik Yemen Cumhuriyeti ile ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Sudan Nimeyrî döneminde Mısır ve Libya istisna edilirse bölge ülkeleriyle sürekli problemler yaşamış zaman zaman bu problemleri taraflar sıcak çatışmalara kadar götürmüşlerdir. 1979'da "Neguev Projesi" olarak bilinen Nil sularının İsrail'e satılması görüşmeleri Sudan – Mısır ilişkilerini gerginleştirmiştir. Bu gerginlik her iki ülkenin temsilcilerini çekmesine kadar gitmiştir. 1980'de batı komşusu Çad'la gerginlikler had safhaya çıkmış ve nihayet Mart 1981'de

¹⁰⁸ Ebu Hasabu Abdulmejjid Araf, **Factional Conflict in the Sudanese Nationalist Movement**, Khartum University Press, Khartum 1986, s. 78.

sıcak temas sağlanmıştır. Sudan yönetimi bu gelişme karşısında Libya yönetimini, Çad'ı desteklemekle suçlamıştır.

Bu dönemde Sudan ve ABD arasındaki ilişkiler genel itibariyle Mısır üzerinden yürütülmüştür. 1960'ların sonlarında başlayan silâhsızlanma politikaları 1972'de SALT I ve 1979'da SALT II antlaşmalarını imzalamasının ardından Sudan'a ilişkin politikalar değişmeye başlamıştır. 1979 ve 1985'te iki ülke ekonomik ve personel eğitimi alanlarında antlaşmalar imzalamışlardır. Özellikle Başkan Ronald Reagan döneminde Sudan'la yapılan 114 milyon \$ lık yardım antlaşması oldukça kapsamlıdır. ABD'nin Sudan'a ilişkin politikaları IMF'yi de dolaylı olarak etkilemiş ve ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Nimeyrî döneminin sonlarına doğru yaşanan bu ilişkiler, Sudan'da yönetime gelen yeni iktidar döneminde değişmeye başlamıştır ve bir müddet sonrada tamamen kopmuştur.

III. GENERAL SİVÂR EZ- ZEHEB YÖNETİMİ VE UYGULAMALARI

1985 – 1986

Ülkedeki tüm bu kötü durum Mart 1985'e gelindiğinde had safhaya çıkmıştır. Gıda mallarındaki aşırı artış, yakıt fiyatlarındaki keyfi düzenlemeler büyük tepkilere yol açmıştır. Özellikle sağlık ve hukuk sektörlerinin genel greve gitmeleri ülkeyi işleyemez hâle getirmiştir. Bu durum karşısında ordu, Nimeyrî'nin ABD ziyaretinde olmasından da yararlanarak 6 Nisan 1985'te Genel Kurmay Başkanı General Sivâr ez-Zeheb öncülüğünde kansız bir askerî darbeye yönetime el koymuştur.¹⁰⁹

Zeheb yönetime gelir gelmez bir Geçici Askerî Konsey (GAK) oluşturdu. Bir dizi siyasî tutuklamanın ardından, anayasayı askıya alarak, parlamentoyu, Nimeyrî'nin sosyalist partisi SSU'yu, sendikaları ve gizli polis teşkilâtını kapatmıştır. Nimeyrî Kabinesin de görev yapan askerî ve sivil bakanları sürgüne göndermiştir. Hemen ardından ülkede bir yıl sonra seçimlerin yapılacağını ilân etmiştir. Darbenin ardından SPLA ateşkes ilân etti ancak Güneyli liderlerin bir kısmı yeni yönetimin Nimeyrî yönetiminden farklı olmadığını, dolayısıyla ateşkes kararında acele edilmemesi

¹⁰⁹ Ahmet Varol, **İslâm Ülkeleri Ansiklopedisi**, Vefa Yayınları, İstanbul 1994, s. 251.

gerektiğini savunmuşlardır. General Zeheb tüm yerel idarecileri de görevden almış ve yeni atamalar yapmıştır. Güneyin başkenti olan Juba'ya da; güneyli eski bir general olan James Loro'yu atamıştır. Bu atama Zeheb'in Güney politikasında nasıl bir tavır izleyeceğinin de işareti olmuştur.

Libya yeni rejimi tanıyan ilk ülke olmuştur. İki ülke hemen akabinde Temmuz ayında askerî bir antlaşma imzalamışlardır. Diğer Arap devletleri yeni yönetim hakkındaki tepkilerini hemen göstermemişlerdir. Zeheb Etiyopya ile bozuk olan ilişkilerin düzeltileceğini belirtmiştir. İran yönetimi Nimeyrî'yi görevden uzaklaştırdığı için Zeheb ve yönetimine sıcak bakmıştır. Batı ile ilişkilerinin ise uyum çerçevesinde olacağını bildirerek başta ABD olmak üzere Batılı devletler önünde meşruiyet aramıştır.

General Sivâr ez-Zeheb'in gerçekleştirdiği darbeye bakıldığında, diğer darbelerden farklı olduğu hemen anlaşılır. Zeheb darbenin hemen ardından ülkeyi yönetecek olan kuruma “ Geçici Askerî Konsey” ismini vermekle bu farkı daha yönetiminin başında vermiştir. Gerçektende Zeheb konseyin geçici olduğunu kısa sürede ispatlamıştır.

A. Askerî Geçici Konsey ve Faaliyetleri, Nisan 1985-Nisan 1986

GAK yönetiminin en büyük sorunları; ekonominin bozukluk açlık ve göç hareketleri olmuştur. Başta Darfur, Kordofan, Bahr el Gazal, Mavi Nil, Kassala olmak üzere tüm ülkede 8 milyon insan açlıkla karşı karşıya yaşamaktaydı. Yönetimi süresince Zeheb'in en büyük problemi açlık çeken insanlar olmuştur. Zeheb bu nedenle teşkil ettiği GAK'in koordinasyon ve icrasını kolaylaştırabilmek için üye sayısını kısıtlamış ve 15 olarak belirlemiştir. Diğer taraftan dünya kamuoyunca ülkedeki durumun takip edilmesi, ardından bölgeye acil gıda yardımlarının başlaması Zeheb'in meşruiyetini de sağlamıştır.

Diğer yandan ülkedeki ekonomik bozukluk resmî kurumlarda rüşvet ve yolsuzluk olaylarının patlamasına sebep olmuştur. Temmuz 1985'te bankalardaki yolsuzluklar sebebiyle Maliye Bakanlığı Sekreteri istifa etmek durumunda kalmıştır. Eylül ayında ekonomik sebeplerle bazı kışlalarda yönetim aleyhtarı eylemler yapılmaya başlanmıştır. Halktan ziyade ordu mensuplarının bu yola başvurmaları Zeheb'i tedirgin

etmiştir. Bu durumun nedeninin ekonomik olmadığı kanısına varan Zeheb, Arapçılık politikası uygulanacağını duyurmuştur. Bu kararın ardından ilk yardım Libya'dan gelmiştir. Ancak bu yardım ekonomik değil askerî içerikli olmuştur. Bu politikanın sonucu olarak Güney'de SPLA dışında özellikle Güney Kordofan ve Darfur'da bazı aşiretler silâhlanmaya başlamıştır.

Bu sorunu aşabilmek için Zeheb, güçler ayrılığını benimseyen, siyasal çoğulcu, dinî özgürlükleri garanti altına alan, Müslüman olan ve olmayan grupların kurduğu kurumları tanıyan geçici bir anayasayı 10 Ekim 1985'te yürürlüğe koydu. Bunun üzerine 19 Ekim'de J. Garang ateşkes isteyerek görüşme talebinde bulundu. 3 Kasım'da 14 Güneyli direnişçinin bir saldırıda ölmesi üzerine bu görüşme gerçekleşmemiştir. Olay sonrası çatışmalar Kordofan'ın tamamına sıçramıştır.¹¹⁰

Mart 1986'da SPLM ve merkezî temsilen bir heyet Etiyopya'da görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu toplantılarda Ummâ Partisinin de yer alması dikkate değerdir. Görüşmelerde; Eylül 1983 İslâmî Yasalarının tamamen kaldırılmasını, Mısır ve Libya ile yapılan askerî antlaşmaların iptali karşılığı çatışmaları durduracaklarını Güneyliler taahhüt etmişlerdir. Bu dönemde Sudan dışişleri ekonomiye dayalı olarak hareket etmiştir. AET, Sudan'dan 1985'te 300000 ton yağ karşılığı 86 milyon \$ vermiştir. Yine AET 13.5 milyon ECU ekonomik yardımda bulunmuştur. ABD'de ülkeden 290000 ton yemeklik yağ ve 85000 ton sorghum alarak ticarî ilişkilerde bulunmuştur. 3 Ocak'ta IMF Sudan'ın borçlarını ve faiz oranlarını yeniden yapılandırarak iyileştirmelere gitmiştir. Ancak Sudan'ın yeni borç talepleri kurumca reddedilmiştir. Ülkede ekonomik istikrarsızlık peşinden % 5 devluasyonu da beraberinde getirdi. Bu durum açlık içerisindeki halkın durumunu daha da kötüleştirmiştir. FAO bölgeye insanî yardıma başlamıştır. Şubat'ta Libya 21 milyon \$ ardından Çin 16 ve Japonya 90 milyon \$ ekonomik yardımda bulunmuşlardır.

Ekonomik istikrarsızlık, açlık ve iç savaş ülkenin kır nüfusunun merkezlere ve verimli alanlara doğru göç etmesine neden olmuştur. Göç sonucunda oluşan güvenlik ve iskân problemleri yanı sıra kabile içi ve kabileler arası sürtüşmeler meydana gelmiştir. General Zeheb ülke bu şartlar altındayken ne derece sağlıklı olup olmayacağı tartışmalı

¹¹⁰ "Sudan History", <http://www.umma.org/English.html>, 23.04.2006.

olan genel seçimlere giderek en azından silâhlı mücadeleye bir süre ara vermiş ve Sudan'da üçüncü kez yönetime gelecek sivil parlamentoya zemin hazırlamıştır.

B. Parlamenter Dönem, Sâdık el-Mehdî Koalisyon Hükümetleri ve Siyasal Gelişmeler 1986 – 1989

Kırtan fazla siyasal partinin katıldığı 1986 seçimlerinde Ummâ Partisi 99, DUP 63, NIF 51 (Ulusal İslâmî Cephe'nin üniversite mezunlarına ayrılan 28 sandalyenin 23'ünü almaları dikkate değerdir.), 27 Güney ittifakı ve 8 üyeyi ise kabile temsilcileri vekil olarak çıkartmışlardır. Bu tablodan da anlaşıldığı gibi mecliste hiçbir siyasî parti tek başına iktidara gelecek çoğunluğu sağlayamamıştır. 25 Nisan 1986'da Ummâ lideri Sâdık el-Mehdî başkanlığında Ummâ- DUP ve Güney koalisyon hükümeti kurulmuştur. Hükümette 9 Ummâ, 6 DUP ve 4 Güneyli bakan görev almışlardır. Hükümetin yüksek konseyi beş üyeden oluşmuştur: 2 Ummâ, 2 DUP ve 1 Güneyli (Güneyin yönetiminden sorumlu).¹¹¹

Hükümetin oluşumundan sonra Güney sorununa eğilinmiş, bu doğrultuda Temmuz'da Addis Ababa'da Mehdî ve Garang arasında bir görüşme olmuştur. İkinci görüşme ise Ağustos ayında gerçekleşmiştir. Ancak 28 Ağustos'ta Malakal'da 28 sivilin öldürülmesi üzerine görüşmeler askıya alınmış ve her iki tarafta silâhlı mücadeleye tekrar başlamıştır. Ülke'nin Wau, Aveil, Torit, Juba ve Malakal bölgelerinde şiddetli çarpışmalar başlamıştır.¹¹² Merkezî hükümet ise iç savaş mücadelesinde uzun süredir kullanılmayan hava gücünü de devreye sokmuştur. Bu durum Güneyli güçlerin aleyhine olmuş bu dönemde büyük zayıflıklar vermişlerdir. Yıllardır ülkede devam eden açlık ve bununla mücadele kapsamında gelen dış yardımların dağıtım kontrolünün merkezî hükümette olması adil paylaşım sorununu doğurmuş ve Güney daha da köşeye sıkışmıştır. Bu durum Sudan'ı tamamen kaynayan bir kazan hâline getirmiştir.

Uluslararası platformda ise Mehdî; Libya, İran ve Uzak Doğu ülkeleri ile ilişkilerde bulunmuştur. İran'la 27 Ağustos 1986'da yağlı tohumların ıslah ve üretimi için bir ortaklık anlaşmasının yanı sıra 33 milyon \$ lık ticarî antlaşma yapmıştır. Mehdî hükümeti ABD'den 52 milyon \$, Avrupa ülkelerinden 140 milyon ECU ekonomik

¹¹¹ "Politic History", <http://www.umma.org/English.html>, 25.03.2006.

¹¹² "Sudan People's Liberation Army", <http://www.fas.org/irp/world/para/spla.htm>, 21.04.2006.

yardım almıştır. Haziran ve Aralık aylarını kapsayan altı aylık dönemde yaklaşık 300 milyon \$ gibi Sudan için büyük miktarlarda yardım ve ticarî destek görmüştür.

Sudan'ın kronik rahatsızlıklarından biri olan “anayasasızlık” problemi, koalisyon hükümetini bu konuda çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Hükümet anayasa üzerinde çalışmalara başlamıştır. Bu doğrultuda aralarında Mısır, İran ve Ürdünlü hukukçuların da bulunduğu bir anayasa hazırlık komisyonu oluşturulmuştur. Bu durum; özellikle güneyli temsilcilerin yoğun itirazlarına sebep olmuştur. Güneyliler bu komisyonun “Eylül Yasaları”nı tekrar revize ederek yürürlüğe koyacaklarını hatta daha katı yorum ve kurallar ekleneceğini ifade ederek yapılan çalışmalarını protesto etmişlerdir. Hükümet ise aksine komisyonun; ulusal birliği sağlayacak lâik bir anayasa hazırlayacağını ifade etmiştir. Güneyli siyasetçilerin diğer bir itiraz noktasını ise; yabancı üyelerden oluşturulan bir anayasa hazırlık komisyonunun ulusal egemenliğe gölge düşüreceği konusu oluşturmuştur. Güneyin tüm bu itirazlarına rağmen koalisyonun iki büyük ortağı Ummâ ve DUP anayasa çalışmaları üzerinde ittifak hâlinde hareket etmekteydiler.¹¹³

Merkezde siyasal tercihlerin pazarlıkları yapılırken ülkenin güneyinde silâhli çatışmalar gittikçe şiddetlenmişti. Özellikle güneyi merkezî Sudan'dan ayıran hat üzerinde yerleşmiş olan bazı Arap kabileleri durumdan vazife çıkarırcasına güneye karşı mücadeleye başlamışlardır. Hemen hemen otuz-kırk yıldır aralıklarla devam eden iç savaş ordu ve milis çatışmasından çıkarak milisler savaşına dönüşmeye başlamıştır. Burada şu hususa dikkat edilmelidir ki; Arap kabile yapısındaki kan bağı olgusu iç savaşı “bağımsızlık” olgusundan çıkararak “Müslüman-Hıristiyan, Arap-Siyah, Kuzey-Güney mücadelesi” gibi çok taraflı ve karmaşık bir yapıya büründürmüştür. Öyle ki bu kabilecilik olgusu çatışmaları ciddi anlamda ilk kez bugün dâhi Sudan'ın en önemli iç ve dış problemlerinden birisi olan Darfur bölgesine taşımıştır. Arap ve güneyli milislerin güçlü oldukları bölgelerdeki “öteki”ni göçe zorlama hareketleri bu dönemde başlamıştır. Göç hareketleri Arap ya da siyah olsun göç ettikleri bölgelerdeki kabilelerle hâkimiyet alanı problemini de beraberinde getirmiş, iç karışıklığın kısa sürede ülkenin güney ve batısına tamamen yayılmasına sebep olmuştur. Mart 1987'de güney Darfur'da

¹¹³ “Political History of the Sudan”, **Time of Change**, <http://www.sudan.net/>, 07.12.2005.

milis çatışmalarında yüzlerce insanın ölmesi ve yukarıda değinilen sebepler güneyli siyasetçileri “tam bağımsızlık” düşüncesi üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Bu koalisyon hükümeti döneminde daha önceki yönetimlerin planlı olarak uygulamadıkları göç hareketleri de görülmüştür. Özellikle ülkedeki en büyük etnik gruplardan olan Dinkalar’ın şehir alanlarına yerleştirilmesi beraberinde asimile polemliğini de getirmiştir. Sonraki hükümetlerce de zaman zaman başvuru bu 2000’lerden sonra dünya kamuoyunca bir soykırım olarak nitelendirilmiş ve uluslararası platformda Sudan’ın en ciddi problemini oluşturmuştur. Dinkalar’a uygulanan bu göç Wau ve el-Daein gibi merkezlerde büyük çaplı karışıklıklara sebep olmuştur. Başbakan olaylar karşısında 5 Şubat 1987’de Güney yöneticilerinde değişiklik yaparak sorunu çözmeye çalışmıştır.

Hükümetin bir önceki yönetimden devraldığı sorunlarda bir iyileşmenin aksine, giderek devam eden iç savaş koşulları daha da ağırlaşmıştır. Özellikle açlık problemi gün geçtikçe büyümüş ve içinden çıkılmaz bir hâl almıştır. Dönemin hükümetinin Libya ve İran’a yakınlık duyması, ilişkiler geliştirme çabaları siyasî bir yakınlık ya da birliktelikten öte ekonomik kaygılardan kaynaklanmıştır. Bu her iki ülkeye yakınlık politikası DUP ve Ummâ’nın arasını açmıştır. Ekonomik başarısızlık, iç savaş, koalisyon arasındaki siyasal çekişmeler ve İslâmî hareketlerin Mehdî’den beklediklerini görememeleri kısa sürede muhalefetin güçlenmesine, özellikle Turâbî’nin muhalefeti, siyasal İslâmcılar, hatta Mehdî’nin destekçisi olan Ensâr üzerinde dahi etkili olmuştur. Dolayısı ile zoraki ayakta duran Mehdî Hükümeti aleyhine propagandaların yoğunlaşması kabinenin ömrünün kısa olmasına etki etmiştir.

1. İkinci Sâdık el-Mehdî Kabînesi, Haziran 1987-Mayıs 1988

General Zeheb sonrası hükümetin bir yıl içerisinde ekonomik iyileştirmeleri gerçekleştireceği, İslâmî yasaları iptal edeceği ve sivil uzlaşmayı gerçekleştirip iç savaşa son vereceğine dair sözlerini Nisan 1987’de tekrarlaması hükümet içindeki ve dışındaki muhalefetin yönetime daha da çok yüklenmelerine sebep olmuştur. Hükümetin DUP kanadında özellikle dış ilişkilerin siyasî ve ekonomik boyutta yeteri kadar geliştirilemediği ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu görüş DUP’li Ticaret Bakanı’nın

mecliste konu ile ilgili görüşlerini ifade etmesi üzerine artık koalisyonun devam edemeyeceğini ya da kabinede köklü değişikliklerin kaçınılmaz olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bunun üzerine Sâdık el-Mehdî Mayıs ayının ortalarından itibaren, önce iktidar ortağını değiştirmek düşüncesiyle NIF lideri Turâbî ile görüşmelere başlamıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varılamaması üzerine Mehdî DUP ile görüşmeleri sürdürmüştür. Varılan anlaşmalar sonucu Haziran başında Mehdî başkanlığında 10 Ummâ, 7 DUP ve 3 Güney İttifakı üyesinin oluşturduğu bir yönetim şekillendirilmiştir. Yeni yönetim; Nimeyrî döneminden kalan ulusal bayrak ve birçok amblemde değişiklikler yapılması, dönemde görevlendirilmiş tüm dış personelin merkeze alınması, Nimeyrî'nin ismini taşıyan tüm resmî kurumlarda isim değişikliği ve bankacılık kanununda düzenlemeler yapılması gerektiği üzerinde anlaşarak uygulamaya başlamışlardır. 8 üyeden oluşturulması kararlaştırılan yüksek konsey üyeliği 5 Ummâ, 3 DUP olarak belirlenmişti ancak DUP'nin adayları üzerinde Ummâ'nın itirazları hükümeti daha koalisyonun başında yıpratmış ve uzun ömürlü olmayacağını da sinyalini vermiştir.

Hükümet bu problemi de aştıktan sonra ekonomiyi düzeltme gayretlerine girişmiştir. Ancak 3 Ekim de şeker ve gaz fiyatlarını yarı yarıya artırmak durumunda kalmıştır. Kötü giden ekonomiyi düzeltmek için borçlanma yoluna giden hükümet IMF ile kredi görüşmelerine başlamıştır. IMF ile 4.8 milyar \$ kredilendirme antlaşması yapılmıştır.¹¹⁴ Bunun karşılığında ise Sudan'a yapılan ihracatlarda ve iç piyasada yabancı firmalara çeşitli kolaylıklar istenmiştir. Yine kısmen uygulanan İslâmî yasaların kaldırılması, milislerin silâhsızlandırılması ve barış imzalanması konularında da taahhütler alınmıştır. Yapılan bu antlaşma günün şartlarında IMF tarafından başarılı gözükse de takip eden yıllar içerisinde işi ekonomi olan bir kuruluşun siyasal olaylara direkt müdahalesinin neler doğurabileceğini Sudan ölçeğinde göstermiştir.

Bu dönemde Sudan klasik ilişkileri ve bağları olan kuzey komşularından ziyade Suudî Arabistan, İran, Irak, Katar, Kuveyt ve Libya ile ilişkilere girmiştir. Özellikle Katar ve Kuveyt'le ticarî alanda çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. İran – Irak

¹¹⁴ "The 1986 Elections", **Party History**, <http://www.umma.org/02e.html>, 13.03.2006.

savaşında açık bir taraf olmamasına karşın İran'a daha yakın durmuştur. Hatta İran'la Suudî Arabistan arasındaki gerginlik ve bu ülkenin Sudan'ı kışkırtması zaman zaman Sudan ve Suudî Arabistan arasında gerginliklere sebep olmuştur. Ancak bunu her iki tarafta Suudî Arabistan'ın hac konusunda uyguladığı politikayla açıklama yolunu seçmişlerdir. Sudan bu dönemde Afrika Birliği içerisinde `70'lerde kısmen oynadığı aktif rolü kaybetmiştir. Bunda İslâmî yasaların uygulanmasının yanı sıra güney politikası ve Afrika üzerinde etkin Batı devletlerinin aleyhte yönlendirmeleri etkili olmuştur.

Komşu ülkeler ile ilişkiler ise genel itibariyle güney mücadelesi ve mülteciler konuları etrafında şekillenmiş ve gelişmiştir. Bu dönemde güney mücadelesini siyasî ve askerî alanda idare eden SPLM/A, özellikle Kenya ve Uganda'dan aldığı siyasî, askerî ve ekonomik desteklerle başarı sağlamaya başlamıştır. Kasım 1987'de iç savaşın tarafları açısından psikolojik öneme sahip olan Kadugli'ye 40 kilometre kadar yaklaşmışlar ve bölgeyi kontrol altına almışlardı. Kadugli'nin önemi; coğrafya temel alındığı takdirde Arap ve yerli unsurların sınırını oluşturan alan olmasından ve Kordofan'a geçişte bir kapı olmasından kaynaklanmaktadır. SPLA'nin ilerleyerek Kurmuk'u da alması kuzey için adeta bir şok olmuştur. Burada Arap-Müslüman halkın çoğunlukta olması diğer Arap devletleri de tedirgin etmiş, Mısır ve Ürdün'ün yardımlarıyla bazı Arap gönüllülerinin fiili katılımıyla SPLA bölgeden çıkartılabilmıştır. Güney'in savaş esnasında kullandığı silâhların güney komşularınca sağlandığını iddia etmesi Sudan'ın bu ülkelerle sorun yaşamasına sebep olmuştur.

Sudan'da yaşanan bu durum merkezin daha sert politikalar izlemesine, güneyinse psikolojik motivasyonuna ve mücadeleyi siyasal anlamda ülke dışına yaymalarına zemin oluşturmuştur. Merkezin güneye yönelik sürdürdüğü iç ambargoyu daha da sıkı tutması bölge insanının açlıkla ve sağlık sorunlarıyla daha fazla uğraşmasını doğurmuştur. Güneyli liderler silâhlı mücadelenin yanı sıra ülke dinamiklerini kullanarak yönetim aleyhinde faaliyetlere başlamışlar hatta J. Garang, Kordofan eyaletinde başlattığı isyanla eyalet yönetimine el koyma faaliyetine dâhi girişmiştir. Bu siyasî faaliyetler arasında güneyli siyasî partilerin USAP (The Union of

Sudan African Parties) ismiyle birleşmeleri artık silâhlı mücadeleden ziyade siyasî mücadeleye önem vereceklerinin bir göstergesi olmuştur.¹¹⁵

Bu gelişmeler karşısında siyasî başarısızlığı politikalarında aramaktan ziyade kabinenin görevini tam anlamıyla yapamadığına kanaat getiren Mehdî tekrar siyasî arayış ve oluşumlar içerisine girme yolunu seçmiştir. Bu doğrultuda ortağı olan DUP ile tekrar görüşmelere oturmuştur. Mehdî arayışlarını 1988 ilkbaharına kadar çeşitli siyasî gruplarla sürdürmüştür. Son iki yıldır hiçbir başarıya imza atamayan Mehdî'ye karşı oluşmaya başlayan siyasal İslâmcı muhalefet O'nu kategorisindeki en büyük rakibi Turâbî ile pazarlık masasına oturmaya zorlamıştır.

2. İkinci Sâdık el-Mehdî Hükümeti, Mayıs 1988-Aralık 1988

İç siyasî çekişmelerin önlenemez şekilde yükselişi Mehdî'yi farklı siyasal gruplarla görüşmeye ve uzlaşmaya ayrıca zorlamıştır. Bu doğrultuda 9 Nisanda bazı kuzey ve güney partilerin şer'i kanunların aşamalı olarak terk edileceği ve iki ay içerisinde yeni bir kabine oluşturulması konusunda bir uyum anlaşması imzalamıştır. Yine bu anlaşma ile bakanlık sayısı artırılarak imza eden partilere dağılımı ayrıca yapılacaktır. Mayıs ayının ortalarına gelindiğinde pazarlıklar sonuçlanmış ve yeni hükümet Ummâ – DUP – NIF ve Güneyli ortakların oluşturduğu koalisyon hükümeti 15 Mayıs 1988'de Sâdık el-Mehdî başkanlığında göreve başlamıştır.¹¹⁶ Kabine oluşturulurken bakanlıkların taksiminin nasıl olacağı konusunda sıkı pazarlıklar yaşanmıştır. İç ticaret ve adalet bakanlıkları gibi önemli bakanlıkların NIF'a verilmesi büyük tartışmalara sebep olmuştur. Öyle ki Adalet Bakanı olan Hasan Turâbî'nin "Hartum Kasabı" olarak anılmasının ana sebebini bakanlık pazarlıklarının sonraya yansımalarıdır. DUP; endüstri ve dışişleri bakanlıkları, Ummâ ise, içişleri, savunma, ekonomi ve kültür bakanlıkları gibi önemli bakanlıkları almışlardır. Adalet, dış işleri ve savunma bakanlıklarının farklı partilerde olması kendi içerisinde bir denge unsuru olarak görülse de bu banklıklara sahip partilerin politik farklılıkları ileride problem olarak karşılımlarına çıkmıştır.

¹¹⁵ "African Political Parties", <http://library.stanford.edu/africa/political-parties-africa.html>, 12.03.2006.

¹¹⁶ "The 1986 Elections", **Party History**, <http://www.umma.org/02e.html>, 14.03.2006.

Hükümetin göreve başlamasından kısa süre sonra SPLA'nin, başkent yakınlarında bir konvoyu saldırmaması ve bunun üzerine hükümetin güneyli yöneticileri, SPLA'yi konu hakkında görüşmeye davet ettiler. Gerek saldırı gerekse görüşme planı özellikle NIF yetkililerini rahatsız etmiştir. Hasan Turâbî adalet bakanı sıfatıyla hukukî yaptırımların yetersiz olduğu ve bu durumda saldırılara devletin vereceği hukukî cevabın yetersiz kaldığı gerekçesiyle yeni bir yasa çalışmaları başlatmıştır. 11 Eylül 1988'de 188 maddelik yeni yasa tasarısını kamuoyu ile paylaşmıştır. Hazırlanan yasalar birçok görüşe göre Eylül 1983 yasalarından daha da sertti. Güneyli ortaklar sert bir dille tasarıya itiraz ederek karşı çıkmışlardır. Ummâ ve DUP yasa tasarısının düzeltilmesi görüşündeydiler. 16 Eylül'de tasarı reddedilerek konu hükümet ortaklarınca oluşturulacak bir hukuk komisyonuna tevdi edilmiştir. Yasa teklifinin reddi, koalisyon içerisindeki ilk büyük çatlağı oluşturmuştur. Bu konu, hükümet dışında siyasal İslâmcı gruplarca da dikkatle takip edilmiştir. Ummâ Partisinin tabanına tasarının reddini izah edememesi, bu grupların Turâbî'ye daha sıcak bakmalarına ve ilişkiler kurmalarına sebep olmuştur.

İç siyasî istikrarsızlıklardan bir türlü kurtulamayan Sudan dolayısı ile iç dinamiklerini kullanarak ekonomisinde düzelme ve istikrar sağlayamamıştır. Bu durum önceden olduğu gibi yeni hükümeti de dış borçlanmaya ve yardım almaya itmiştir. AET ile 16,3 milyon ECU, Japonya ile 19,5 milyon \$, İtalya ile 13,5 milyon \$, Fransa ile 60 milyon Frank ekonomik yardım almıştır. 1989'da aşırı yağmurların ekili alanlar ve iskân bölgelerindeki yaptığı büyük tahribat ve bunun getirdiği problemler hükümetin görev süresince karşılaştığı en büyük sorun olmuştur. Hatta ordunun yönetime el koymasının ardındaki görünen neden bu olmuştur. Yağmurlar sonucunda on binlerce insanın büyük şehirlere doğru göç etmeye başlaması yolculuk esnasında güvenlik problemini beraberinde getirmiştir. Şehirlere ulaşanlar gıda, sağlık ve barınma problemleriyle karşılaşmışlardır. Medani, Sennar, Kassala, Dongola, Cezire, Darfur ve Kordofan gibi farklı bölgelerdeki yerlerde aynı durumda idi, hatta Cezire bölgesinde tarım alanlarının % 95' tamamen yok olmuştur.

Durum karşısında 8 Ağustosta hükümet dünyayı acil yardıma çağırmıştır. Başta; Mısır, Libya, Suudî Arabistan ve Kuveyt gibi Arap ülkelerinin yanı sıra İngiltere,

Almanya ve İtalya gibi Batılı ülkeler ciddi miktarlarda gıda ve sağlık yardımlarında bulunmuşlardır. Ancak ülkeye gelen yardımların ulaşım, haberleşme, yardım alanının büyüklüğü, altyapısındaki eksiklikler vb. gibi etkenlerle dağıtımındaki aksaklıklar ve dağıtım işini ordunun üstlenmesi yaraların sarılmasını başarısız kılmıştır. Özellikle açlık ve salgın hastalıklar ülkenin en büyük etnik gruplarından olan Dinkaları etkilemiş ve binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Güneyin ve Kuzeyin çatışma için her olayı bahane edebilme becerisi burada da kendisini göstermiştir. Güney; kendi insanlarına yardım dağıtımında Kuzey'in negatif ayrımcılık yaptığı ve bu ölümlerden onların sorumlu olduğu gerekçesiyle silâhlı mücadeleyi hızlandırmıştır.

Silâhlı mücadelenin durması amacıyla hükümetin DUP kanadını temsilen M.Osman Mirgânî, SPLM'i temsilen J. Garang 13 Kasım'da Addis-Ababa'da bir görüşme gerçekleştirmişler ve bir antlaşma imzalamışlardır.¹¹⁷ Anlaşmaya göre;

- Olağanüstü hâl uygulamasına son verilecek,
- Şer'i uygulamalar kaldırılacak,
- Hükümetin yaptığı siyasî ve askerî dış anlaşmalar iptal edilecek,
- Silâhlı mücadeleye son verilecek,
- Ülkenin geleceğine karar vermeye yönelik ulusal bir konferans düzenlenecek.

Bu maddeleri içeren anlaşmayla başkente dönen Mirgânî şiddetli bir muhalefetle karşılaşmıştır. Özellikle hükümetin NIF kanadı bu anlaşmayı tanımadıklarını bildirmiş ve buna karşı kamuoyu desteği sağlamak için Kasım ayı içerisinde iki büyük miting düzenlemiştir. Ummâ kanadı ise; 17 Kasım'da anlaşmayı desteklediklerini bildirmelerine rağmen mitingler sonrasında oluşan kamuoyunun etkisiyle, NIF'a kaptırdığı tabanını daha fazla kaybetmemek adına anlaşmanın iki maddesi dışındaki maddeleri desteklemeyeceklerini bildirmişlerdir. Ummâ'nın desteklediği maddelerin birincisi; ateşkesle ilgili olan madde, diğeri ise; ulusal bir

¹¹⁷ "Treaty", <http://www.splmtoday.com/>, 23.02.2006.

konferansın toplanması maddesi idi. Ummâ bu doğrultuda 20 Aralık'ta ulusal bir konferansın toplanacağını taraflara bildirmiştir.¹¹⁸ DUP ise; Ummâ'nın bu kararının bir fırsat olduğunu SPLM'e bildirmiş ve barışı istediğini göstermesi için acilen silâh bırakmasını istemiştir. NIF ulusal konferansa katılacağını bildirmekle birlikte aynı tarihlerde başkentte bir dizi miting düzenleyerek çizgisinde değişiklik olmadığını ve halkın kendileriyle aynı görüşte olduğunu göstermek istemiştir. 20 Aralık'ta toplanan ulusal konferanstan bir sonuç çıkmaması üzerine hükümetin DUP kanadı bu şartlar altında daha fazla yönetime ortak olamayacağını ifade ederek 28 Aralık'ta hükümetten çekilmiştir. Zeheb sonrası Sâdık el-Mehdî'nin kurduğu hükümetler ve oluşturduğu kabîneler bu kez de başarısızlığa uğramıştır.

C. Siyasal İslâmcı Koalisyonların Çöküşü

DUP'nin koalisyondan çekilmesi Sâdık el-Mehdî'yi Ulusal İslâmî Cephe (NIF) ile koalisyon görüşmelerine oturttu. Turâbî koalisyon şartı olarak İslâmî yasaların tekrar uygulanmasını ön şart ileri sürmüştür. Bu şartı kabul etmek zorunda kalan Mehdi yasaların uygulanması konusunu parlamentoya getirmiş ve 30 Ocak'ta 48'e karşı 152 kabul oyuyla parlamentodan geçirmiştir. Bundan sonra Sudan siyasetine yön verecek olan kişi başbakan olmasa da Hasan Turâbî ve onun siyasal İslâm anlayışı olmuştur. Dışişleri Bakanlığını da kendisinin üstlenmesi içeride kazandığı zaferi etki alanı olarak gördüğü bölgelere taşıma düşüncesinin de ifadesidir.

SPLM ile ilişkiler kesilmiş ve Güney sorununda izlenen politikalar daha da sertleşmeye başlamıştır. İslâmî yasaların kabulü güney direnişini arttırmış ve şiddetli çatışmalar başlamıştır. Turâbî ülke genelinde askere alımların artırılması konusunda hükümete ve özellikle savunma bakanına baskısını arttırmıştır. İçeride bunlar yaşanırken Libya, Mısır ve İran'ın Sudan politikalarına destek vermeleri, başta ABD olmak üzere Batının müdahil olmaları sonucunu doğurmuştur. Bunda Libya Hava Kuvvetlerine bağlı MIG 23 savaş uçaklarının Darfur'da muhalif güçleri bombaladığı iddiaları büyük etken teşkil etmiştir. Ardından ABD ve Batı, Sudan'a karşı izolasyon politikası uygulama kararı almıştır. Sudan ise; Batının uyguladığı siyasetin çifte standart

¹¹⁸ "The 1986 Elections", **Party History**, <http://www.umma.org/02e.html>, 13.03.2006.

olduğunu, Güneyli direnişçilerinde İsrail tarafından Kenya, Etiyopya ve Uganda üzerinden desteklendiğini bildirmiştir. NIF'un yetki alanını aşarak kendi partisinden olmayan Savunma Bakanlığına ve bakanına yaptırım uygulama çabaları sonucu 19 Şubat'ta Savunma Bakanı Abdülmecid Hamid Hâilil görevinden istifa etmiştir. Bir gün sonra 20 Şubat'ta 150 üst düzey subay, hükümeti bir muhtıra vererek uyarmıştır. Sudan'ın içerisinde bulunduğu siyasî istikrarsızlığın, uluslararası izolasyonun sorumlusu olarak hükümet suçlanmış ve durumun iyileştirilmesi için uyarılmıştır. Ayrıca hükümetin Libya ordusuyla ilişkisine değinilmiş ve duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir.

Gerek uluslararası baskı, gerekse ordunun uyarısı sonucu başbakan Mehdî İslâmî yasaların kaldırılacağını ve barış için azamî çaba ve birlikteliğin sağlanacağını ifade etmiştir. NIF bu açıklama karşısında hükümetten çekildiğini ve bu siyasî çizgi içerisindeki hiçbir oluşum içerisinde yer almayacağını ifade etmiştir. Başbakan 5 Mart'ta içerisinde NIF'un yer almayacağı bir ulusal uzlaşma hükümeti çağrısında bulunmuş ve siyasî sorumluluk sahibi herkesi bu oluşuma davet etmiştir. 11 Mart 1989'da Ummâ, DUP, Güney ittifakı, ticaret ve sendika temsilcilerinden oluşan koalisyon hükümeti göreve başlamıştır. Yeni hükümet; milislerin silâhsızlandırılacağını, orduda modernizasyona gidileceğini, yeni seçim yasası oluşturulacağını, piyasa fiyatlarının düzenleneceğini, kuvvetler ayrılığına dayalı modern parlamenter sistemin getirileceğini hedefledikleri ve bu konuda çalışmalarına başladıklarını ilân etmiştir.

Hükümet, Güney sorununun çözümü için Seyyid Ahmed el-Hüseyin başkanlığında kurulan komisyon barış görüşmelerine hemen başlamıştır. Komisyon;

- İslâmî yasaların uygulanmasının kaldırılması,
- Silâhlı mücadelenin durdurulması,
- BM'nin güneyde kurmak istediği iki kampa izin verilmesi,
- Uganda ve Kenya üzerinden gelecek insanî yardımlara izin verilmesi,

konularında antlaşmaya varmışlar ve 3 Nisan'da 23'e karşı 128 oyla parlamentodan geçirerek yürürlüğe koymuşlardır.¹¹⁹

Bundan önce yapılan barış antlaşmalarına kıyasla daha geniş katılımlı ve Batınında desteğini almış olmasıyla teknik anlamda başarılı bir antlaşmadır. Ancak silâhlı mücadelenin her iki tarafça da kesin olarak kesilememesi ve kabileler arası mücadeleler antlaşmanın pratikte uygulanabilirliğine engel olmuştur. Diğer taraftan İslâmî yasaların kaldırılması ülke içindeki ve dışındaki siyasal İslâmcıların bir araya toplanarak muhalefet geliştirmelerine sebep olmuştur. 20 Şubat'ta hükümete bir muhtıra veren ordu; geçen süre zarfında hiçbir alanda iyileşme kaydedilmediği, aksine NIF ve Ummâ tabanlarının da kamplaşmalara başladığını, bunun da siyasal İslâmcılar arasında olaylar doğurabileceği endişesiyle 30 Haziran 1989'da General Ömer Hasan Ahmed el-Beşir tarafından kansız bir şekilde ülke yönetimine el koymuştur. General Beşir bugün hâla Sudan'ın yönetiminde bulunan son darbe komutanıdır.

IV. GENERAL ÖMER HASAN AHMED EL-BEŞİR YÖNETİMİ VE POLİTİKALARI

Sâdık el-Mehdî başkanlığındaki koalisyon hükümetlerinin ekonomik ve siyasî alanlardaki başarısızlığı neticesinde 30 Haziran 1989'da yönetime General Ömer Hasan Ahmed el-Beşir tarafından el konulmuştur. Yaptığı darbeyi "Milli Kurtuluş Devrimi" olarak adlandıran Beşir; önce meclisi fesh etmiş, siyasî partileri kapatmış, bir dizi tutuklamalar gerçekleştirmiş, sendikalar ve gizli polis teşkilâtını kapatmıştır. Kısa süre içerisinde yönetime tamamen hâkim olan Beşir, Halkın Kurtuluşu İçin Devrimci Komuta Konseyi'ni (RCC-NS) oluşturmuştur.¹²⁰

Beşir yönetimi kısa süre sonra Hasan Turâbî ve onun siyasal çizgisini benimseyerek ülkede İslâmî yasaları uygulamaya başlamıştır. İslâmî yasaların uygulanmaya başlaması Beşir yönetimine İslâmcılar tarafından destek verilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu desteğin farkında olan Beşir bir seçim kararı almış ve 1993'te yapılan başkanlık seçimlerini kazanarak Cumhurbaşkanı olmuştur.

¹¹⁹ <http://www.sudan-parliament.org/>, 11.03.2006.

¹²⁰ "System of Government", <http://www.sudan.gov.sd/English/system%20of%20rule.htm>, 07.04.2006.

Son döneme geçmeden önce bu dönemi hazırlayan ve Beşir devrinde ideolojik mimar olan Turâbî'nin; önceki tarikat temelli ve seçkinlerden oluşan, yönetim şekillerine alternatif olarak geliştirdiği yeni “İslâm, demokrasi ve devlet” formülasyonundan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Turâbî'ye göre;

- Siyasal konum kazanmaktan çok toplumu dönüştürmek esastır,
- Devlet; sadece İslâmî bir toplumun siyasal ifadesidir ve İslâmî bir toplumun ardından gelir,¹²¹
- İslâmî Devlet; her kesin katılması gereken, demokratik toplum anlamına gelen “şûra”ya dayanır,
- Sistemin devrilmesini savunmaz,
- Uzun vadeli olup, toplumu İslâmlaştırmayı esas alır,
- Taktik bakımdan pragmatiktir.

İşte temelinde bu görüşlerin yattığı Beşir rejiminin ilk etapta Turâbî ile fiili bir bağı olmamış, hatta yönetime gelince Turâbî'yi hapsettirmiştir. Ancak çok kısa bir süre sonra Turâbî hapisten çıkmış ve yeni rejimin ideolojik kılavuzu olmuştur. Beşir ise son onbeş yıldır yukarıda sıralanan maddeler doğrultusunda politikalar üretmektedir.

A. Halkın Kurtuluşu İçin Devrimci Komuta Konseyi

1991 yılına kadar RCC-NS en üst karar mekanizması olarak ülkeyi yönetmiştir. (Bkz. Ek.12)15 üst düzey askerî görevliden oluşturulmuştur. Yasama, yürütme ve yargıyı üzerinde toplayan Kurul'un başkanı tüm bu organların da başkanı durumunda görev yapmıştır. RCC-NS faaliyetlerinin başında yasama, ekonomi, dış politika ve siyasal düzenleme çalışmaları gelmiştir.¹²²

RCC-NS görevi devralır almaz anayasayı askıya almıştır. Ancak temel anayasal tavrına bakıldığında geçici 1985 anayasasını uyguladığı görülmektedir. 1991

¹²¹ Turâbî, **Sudan İslâmî...**, s. 34.

¹²² “System of Government”, <http://www.sudan.gov.sd/English/system%20of%20rule.htm>, 10.01.2005.

içerisinde anayasa hazırlamak üzere bir komisyon görevlendirilmiştir. Fakat bu komisyon çalışmaları neticesinde hazırlanan taslak anayasanın İslâmî olması daha önceki anayasa tartışmalarında ortaya çıkan muhalefeti doğurmuş ve uygulanamamıştır. Uzun bir sürenin ardından bugün Sudan 1998 anayasasıyla idare edilmektedir.¹²³

B. İç Siyasal Gelişmeler

Beşir yönetimi, Sudan'ın iç problemlerinin ana kaynaklarından birisi olan idarî yönetimin yeniden yapılandırılmasına oldukça önem vermiştir. Bu doğrultuda federatif bir sistem geliştirilmiştir. Sisteme göre; Bölgesel Özerklik seçeneğiyle federal bir sistem çerçevesinde İslâmî bir devlet yapılanması öngörülmüştür.

Yeni rejim, yeni tarz bir siyasal ve yönetsel bir sistem yaratmaya çalışmıştır. Yukarıda ifade edilen federal yapı, doğrudan katılım mekanizmalarıyla bağlantılıdır ve sistem çok partili değildir. Yöre/Bölge/Eyalet Konferanslarının tepesinde Ulusal Konferans'ın bulunduğu bir piramit esasıyladır. Merkezî yönetimin, merkezî modellerden çok, kabilesel ve coğrafi temelde halkın iktidar olduğu “eyaletler ve yöreye” devredilmesine dayanır. Genel terimlerle, İslâmcı hareketin `90'lardaki stratejisinin bir karakteristiği, hükümet dışı konsey ve birlikteliklerin oluşturulmasını teşvik, toplumun İslâmlaştırılması ve dolayısıyla İslâmî Devlet'e gidişte bir aşama olarak algılanmış ve bu yönde sistemler geliştirilmiştir. Doğmakta olan siyasal sistem, muhalif grupları sertçe bastırmıştır. İslâmcı programı desteklemeyen dinî gruplar bile baskı altına alınmıştır.1994'te Seyyid Ali Mirgânî'nin ölüm yıl dönümü programlarına dâhi izin verilmemiştir. Bu baskılar ülkedeki Hıristiyan unsurlara da uygulanmış ve kimi faaliyetleri kısıtlanmıştır. Bu durumu Papa II. J. Paul 1993 Hartum ziyareti sırasında sert bir dille eleştirmiştir.¹²⁴

Ülkede `90'ların sonunda başlayan ekonomik ve siyasî rahatlama ivmesi, yaşanan beklenmedik bir olayla darbe almıştır. Beşir'in anî bir kararla parlamentoyu fesh ettiğini ve üç ay süreyle sıkıyönetim ilân ettiğini açıklamasıyla bir kriz ortamı

¹²³ “System of Government”, **The Constitution of the Republic of the Sudan 1998**, <http://www.sudan.gov.sd/English/system%20of%20rule4.htm>, 17.05.2006.

¹²⁴ İzzet Sedes, “İslâm'a Saygı...”, **Akşam**, 08.05.2001.

<http://arsiv.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2001/05/08/yazarlar/yazarlar15.html>.

ülkeye egemen olmuştur. Beşir'in bu kararına en başta karşı çıkan, görevinden alınan Meclis Başkanı Hasan Turâbî olmuştur. Dr. Hasan Turâbî, Beşir'in kararına yönelik olarak gösterdiği tepkide şu ifadelerle yer vermiştir: "Beşir, güvence verdiği siyasî yapılanmaya ihanet etmiş ve gerek demokrasiyi gerekse anayasada belirlenen özgürlükleri açıkça çiğnemiştir." Diyerek tepkisini ortaya koymuştur. İki liderin şahsi tutumlarından ve politik tavır farklılıkları Sudan'ın 2000'lere rejim sıkıntısı içerisinde girmesine sebep olmuştur. Beşir, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Turâbî'ye bağlı siyasal eğilimlerin desteğini alarak seçilmişti. Sonradan ortaya çıkan politik düşünce farklılıkları sonucu Beşir, meclisi fesh etmekle anayasal yetkisini kullandığını ifade ederek asker kimliğinden kurtulmayı ve parlamenter sistemde en büyük rakip olarak gördüğü Turâbî'yi saf dışı etmeyi düşünmüştür. Diğer taraftan iki lider arasında ironik bir siyasî ilişkide vardı. Cumhurbaşkanı olan Beşir, Turâbî'nin partisinde Yönetim Kurulu üyesi idi bu durum yönetimde şık bir durum olarak görünmüyordu. Bir diğer problem ise kurumsal yetkilerde yaşandı. Devletin yetkili kurumlarına ek olarak iktidar partisi olması sıfatıyla Ulusal Kongre Partisi, Hasan Turâbî'nin başkanlığında Ulusal Yönetim Kurulu adlı bir kurul oluşturdu. Bu kurul sadece partiyle ilgili değil aynı zamanda devletle ilgili sorunları ve genel ulusal sorunları da gözden geçiriyor, müdahalede bulunuyordu. Bu kurula bağlı olarak sekiz alt kurul oluşturuldu. Örneğin bunlardan biri devletin dış politikasını takip ediyor, görüşler beyan ediyordu. Ulusal Kongre Partisi'nin iç tüzüğünde söz konusu kurulların kararlarının Ulusal Kongre üyesi herkes için bağlayıcı nitelik taşıdığı, bu bağlayıcılığın bu kişilerin devletle ilgili yetkileri açısından da toplumsal konumları açısından da geçerli olduğu belirtiliyordu. Bu ise söz konusu kararların adı geçen partinin hükümetteki bütün mensupları için bağlayıcı olması anlamına geliyordu. Bu durumda hükümetteki bakanlar için bir iki başlılık ortaya çıkıyor, bir tarafta devletin bağlayıcılığıyla diğer tarafta mensup oldukları partinin bağlayıcılığıyla karşı karşıya geliyorlardı. Ayrıca Cumhurbaşkanı Beşir de partinin Yönetim Kurulu üyesi olduğundan parti tüzüğü, belirtilen kurulların kararlarını onun için de bağlayıcı hâle getirmiş oluyordu.

Sudan'da ortaya çıkan siyasî krizden sonra Ürdün'deki Müslüman Kardeşler cemaatin lideri, Abdülmecid Zenibat'ın başkanlığında bir heyeti taraflar arasında

uzlaşmayı sağlamak amacıyla bu ülkeye göndermiştir.¹²⁵ Zenibat'ın girişimleri problemleri çözememiş, ancak tarafların birbirleri aleyhindeki açıklamalarına son vermelerini sağlamıştır. Ayrıca bu arabuluculuk çalışmalarından sonra taraflar kendi aralarında da doğrudan görüşmeler yaparak krizi çözüme kavuşturmak için önemli adımlar atmışlardır. Dr. Abdurrahim Ali'nin başkanlığında bir Arabuluculuk Komitesi oluşturulmuştur. Bu komite geniş katılımlı bir toplantı gerçekleştirerek krizin aşılması için bazı kararlar almıştır.

26 Kasım 1999 tarihinde, Devlet başkanı Ömer Hasan el-Beşir adına Dışişleri Bakanı Mustafa Osman İsmail ile eski başbakan ve en güçlü muhalefet lideri olarak bilinen Sâdik el-Mehdî adına Ummâ Partisi'nin Dış İlişkiler Sekreteri Mübarek Abdullah el-Fadıl el-Mehdî, Cibuti'de bir antlaşma imzalamışlardır. Anlaşmada dinî, kültürel ve siyasî çeşitliliğin garanti altına alınması, insan haklarına saygıyla ilgili uluslararası ilkelerin gözetilmesi üzere bir barış sağlanması kayda bağlanmıştır. Bu gelişme Sudan'ın iç sorunlarının barışçıl yollarla çözümü konusunda önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir antlaşmanın SPLM ile yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bir süre sonra ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın bölgeyi ziyareti üzerine SPLM öngörülen şartlarda antlaşma yapmayacağını merkeze bildirmiştir.¹²⁶

1. Güney Politikası

Kendisinden öncekiler gibi Beşir'de Güney meselesini çözmeye çalışmıştır. Lâik/İslâm çatışmalarından dolayı sonuç alınamamış, silâhlı mücadeleye ağırlık verilmiştir. Bunun sonucunda SPLM `90'ların sonuna doğru büyük kayıplar vermiştir. Beşir yönetimi Güney meselesini uygulamak istedikleri Sudan genel idare yapısı içerisinde çözmek istemektedir.

Beşir dönemi, Güney sorununun en şiddetli yaşandığı ve kesin barışa kavuştuğu dönem olmuştur. Yaklaşık iki milyon kişinin hayatına mâl olduğu belirtilen iç savaş bitme aşamasına gelmiştir. Sudan hükümeti ile aralıksız yirmibir yıldır

¹²⁵ Zeyd el- Kiyani, **el-Hareketu'l İslâmîyetu fi'l Urdun**, Daru'l Beşir, Amman 1999, s. 13.

¹²⁶ James Mckinley, "Albright, in Uganda, Steps Up Attack on Sudan's War of Terror", **The New York Times**, 12.01.2006.

yönetime karşı mücadele eden SPLA arasında imzalanan anlaşmalar ile ülkenin güneyi için bağımsızlığa giden süreç de başlatıldı. Beşir yönetiminin iç politikada gerçekleştirdiği en büyük icraat olarak rahatlıkla değerlendirebileceğimiz barış görüşmeleri; 31 Aralık 2004 tarihinde yirmi kadar Afrikalı devlet ve hükümet başkanının katıldığı bir törenle iki tarafın barış antlaşmasını imzalamasıyla neticelenmiştir. Barış görüşmeleri Doğu Afrika bölgesinde hükümetler arası gelişmeyi esas alan ve içlerinde Sudan'ın da yer aldığı yedi üye devletin oluşturduğu bir bütünleşme hareketi olan IGAD'ın (Intergovernmental Authority on Development) organizatörlüğü ve finansmanı yapılarak son hâlini Kenya'nın Niavaşa kasabasında almıştır. Sudan Devlet Başkan Yardımcısı Ali Osman Muhammed Tâhâ ve SPLA Lideri John Garang'ın imza attığı antlaşma, iki yıl sürdürülen barış görüşmelerinde mutabakata varılan sekiz protokolden son ikisi üzerinde de kesin sonuca varılmasını sağlamıştır. Son iki protokol, iki taraf arasında sürekli bir barış antlaşmasının tesis edilmesini ve daha önce üzerinde anlaşmaya varılan protokollerin nasıl yürürlüğe konulacaklarını belirlemiştir.

- Güney Sudan altı yıllık özerklikten sonra bağımsızlık kararı için halk oylamasına gidecek,
- Halkoylaması sonucunda Güney için bağımsızlık çıkmaması durumunda ortak kurulacak 39.000 kişilik ordu teşkil edilecek,
- Her hâlükarda Güney petrolünün geliri yarı yarıya paylaşılacak,
- Merkezî Hükümette Güney'in temsil oranı %70'e %30 alacak,
- İç savaş sebebiyle göç etmek zorunda kalanlar evlerine dönebilecek,
- Güney ve Kuzeyin ekonomik dengesini sağlayabilmek için, Güneye ekonomik yatırımlar yapılacak.

Yapılan anlaşmanın iki önemli noktasını altı yıl sonra yapılacak olan referandum ve güneyde çıkarılan petrolden elde edilen gelirin “merkezî hükümet ve

Güney Sudan arasında eşit şekilde paylaşılması” oluşturuyor. Bu da Güney’in bugünkü kapasiteyle yıllık milyarlarca dolar gelir elde etmesi anlamına gelmektedir. Diğer önemli maddeler ise güney ve kuzeylilerin eşit şekilde yer aldığı 39 bin kişilik güçlü bir ordunun oluşturulması, devletin tahsis ettiği görevlerin de yine belli bir oranda paylaşılmasıdır. Varılan anlaşmaya göre altı yıllık özerk yapı sonunda güney Sudan referandumuna gidecek ve halk bağımsızlık isteyip istemediğine karar verecek. Bu doğrultuda 2005’te kabine yeniden yapılandırılarak Güneyliler yönetime ortak edilmiştir. Antlaşmanın diğer detayları ise 2006’da Ebuca Antlaşması ile belirlenmiştir.

2. Darfur Sorunu

Ancak Güney Sudan’ın sorununun yanı sıra 2000’lerin başında başlayan Darfur olayları yanlış olarak dünya kamuoyunda Güney Sudan sorunu olarak verilmektedir. Buradaki problem Güneyin bağımsızlık mücadelesinden oldukça farklılık arz etmektedir. Darfur Eyaleti, Sudan’ın batısını teşkil eden yaklaşık 500 km² toplam alanı bulunan 7 milyon nüfuslu bir bölgedir. Kuzey, Orta ve Güney Darfur olarak üç ayrı idarî bölgeye ayrılmıştır. Darfur Eyaletleri nüfusunun hemen hemen tamamı Sünni Müslüman’dır. Nüfusun büyük bölümü tarım ve hayvancılıkla geçinirken, küçük bir kesim ise şehir merkezlerinde toplanmıştır. Omdurman Savaşından (1898) hemen sonra otoritesini kaybeden Siyasal İslâmcılar aynı yıl bu bölgede Şeyh Ali Dinar liderliğinde bir devlet kurarak 1916’ya kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sonrasında İngiliz yönetimine giren bölge, Sudan’ın bağımsızlığının ardından ülkenin bir eyaleti olmuştur. Ülkenin geneline hâkim olan kabile yapısı Darfur’da da hâkimdir. Bu bağ ve onun temel unsurları bugün “Darfur Sorunu” olarak adlandırılan konunun temelini teşkil etmektedir. Bu güçlü kabilecilik yapısı ve anlayışı beraberinde bölge toprak ve kaynaklarının kullanım sorunuyla da birleşince göçebe ve yerleşik kabileler arasında sürtüşmelerin doğmasına sebep olmuştur. Kabileler arasında çıkan sürtüşmelerde devletin taraf olarak, Te’ayişe, Hebbaniye, Beni Hülbe, Ruzeygat, Mesiri ve Ma’alya gibi kabilelerini desteklemesi sorunun büyümesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan muhalif kabileler olan, Fur, Zagave, Messalit, el-Berti, el-Tama, el-Burhag ve Gulate kabilelerinin özellikle Çad ve Libya tarafından desteklenmesi Darfur Sorunu’nun uluslararası bir problem olarak ortaya çıkmasında büyük etken oluşturmuştur.

Bölgenin genel ekonomik ve iklim yapısının yaşam koşullarını kısıtlaması sonucu Darfur'da bir insanlık dramı yaşanmaya başlamıştır. Bölgede Cancavid (Atlı soylu savaşçı) olarak bilinen gerillaların büyük kısmının Çad ve Sudan'ın kontrolünde olmayan gasp ve soygun amaçlı bir araya gelmiş bağımsız topluluklar olduğu da bilinmektedir. Darfur sorununun çözüme kavuşturulması için 06.05.2006'da bir Barış Antlaşması imza edilmiştir. Sudan hükümeti adına, görüşmeleri sürdüren hükümet heyetinin başkanı Meczub El-Hâlîfe ile SLA (Sudan Kurtuluş Ordusu) lideri Minni Arcua Minnawi imzaladı.¹²⁷ Afrika Birliği'nin çabaları sonucu imzalanan barış antlaşmasına, bölgede etkin yerel kabilelere bağlı silâhli gerilla grupları taraf olmamıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan da; yapılan anlaşmadan memnurluk duyduklarını bildirmiş ve "barış antlaşmasını tarafların tümünün imzalaması durumunda, Sudan tarihindeki trajik bölümün sona erebileceğini" söylemiştir.¹²⁸ Aynı zamanda bölgeye geniş kapsamlı yardım çağrısında bulunulmuştur. Yapılan barış antlaşması;

- Darfur'un geleceği için ilerde referandum yapılmasını,
- Darfur'da geçici bir yerel hükümetin kurulmasını,
- Darfur Eyaletleri'nin, Sudan Parlamentosu'nda 70 sandalye ile temsil edilmesini,
- Bölgeye daha fazla kaynak aktarılmasını,
- İsyancı grupların silâh bırakarak hükümet güçlerine katılmasını,
- İç savaşta zarar görenlere tazminat ödenmesini,
- Sudan Devlet Başkanlığı Danışmanlıklarında, Darfur'lu bir danışman tayin edilmesini,
- Arap Cancavid milislerinin dağıtılması esaslarını içermektedir.

¹²⁷ <http://www.ntvmsnbc.com/news/372120.asp>, 08.05.2006.

¹²⁸ http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=11430, 18.05.2006.

Antlaşmanın imza edilmesine karşın uygulamalarda problemler olmaktadır. Diğer taraftan üzerinde tam mutabakatın olmadığı antlaşmanın kimi taraflarca tanınmaması uygulanabilirliği konusunda da şüpheleri beraberinde getirmiştir. Öte yandan bölgede güvenliği sağlamakla görevli Afrika Birliği'ne bağlı 4000 askerin yetersiz kaldığı ve Darfur'da bir soykırım yaşandığı gerekçesiyle başta ABD olmak üzere birçok devlet ve sivil örgüt, BM'den bölgeye Barış Gücü sevk edilmesini istemektedirler. Sudan yönetimi ise bu duruma karşı çıkmakta ve barışın uygulamaya konulması ile problemin ortadan kalkacağını savunmaktadır. Bu konuda BM'nin de şu an için aynı görüşte olduğu söylenebilir, zira Sudan'ı ziyaret eden BM Güvenlik Konseyi heyeti başkanı İngiltere'nin BM'deki daimi temsilcisi Emyr Jones Parry BM'nin Sudan hükümetinin tutumuna saygı gösterdiği ve Sudan hükümetinden izin almadan Darfur bölgesinde barışı koruma operasyonu uygulamayacağını belirtmiştir.¹²⁹

C. Dış Siyasal Gelişmeler

1. İç Kaynaklı Sorunlar

Sudan'ın genel itibari ile dış ilişkileri ve problemleri kendi içerisinden kaynaklanan sorun ve dinamiklerle direkt olarak ilintilidir. Hemen hemen bağımsızlığını elde ettiği 1956'dan bugüne bu durum pek değişmemiştir. Diğer taraftan Arap – İsrail ilişkilerindeki konumu ve Mısır ile olan Hâlâib Meselesi bu kapsam dışında değerlendirilmelidir. Beşir yönetiminin İslâmî kanunları tedricî olarak uygulamaya koyması dış politikada Sudan'ı zor durumda bırakmıştır. Bu yüzden ABD ile problemler yaşanmış, '90'ların başında ilişkiler gerilmiş, '93'te "terörü destekleyen ülkeler" listesine alınmış ve '94'te de ilişkiler tamamen kesilmiştir. Bunların yanı sıra ekonomik ambargo başlatılmış ve SPLA desteklenmiştir. Burada şu ifade edilmelidir ki; uygulanan ambargonun tüm ticarî malları kapsamaması Darfur'da meydana gelen soygun, yağma ve ölümlerin gerçekleşmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Beşir yönetiminin uluslararası arenada en fazla zor durumda bırakan konulardan birisi de; teröre destek olma meselesi olmaktadır. Beşir yönetimini İslâmî kurallara dayalı bir sistem kurması, birçok ülke tarafından barındırılmayan önemli teröristlerin Sudan'a gelmeleri sonucunu doğurmuştur. 1991'de Suudî Arabistan vatandaşlığından çıkartılan

¹²⁹ <http://tr.chinabroadcast.cn/1/2006/05/07/1@51087.htm>, 06.08.2006.

el-Kaide terör örgütü lideri Usame Bin Ladin ve `70'lerden itibaren en çok arananlar listesinde olan Çakal Carlos (Ilich Ramirez Sanchez- Sâlim Muhammed Nuri) gibi isimler Sudan'da bulunmuşlardır. Bu ve benzeri kişilerin dönemin Sudan Emniyet Genel Müdürü, günümüz Sudan'ının dört numaralı ismi olan Nafi' Ali Nafi' tarafından korunması hatta Kırmızı Pasaport verilmesi Sudan'ı terörü destekleyen bir ülke konumuna düşürmüştür. Sudan yönetimi 1996'da Bin Ladin'i kendilerine teslim edebileceklerini ABD yönetimine bildirmiş ancak olumlu cevap alamamıştır. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, 11 Eylül saldırılarının ardından asıl suçlu olarak Sudan'ı ağır bir şekilde eleştirmiştir. Bu teklifin kabul edilmemesinin hemen ardından Sudan yönetimi Bin Ladin'i sınır dışı etmiştir.

ABD ve Sudan arasındaki ilişkilerin gerilimi Ladin konusunda daha da fazla gerilmişti. Kenya ve Tanzania bulunan ABD Büyükelçiliklerine yönelik saldırıların sorumlusu olarak gösterilen Sudan'ı, Hartum yakınlarında bulunan ülkenin tek ilaç fabrikası olan eş-Şifâ'yı kimyasal silâh üretildiği gerekçesiyle bombalamıştır. 2000'lerin başında Irak devrik lideri Saddam Hüseyin'in elindeki bazı kimyasal silâhları Sudan'a verdiğini iddia eden ABD bu konuda Hartum'u Nisan 2004'te sert bir dille uyarmıştır. Hartum yönetimi ise iddiaları yalanlamış ve oluşturulacak uluslararası bir komisyonun konu hakkında ülkede incelemelerde bulunabileceğini bildirmiştir.

ABD, Sudan yönetimine karşı askerî ve ticarî ambargonun yanı sıra kendi iç siyasal çekişmelerini de kullanmıştır. Güney Sudan'da ayrılıkçı bir savaş yürüten gerillaları destekleyerek ülke yönetimini köşeye sıkıştırmaya politikaları izlenmiştir. Ayrıca daha önce bu ülkede siyasî faaliyetler yürüten, devlet yönetiminde başbakanlığa ve cumhurbaşkanlığına kadar değişik kademelerde bulunmuş siyasetçiler Beşir yönetimine karşı desteklenmiştir. Ülkenin Darfur eyaletlerinde Sudan yönetiminin soykırım uyguladığı iddiası son beş yıldır ülkeyi kamuoyu nezdinde zor durumda bırakmaktadır. Sudan yönetimi bölgede resmî ordusunu kullanmanın dışında Şeyh Mûsa Hilâl liderliğindeki Cancavid'leri kullanmakla suçlanmaktadır. Bu konuda ilk olarak BM Güvenlik Konseyi devreye girerek Darfur'da yaşananlardan sorumlu tutulan dört Sudanlıya yaptırım uygulama kararı aldı. Yaptırımlar, bu dört kişiye seyahat yasağı ve yurtdışındaki mal varlıklarının dondurulmasını içermektedir. Karar Sudan hava

kuvvetlerinin eski batı bölgesi komutanı Gaffar Muhammed el Hasan, hükümet yanlısı Cancavid milislerinin komutanı Mûsa Hilâl ve iki hükümet karşıtı Sudan gerilla komutanını kapsamaktadır.¹³⁰ Öte yandan 4 Mart 2009 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) 1 numaralı ön yargılama dairesi, UCM Savcısı Luis Moreno-Ocampo'nun Temmuz 2008 tarihinde daireye yaptığı El-Beşir'e yönelik tutuklama isteği ile ilgili yaptığı başvuruyu karara bağlamıştır. Mahkeme, savcının soykırım suçlamasını kanıtların yetersizliği nedeniyle kabul etmemiş ancak, El-Beşir'in Darfur bölgesinde meydana gelen insanî trajedi ile ilgili olarak sorumluluk taşıdığı yönünde güçlü karineler bulunduğu sonucuna varmıştır. El-Beşir'in özellikle 2003 yılından itibaren şiddetlenen çatışmalarda Darfur'da yaşayan sivillere yönelik işlenen insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları konusunda dolaylı da olsa sorumluluk taşıdığı kanaatine vararak tutuklama tezkeresi çıkarmayı uygun bulmuştur. Mahkemenin ilk kez bir devlet başkanı hakkında böyle bir karara varması uygulamada sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Arap Birliği, İKÖ gibi uluslararası kuruluşlarla aralarında UCM'ne taraf olmayan Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke el-Beşir'in tutuklanmasının mümkün olmadığı görüşündedirler.

Son yıllarda Sudan çok önemli bir petrol ülkesi olarak öne çıktı. Bütün Afrika'ya açılan ve ABD'ye karşı bir denge oluşturan Çin, Sudan'a 3 milyar dolarlık enerji yatırımı yapmıştır. Pekin'in enerji ihtiyacının önemli bir kısmını (%5.5) Sudan karşılamaktadır. Ayrıca Güney'den Kızıldeniz'e petrol boru hattı döşeme anlaşması son aşamasındadır. Çin ve Asyalı petrol şirketleri Sudan'ın enerji yatırımlarında kontrolü ele almışlardır. Ayrıca yatırım yaptıkları ülkeyi, Batı'nın teknoloji ve ekonomik baskısından kurtarmak için yeniden yapılandırmaya girişmişlerdir. Sudan ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler ABD ve BM'in Sudan'a karşı yaptırımlarını zora sokmaktadır. Zira Çin; BM'in Darfur'a müdahale kararı almasını veto edeceğini açıklamıştır. Fransız Total firması, Sudan'daki bazı petrol kaynaklarını işletmek için 1957'de lisans almış, ancak bir süre sonra bu antlaşma dondurulmuştur. Dondurulmuş bu ticarî hakların hemen hemen tamamı başta Çin ve Hindistan olmak üzere Kanada ve Japonya gibi ülke ve firmalarına verilmiştir. Bu girişimler, Beşir yönetiminin ekonomik kaygılardan ziyade Batıya karşı kendisini güvenlik altına alma kaygılarından

¹³⁰ <http://dwelle.de/turkish/politik/1.180007.1.html>, 13.05.2006.

kaynaklanmıştır. Petrol anlaşmalarının farklı devletlerle imzalanması Fransız yönetimini Beşir'e karşı baskı yapmaya itmiştir. Durum karşısında Sudan yönetimi başta Total Şirketi olmak üzere bazı Fransız şirketleriyle faaliyet antlaşması imzalamak durumunda kalmıştır. Sudan petroleri konusunda ABD'nin sektör ülkelerinin geride kalması bu ülkeyi Sudan politikalarında kısmî yumuşaklığa itmiştir. Sudan'daki eş-Şifâ ilaç fabrikasının bombalanmasının hatalı olduğunu kabullenmiştir. Amerikan Adalet Bakanlığı "bombalama işleminin yeterli araştırma yapılmadan ve hatalı bilgilere dayalı olarak gerçekleştirildiğini" açıkladı ve fabrikanın sahibi, Sudan asıllı bir Suudî Arabistan vatandaşı olan Salahuddin Ahmed İdris'in Amerikan bankalarındaki hesaplarını dondurma kararını kaldırarak şahsın hesaplarını serbest bırakmıştır.

2. Dış Kaynaklı Sorunlar

a. Hâlâib Meselesi

Hâlâib, Sudan'ın kuzeydoğusu ile Mısır'ın güneydoğusunda yer alan, Kızıldeniz kıyısında Mısır ve Sudan'ın sınır bölgesidir. Bölge üzerinde her iki ülkede hâkimiyet iddiası ileri sürmektedirler. Ocak 1899 İngiliz- Mısır Kondominyumu sınır anlaşmasında 22. paralel sınır olarak belirlenmiştir. Kasım 1902'de bölgede yaşayan Bisharin Kabilesi'nin sınır geçişlerini kolaylaştırmak için Mısır yönetimi 25.000 km² lik alını kullanıma açmıştır. İngiliz yönetimi 22. paralelin kuzeyindeki konu olan toprakları yönetimine almıştır. Bağımsızlık sonrası Sudan bu toprakların kendisine ait olduğunu ve terk etmeyeceğini açıklamıştır. 1958'de Cemal Abdünnâsır bölgeye asker sevk etse de çatışmaya girilmemiştir. 1958 sonrası zaman zaman taraflar arasında gündeme getirilse de Mısır `90'lara kadar durumu kabullenmiş gözükmiştir. 1992'de Kanada'nın Sudan'la anlaşması gereği bölgede petrol arama faaliyetlerine başlaması Mısır'ın itirazı ile karşılaşmıştır. Mısır bölgede birkaç köy ve kasabayı topraklarına katmış, bunun üzerine Sudan konuyu BM Güvenlik Konseyine taşımıştır. Bugün gelinen noktada konu kesin çözüme henüz kavuşmamıştır.

Hâlâib sorununu Mısır ve İngiliz yönetimleri miras olarak bırakmışlardır. Sudan'ın bağımsızlığından sonra ise Mısır bu sorunu, Sudan üzerinde siyasî baskı unsuru olarak kullanmak istemiş ve kullanmıştır. Mısır hükümeti Sudan'ı birkaç kez

savaşla tehdit etmiştir. Ancak Sudan'ın elinde Mısır'a karşı başta Nil kozu olmak üzere birçok koz bulunması dolayısıyla Mısır yönetimi sıcak çatışmayı göze almamıştır.

SONUÇ

Sudan siyasal deneyimi, modern dünyada İslâm, İslâmî hareketler, demokrasi ve ordu arasındaki ilişkilerin karmaşıklığına önemli bir örnektir. Eski İslâmî kuruluşların devam eden gücü ve uyarlanma yetenekleri nedeniyle, Sudan'da demokratik bir sistemi tanımlama sorunu, basitçe lâik ve İslâmcı seçenekler arasında bir tercih sorunu değildir. Sudan'daki modern deneyimler sonucu; çok partili sistem ve Batı tarzı parlamenter sistem kendi içerisinde üçüncü bir seçenek yaratarak tarikatçı siyasetle özdeşleşmiştir. Bu seçenek, Sudan'ın devlet olarak meşruiyetinin temeli olarak algılanmıştır. Bu sebeple üç parlamenter dönemi boyunca, Batı tarzı parlamenter sistemi oturtmak isteyen yönetimler, meşruiyetin korunması ve devamı adına baskı ile karşılaşmışlardır.

Tarikatçı siyasal sistem seçeneği, Sudan'ın yüz yüze bulunduğu temel sorunları çözememiştir. Sonuç olarak, her çok partili parlamenter deneyimi de, popüler destekli askerî darbelerle sonlandırılmıştır. Tarikatçı, yaşayabilir bir ulusal birlik temeli yaratamamıştır. Bu durum ise; askerî rejimlerin liderliği ve denetimi altında tarikatçı olmayan ancak millet olmakla eşdeğer tutulan yeni bir sistem olarak sunulan Sudan Arap İslâmcılığının doğmasına zemin hazırlamıştır.

Bu koşullar zaman zaman konjonktürün de etkisiyle esneme ve daralmalar da yaşamıştır. Lâik bir siyasal sistemin Sudan'da uygulamaya konması ancak bir darbe dayatması olarak mümkün olabilmiştir. Nimeyrî döneminde yaşanan bu tecrübe zaman içerisinde tüm baskılarına rağmen tutunamamış ve yerini tarikatçı siyasal sisteme terk etmek zorunda kalmıştır. Bu lâik siyasal sistemin uygulamadan kaldırılması da bir darbe sonucu gerçekleşmiştir ki; bu da Sudan'da rejimlerin meşruiyetlerinin temelinde askerî darbelerin olması ya da aranması geleneğini oldukça kuvvetlendirmiştir. Yine Sudan'da demokrasi kavramının algılama ve uygulama pratiği de benzerlerinden farklıdır. Demokrasi bir araç olarak algılanmakta ve bu doğrultuda uygulanmaktadır.

Sudan'daki siyasal çatışma ve parlamenter istikrar sorunu, ilke olarak, İslâm ile demokrasi arasında değildir. İslâmcılar, uzun süreden beri demokratik siyasete katılmakta ve arzu ettikleri siyasal sistemi demokratik terimlerle tanımlamaktadırlar.

Gerçek çatışma, İslâm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi Sudan bağlamında tanımlama seçenekleri arasındadır. Lâik bir siyasal sistem seçeneği, bugünkü koşullarda Sudan için uzak görünmektedir. Zira seçime dayalı her türlü teklif, ülkede siyasal İslâmî seçenek sonucunu doğuracaktır. Geriye kalan seçenek, hem İslâmî bakımdan tanımlanabilen hem de gönüllü olarak lâik ve Müslüman olmayan Sudanlıları kucaklayabilen tarikatçı olmayan bir sistem yaratmaktır.

Sudan'ın kendine has yapısı komşuları ve bölge ile olan ilişkilerinde de temel faktörü oluşturmaktadır. Coğrafi, etnik ve dinî unsurların doğurduğu tarihî birliktelik Sudan ve Mısırı birbirlerine kopması zor bağlarla bağlamıştır. Mısır, Sudan üzerinde yüzyıllardır süregelen vâsi olma durumunu bağımsızlık döneminde de sürdürmek istemiştir. Mısır ve Sudan ilişkileri önemli ölçüde; bugün de Sudan'da en etkili siyasal gruplar olan Ensâr ve Hatmiye hareketinin Mısır içerisindeki işbirlikçileri tarafından yönlendirilmiş ve belirlenmiştir. Taraflar kendilerine karşı yapılan darbe girişimlerini, suikastları, toplumsal ayaklanmaları vb. olayların sorumlusu olarak sürekli diğer tarafı suçlamışlardır. Son yirmi – yirmibeş yıldır Sudan'ın politik tutum ve konumu, diğer taraftan Mısır'ın ise bölgede ABD'nin en önemli müttefiklerinden birisi olması her iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ülkelerinin politikalarının belirlenmesinde oldukça etkin olan her iki ülke liderinin iktidarlarının sonuna yaklaşmaları tabii bir ılımlı politikayı beraberinde getirmeye başlamıştır. Gelecekte her iki ülke arasında kadim ilişki ve bağların giderek güçleneceği açıktır.

Sudan'ın, Mısır dışındaki komşuları ile ilişkileri daha ziyade kabileler arası çatışmalar, sınır ihlalleri, zaman zaman isyancıların karşılıklı desteklenmesi ve su potansiyellerinin kullanımı konularında olmuştur. Son on yıllarda ise Sudan'ın komşu ülkeleri olan Etiyopya'nın ayrılıkçı Güney'i desteklemesi, Çad'ın ise Darfur'da isyancılara destek vermesi ilişkilerin oldukça gergin seyretmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra tarafların uzlaşma çabaları neticesinde sorunlar büyük oranda aşılmış ve problemler minimize edilmiştir. Sudan gerek sınır komşuları ve gerekse bölge ülkeleri ile zaman zaman pragmatik politikalar izlemiş ve bu doğrultuda ilişkiler sürdürmüştür. Bunun tek istisnası İsrail ile olan ilişkileridir. Her iki ülke de rejim ve

egemen yönetici sınıfın kimler olduğuna bakılmaksızın sürekli hasmane politikalar izlemişlerdir.

Tüm bunlara rağmen son dönemde Sudan gerek ülke içerisinde, gerekse komşuları ve bölge ülkeleri ile barışa yönelik büyük adımlar atmıştır. Gelecek beş – on yıl içerisinde coğrafi, etnik, dinî ve siyasî olarak yeniden şekillenme rotasına giren Sudan'da tüm bunların nasıl olacağını, yine kuzeyin ordu üzerindeki derin ve büyük etkisi belirleyecektir.

BİBLİYOGRAFYA

AHMED Abudullati Muhammed, **el- Hareketü'l İslamiye fi Mısır**, Merkezi'l Ahram, Kahire 1995.

ALİ Haydar İbrahim, **ed-Demokratiye fi's-Sudan el-Ba'dü't-Tarihi ve'l-Vaz'ü'r-Rahin ve Afakü'l-Müstakbel**, Kahire 1993.

ARAF Ebu Hasabu Abdulmejid, **Factional Conflict in the Sudanese Nationalist Movement**, Khartum University Press, Khartum 1986.

ATAÖV Türkkaya, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, AÜSBF. Yayınları, Ankara 1977.

BABİKER Mahmud Fatima, **The Sudanese Bourgeoisie, Vanguard of Development**, Khartum Universty Press, Khartum 1984.

BARBOUR. K.M., **The Republic of the Sudan, a Regional Geography**, University of London Press, London, y.t.y.

BECHTOLD P.K., **Politics in The Sudan. Parliamentary and Military Rule in a Emerging African Nation**, New York 1976.

BULUT Faik, **Ortadoğu'da İslamcı Örgütler: Siyasetler, Eylemler, Eleştiriler**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 1993.

BUXTON Jean, **Chiefs and Strangers**, University of London Press, London 1963.

DAFALLA Hasan, **The Nubian Exodus**, A&A Press, London 1975.

DEMEJİYAN R. Hrair, **İslam in Revolution, Fundamentalism in tehe Arap World**, Syracuse University Press, New York 1995.

ECER A. Vehbi, **Tarihte ve Günümüzde İhvanü'l-Müslimin Örgütü**, Erciyes Üniversitesi Rektörlük Yayını, Kayseri 1992.

ed-Düsturü'd-Daim li-Cumhuriyeti's-Sudan ed-Dimokratiye, El-Matbaatü'l-Hükümiyye, Khartum 1973.

EFENDİ Abdülvehhab, **Turabi Devrimi: Sudan'da İslam ve İktidar**, Çev. Hasan T. Kösebalaban, İlke Yayınları, İstanbul 1993.

GAITSKELL A, **Jezira a Story of Development in the Sudan**, Cambridge University Press, London 1959.

GÖZENÇ Selami, **Güneybatı Asya “Ortadoğu” Ülkeler Coğrafyası**, Çantay Kitapevi, İstanbul 1999.

GÜLER Zeynep, **Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık**, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2004.

HASAN A.M. Al-Hasan, **An Introduction to the Sudanese Economy**, Khartoum University Press, Khartoum 1976.

HAVVA Said, **Davetu’l İhvan’l Müslimin**, Mektebetu Vehbe, 3.bs. Kahire 1995.

HOLT Peter Malcolm, M. W. Daly, **A History of the Sudan**, Longman, 4. bs. London 1988.

HORNUNH Eric, Yıldız Elmas, **Mısır Tarihinin Anahatları**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2004.

HYNSON Colin, **Afrikanın Keşfi**, Çev. Kerem Keskiner, Alkım Yayınları, İstanbul 2001.

İNAYET Hamid İnyet, **Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri**, Çev. Hicabi Kırılancık, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991.

KAEWIESE Stefan, **Antik Nüvizmatığe Giriş**, Çev. Nezir Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995.

KANİ Ahmed Muhammed, **Sokoto Dosyası**, Akabe Yayınları, İstanbul 1986.

KİYLANİ Zeyd, **el-Hareketu’l İslamiyetu fi’l Urdun**, Daru’l Beşir, Amman 1999.

KOÇAK Mehmet, **Mehdi Hareketi’nden İslam Devrimine Sudan**, Esra Yayınları, İstanbul 1999.

LESCH Ann Mosely, **The Sudan Contested National Identities**, Indiana University Press, Bloomington 1998.

SINOUE Gilbert, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Son Firavun**, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

MACMİCHEAEL Sir Harold, **The Sudan**, Ernest Benn Limited, London 1954.

MAZRÜİ Ali A., **Afrikahlar: Üç Farklı Kültürel Miras**, Çev. Yusuf Kaplan, İnsan Yayınları, İstanbul 1992.

MEMON Ali Navaz, **The Islamic Nation**, Writers Inc, Maryland 1995.

MITCHELL Timothy, **Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi**, Çev. Zeynep Altok, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

MUSA İbrahim Muhammed Hac, **et-Tecribetü'd-Dimukratiyye ve Tatavvuru Nuzumi'l-Hükm fi's-Sudan**, y.y ,y.t.y.

MÜSELLİM Talat Ahmed Müsellim, **el- Vucud Askeriyu'l Ecnebi fi'l Vatani'l Arabiyyu**, Mekezu'l Diresetu'l Vahdeti'l Arabiyyeti, Tab'atu'l Ula, Beyrut 1994.

NİMEİRİ Sayed M, **Industry in Sudan**, Mektub Press, Khartum 1976.

ÖZKÖSE Kadir, **Sufi Davetten Devlete Osman b. Fudi ve Sokoto Halifeliği**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.

SALİH Mahmud Abidin, **es-Sıra' Ale's-Sulta fi's-Sudan**, Darü'l-Emin, Kahire 2000.

SEGAL Ronald, **Political Africa. A Who's Who of Personalities and Parties**, Tall Press, London 1961.

TURABİ Hasan, **Sudan İslami Hareketi**, Çev. Ekrem Demir, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1994.

TURABİ Hasan, **Sudan İslam Projesi**, Çev. İslam Özkan ve Vahdettin İnce, Ekin Yayınevi, İstanbul 1997.

UBEYDAD Muhammed Salim, **Eseru'l Camitul İslamiyeel Meydani Hilali'l Karni'l İşrine**, Mektebu'l Ula', Amman 1989.

VAROL Ahmet, **İslâm Ülkeleri Ansiklopedisi**, Vefa Yayınları, İstanbul 1994.

WATERBURY J., **Hydropolitics of the Nile Valley**, Syracuse University Press, New York 1979.

YOH John Gay, **Christianity in the Sudan**, Royal Institute for Inter-Faith Studies, Amman 1996.

YÜCESOY Hayrettin, **Senusilik: Sufi Bir İhya Hareketi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1985.

Elektronik Yayınlar

http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=11430, 18.05.2006.

<http://www.answers.com/topic/history-of-sudan-independent-sudan>, 07.03.2006.

<http://www.botany.hawaii.edu/faculty/webb/BOT410/Leaves/LeafMidrib.htm>, 12.10.2005.

<http://www.britannica.com/eb/article-9055866> 02.03.2006.

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/su.html#Econ>, 16.03.2006.

<http://dwelle.de/turkish/politik/1.180007.1.html>, 13.05.2006.

<http://www.einnews.com/sudan/newsfeed-SudanElections>, 13.03.2006.

http://www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/DOCREP/004/AB390E/ab390e03.htm.

<http://www.fas.org/irp/world/para/spla.htm>, 12.11.2005.

<http://www.globalsecurity.org/military/world/para/beja.htm> 27.02.2006.

<http://www.grid.unep.ch/activities/sustainable/nile/index.fr.php>, 14.02.2006.

<http://www.iaea.org/inis/aws/eedrb/data/SD-lich.html>, 17.03.2006.

<http://library.stanford.edu/africa/political-parties-africa.html>, 12.03.2006.

<http://www.midan.net/>, 14.03.2006.

<http://www.ndasudan.org/>, 10.03.2006.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/372120.asp>, 08.05.2006.

<http://www.splmtoday.com/>, 23.02.2006.

<http://www.sudandevelopmentprogram.org/sp/news/indepth/ugov003.htm>, 28.02.2006.

<http://www.sudan.gov.sd/English/system%20of%20rule.htm>.

<http://www.sudan.net/statistic/statistics.html>, 15.03.2006.

<http://www.sudan-parliament.org/>, 11.03.2006.

http://www.sudantribune.com/article.php3?id_article=14817.

http://www.sudanzirai.com/?__LNG=1, 18.01.2006.

<http://tr.chinabroadcast.cn/1/2006/05/07/1@51087.htm>.

<http://www.umma.org/02e.html>, 14.03.2006.

<http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-03/a-2004-03-08-1-1.cfm>, 13.02.2006.

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A21143-2004Dec22.html>, 12.02.2006.

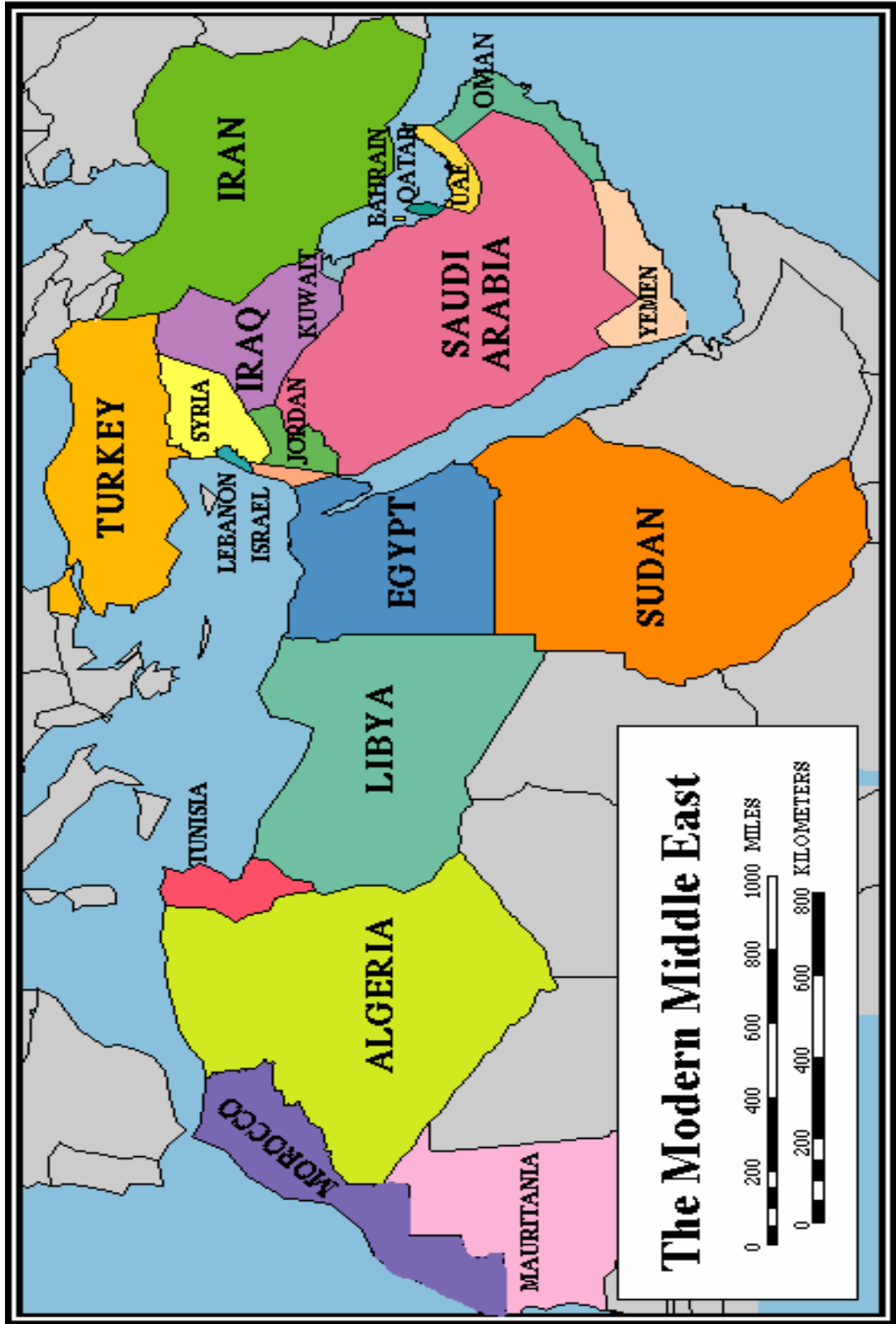
<http://www.yahoodi.com/peace/campdavid.html>, 12.03.2006.

<http://www.zaman.com.tr/?hn=188726&bl=dishaberler&trh=20050703>, 03.07.2005.

<http://www.zum.de/whkmla/region/northafrica/funj.html>, 14.11.2005.

EKLER

EK. 1 (ORTADOĞU)

Kaynak: www.dartmouth.edu

FEDERAL YÖNETİM

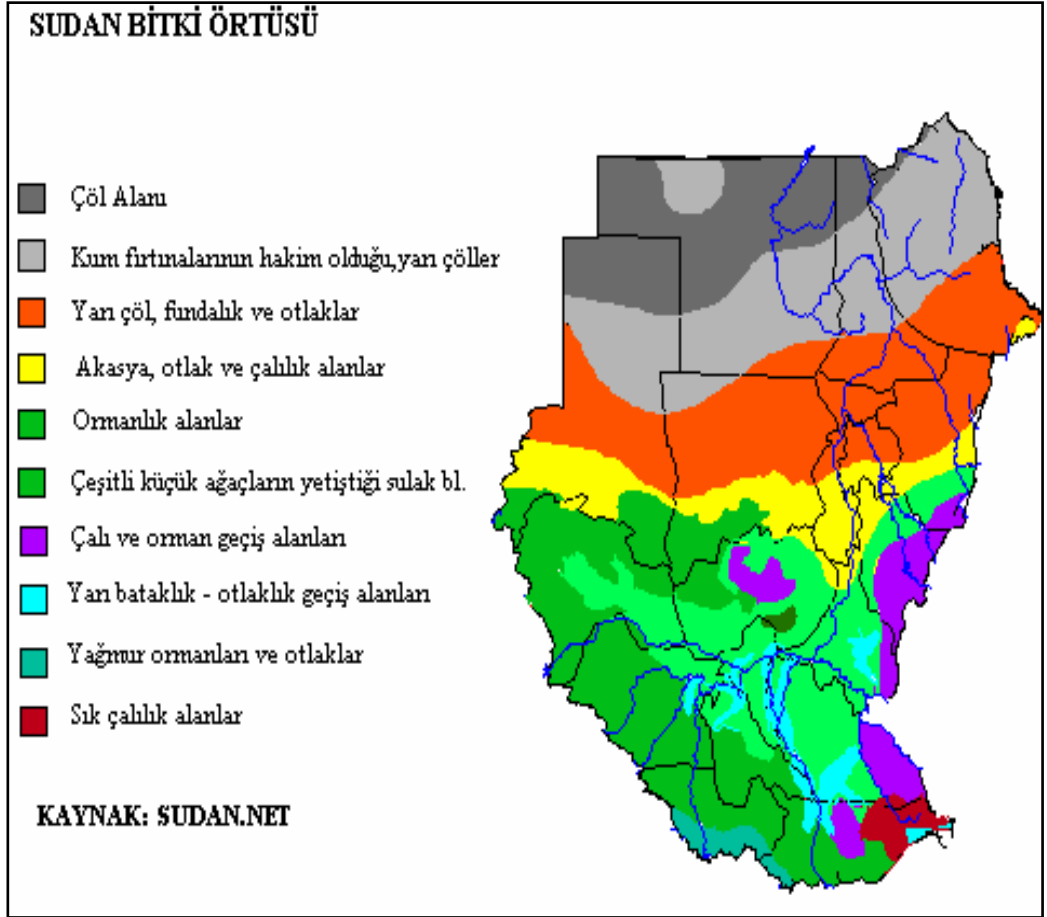

Kaynak: www.theodora.com/maps

“Sûdan Anayasası, Madde: 108.” (İdari Yönetim Alanları)

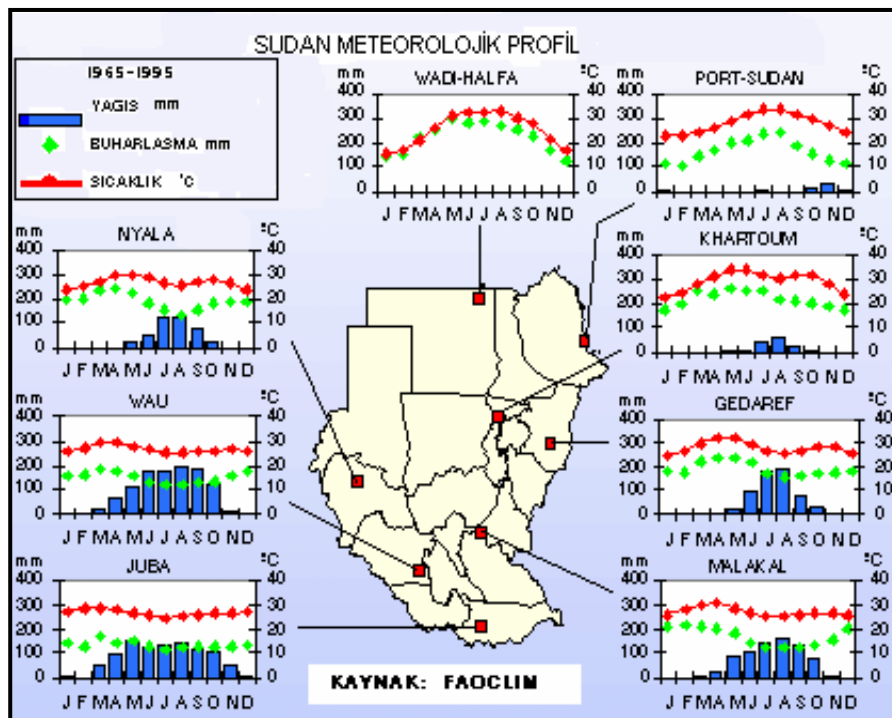
Eyaletler: 1-Kuzey Eyaleti, 2- Üst Nil Eyaleti, 3- Kızıl Deniz Eyaleti, 4- Kuzey Darfur Eyaleti, 5- Kuzey Kordofan Eyaleti, 6- Hartum Eyaleti, 7- Kassala Eyaleti, 8- Batı Darfur Eyaleti, 9- Batı Kordofan Eyaleti, 10- Güney Kordofan Eyaleti, 11- Gedaref Eyaleti, 12- Aşağı Nil Eyaleti, 13- Jonglei Eyaleti, 14- Beyaz Nil Eyaleti, 15- Sennar Eyaleti, 16- Kuzey Bahr el-Gazal Eyaleti, 17- Batı Bahr el-Gazal Eyaleti, 18- Batı Ekvatorya Eyaleti, 19- Doğu Ekvatorya Eyaleti, 20- Bahr el-Jabel Eyaleti, 21- Rumbek Eyaleti, 22- Cezire Eyaleti, 23- Mavi Nil Eyaleti, 24- Varab Eyaleti, 25- Nil Boyu Eyaleti, 26- Birlik Eyaleti.

EK.3

Kaynak: www.sudan.net/weather

EK.4

Kaynak: www.fao.org

ETNİK VE DİNİ YAPI

ETNİK YAPI	NÜFUS	DİN	DİL
Acheron	9830	Acheron	Unknown
Acholi, Shuli	54500	Acholi	Christianity
Afitti, Ditti	8660	Afitti	Islam
Ageer	18400	Dinka, Northeastern	Ethnic Religions
Aja	290	Aja	Islam
Amhara, Ethiopian	84500	Amharic	Christianity
Amri	66800	Arabic, Sudanese Spoken	Islam Ethnic Religions
Anuak, Jambo	81600	Anuak Arabic, Egyptian	Islam
Arab, Egyptian	554000	Spoken Arabic, Moroccan	Islam
Arab, Maghrebi	207000	Spoken Arabic, Sudanese	Islam
Arab, Mongallese	36600	Creole	Islam
Arab, Shuwa, Baggara	85500	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Arab, Sudanese	8742000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Arab, Syrian	81400	Arabic, North Levantine S	Islam
Arab, Yemeni	21600	Adeni Spok	Islam
Armenian	1220	Armenian	Christianity
Avukaya	46400	Avokaya Arabic, Sudanese	Christianity
Awlad Hassan	108000	Spoken	Islam
Awlad Mana	52100	Zaghawa	Islam
Azande, Zande	669000	Zande	Christianity
Baggara, Habbania	301000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Baggara, Messiria	488000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Baggara, Selim	52900	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Bai, Bari	7120	Bai	Ethnic Religions
Banda-Banda	4070	Banda-Banda	Ethnic Religions
Banda-Mbres	8140	Banda-Mbres	Christianity
Banda-Ndele	20400	Banda-Ndele	Christianity
Banda, Mid- Southern	8140	Banda, Mid- Southern	Ethnic Religions

(Kaynak, ilgili ek'in sonunda gösterilmiştir.)

Banda, Togbo-Vara	2290	Banda, Togbo-Vara	Islam	
Banda, West Central Bari	6200 476000	Banda, West Central Bari	Ethnic Religions Christianity	
Batahin	217000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Baya, Gbaya	11500	Gbaya, Northwest	Christianity	
Baygo	970	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Bederia	767000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Beja, Bedawi	2868000	Bedawiyet	Islam	
Beja, Bisharin	29700	Bedawiyet	Islam	
Belanda Bor	15800	Belanda Bor	Ethnic Religions	
Beli, Jur Beli	13500	Beli	Ethnic Religions	
Bertha, Berta	61100	Berta	Ethnic Religions	
Berti	262000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Bideyat	9170	Zaghawa Language	Islam	
Bikol	600	Unknown	Ethnic Religions	
Birked	127000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Bongo	13200	Bongo	Ethnic Religions	
British	1490	English	Christianity	
Bug, Mangayat	710	Mangayat	Islam	
Buldit	5000	Opuuo	Ethnic Religions	
Burun, Arabized	114000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Burun, Lange	38800	Burun	Islam	
Dair, Thaminyi	2310	Dair	Islam	
Daju, Dar Fur	83600	Daju, Dar Fur	Islam	
Daju, Dar Sila	65100	Daju, Dar Sila	Islam	
Dar Hamid	614000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Deaf		Language Unknown	Islam	
Debri, Wei	1880	Dilling	Islam	
Delen, Warki	10200	Dilling	Islam	
Dhr Thuri, Wada	7380	Thuri	Ethnic Religions	
Di'dinga, Xaroxa	62700	Didinga	Ethnic Religions	
Dilling, Arabized	65100	Arabic, Sudanese Spoken	Islam	
Dinka, Central	40700	Dinka, South Central	Ethnic Religions	
Dinka, Northeastern	555000	Dinka, Northeastern	Christianity	
Dinka, Northwestern	143000	Dinka, Northwestern	Christianity	

Dinka, South Central	452000	Dinka, South Central	Christianity
Dinka, Southeastern	488000	Dinka, Southeastern	Christianity
Dinka, Western	920000	Dinka, Southwestern	Christianity
Dongotono	1100	Dongotono	Islam
Donyiro, Nyangatom	12200	Nyangatom	Ethnic Religions
Dubasiyin	90500	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
El Hugeirat	60	El Hugeirat	Islam
Eliri, Nding	6970	Nding	Islam
Eurafrican	12200	English	Christianity
Fa-c-Aka, Aka	850	Aka	Ethnic Religions
Fertit, Baggara	10400	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Fezara, Juhayna	269000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Fongoro, Gele	2020	Fongoro	Islam
French	1220	French	Christianity
Fulani, Sudanese	174000	Fulfulde, Adamawa	Islam
Fungor, Ko	5130	Ko	Ethnic Religions
Fur, Forok	933000	Fur	Islam
Gaaliin	2727000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Gaam, Ingassana	87900	Gaam	Islam
Garko, Kithonirishe	24800	Karko	Islam
Gawamaa, Jawamaa	794000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Gbaya-Bossangoa	12200	Gbaya-Bossangoa	Ethnic Religions
Ghulfan	30700	Ghulfan	Islam
Ghulfan, Arabized	38700	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Gimma, Jam'a	132000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Greek	15100	Greek	Christianity
Guhayna	1651000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Gula, Kara	1930	Gula	Islam
Gule	1920	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Gulud	27100	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Gumis, Shanqilla	74600	Gumuz	Islam
Gweri, Mo'da	1430	Moda	Ethnic Religions
Hadendoa, Beja	59400	Bedawiyet	Islam
Hamar	366000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Hasania	583000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Hausa	628000	Hausa	Islam
Hawawir	197000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam

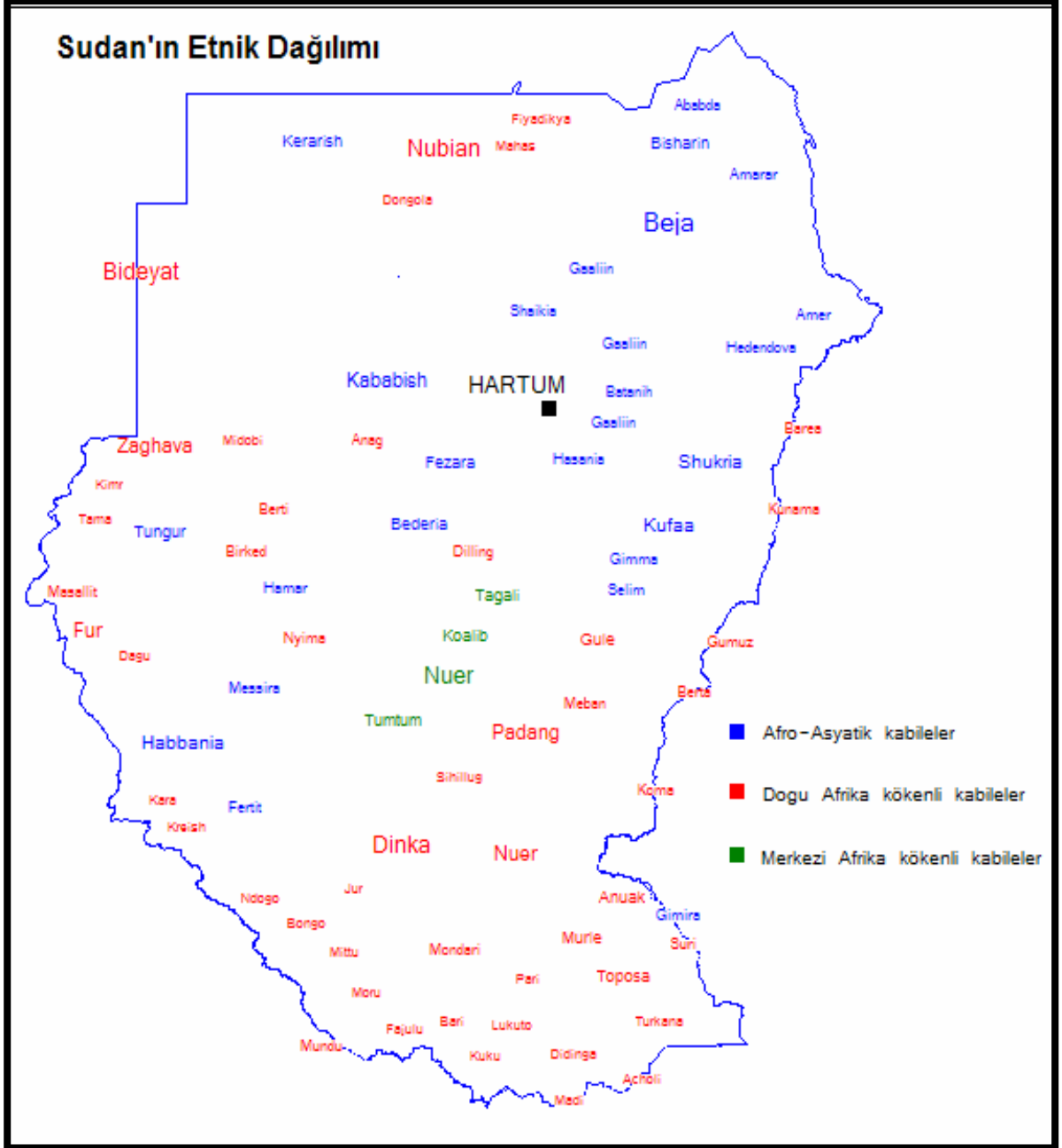
Heiban, Ebang	8430	Heiban	Christianity
Homa	4070	Arabic, Sudanese Spoken	Ethnic Religions
Husseinat	138000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Indo-Pakistani	8950	Hindi	Hinduism
Indri, Yanderika	1270	Indri	Islam
Italian	4070	Italian	Christianity
Jew, Sudanese Speaking	40	Arabic, Sudanese Spoken	Ethnic Religions
Jomang, Talodi	2770	Talodi	Islam
Jumjum, Berin	65900	Jumjum	Islam
Jur Modo	112000	Jur Modo	Ethnic Religions
Kababish	338000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Kacipo	11400	Kacipo-Balesi	Ethnic Religions
Kadaru	7830	Kadaru	Islam
Kadaru, Arabized	40700	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Kadugli, Arabized	189000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Kakwa, Bari	92400	Kakwa	Christianity
Kaligi, Feroqe	16300	Feroqe	Islam
Kaliko	10300	Keliko	Ethnic Religions
Kanga, Kufo	13300	Kanga	Islam
Kanuri, Yerwa	295000	Kanuri, Central	Islam
Karamojong, Jiye	45900	Karamojong	Ethnic Religions
Karko, Arabized	21600	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Katcha-Kadugli- Miri	58100	Katcha-Kadugli- Miri	Ethnic Religions
Katla, Akalak	27100	Katla	Islam
Kawahia, Fezara	791000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Keiga	7730	Keiga	Islam
Keiga Jirru	3990	Tese	Islam
Kelo, Tornasi	3130	Kelo	Islam
Kerarish	38700	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Kimr, Gimr	132000	Tama	Islam
Kineenawi	25900	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Koalib	60000	Koalib	Ethnic Religions
Koguru	490	Boguru	Christianity
Koma, Central	22200	Komo	Ethnic Religions
Kresh, Kparla	8140	Gbaya	Islam
Krongo, Tambanya	41400	Krongo	Ethnic Religions
Kuku, Bari	32000	Bari	Christianity
Kunama	20400	Kunama	Islam

Kuraan	32800	Arabic, Algerian Saharan	Islam
Lafofa	770	Lafofa	Islam
Lafon, Pari	49300	Pari	Ethnic Religions
Lahawin	159000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Langgo	39700	Lango	Christianity
Laro, Aaleira	41400	Laro	Christianity
Lingala	40700	Lingala	Christianity
Logo, Logo Kuli	8140	Logo	Christianity
Logol, Lukha	10200	Logol	Ethnic Religions
Logorif, Liguri	5700	Logorik	Islam
Lokoya, Owoi	52500	Lokoya	Ethnic Religions
Lomon	92800	Lumun	Islam
Lopid, Lafit	72400	Lopit	Ethnic Religions
Lotuho, Latuka	194000	Otuho	Ethnic Religions
Lugbara, High	46400	Lugbara	Ethnic Religions
Luo	160000	Luwo	Ethnic Religions
Ma'adi	21300	Ma'di	Christianity
Maaban	66000	Mabaan	Ethnic Religions
Maalia	97700	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Maba, Borgu	21400	Maba	Islam
Manasir	57100	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Mandala	26100	Mandarit	Ethnic Religions
Mararit, Abiyi	28600	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Mararit, Arabized	87900	Mararit	Islam
Masakin, Dagik	51900	Arabic, Sudanese Spoken	Ethnic Religions
Masalit	230000	Dagik	Islam
Me'en, Mekan	2040	Masalit	Ethnic Religions
Midob, Tidda Arabized	76100	Meen	Islam
Midobi, Tid-n-Aal	72200	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Mimi, Amdang	105000	Midob	Islam
Molo, Malkan	170	Amdang	Islam
Mondari, Chir	152000	Molo	Christianity
Moro Hills	9360	Mandari	Islam
Moro, Dhimorong	61100	Tocho	Christianity
Morokodo, Ma'di	8140	Moro	Ethnic Religions
Moru, Kala Moru	143000	Morokodo	Christianity
Mundu	47000	Moru	Ethnic Religions
Murle	122000	Mundu	Ethnic Religions
Narim, Lariminit	7240	Murle	Ethnic Religions
Ndogo	30600	Narim	Christianity
Ngala	37400	Ndogo	Christianity
		Bangala	Christianity

Ngile, Masakin	77600	Ngile	Ethnic Religions
Njalgulgule	2150	Njalgulgule	Islam
Nubian, Dongolawi	240000	Kenuzi-Dongola	Islam
Nubian, Fedicca-Mohas	122000	Nobiin	Islam
Nuer, Naath	1015000	Nuer	Ethnic Religions
Nyamusa-Molo	14500	Nyamusa-Molo	Ethnic Religions
Nyiman, Ama	135000	Ama	Islam
Nyimang, Arabized	125000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Olubogo, Ondoe Luloba	20400	Olubo	Ethnic Religions
Opuuo, Shita	2190	Opuuo	Ethnic Religions
Oromo, Wallega	81400	Oromo, West Central	Ethnic Religions
Otoro Nuba, Kawama	11900	Otoro	Christianity
Pygmy, Bayaka, Binga	5280	Yulu	Ethnic Religions
Rashaida	95400	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Reel, Atwot Reshiat, Daasanach	71900	Reel	Ethnic Religions
Rizeigat	4070	Daasanach	Ethnic Religions
Rubatab	283000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Rufaa, Rufaiyin	57100	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Sara Ngambai	469000	Ngambay	Islam
Sebei	10400	Kupsabiny	Christianity
Shaikia	15200	Arabic, Sudanese	Christianity
Shatt	800000	Shatt	Islam
Sherifi	28800	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Shilluk, Dhocolo	159000	Shilluk	Ethnic Religions
Shukria	357000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Shwai, Shirumba	187000	Shwai	Islam
Sinyar	5820	Sinyar	Christianity
Sokoro, Tunjur	8140	Sokoro	Islam
Somali	1630	Somali	Islam
Sungor	1630	Somali	Islam
Suri, Surma	16900	Assangori	Islam
Swahili	1980	Suri	Christianity
Tagale, Arabized	20400	Swahili	Islam
Tagbo	85500	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Tagoy, Tagoi	2040	Tagbu	Christianity
	22300	Tagoi	Islam

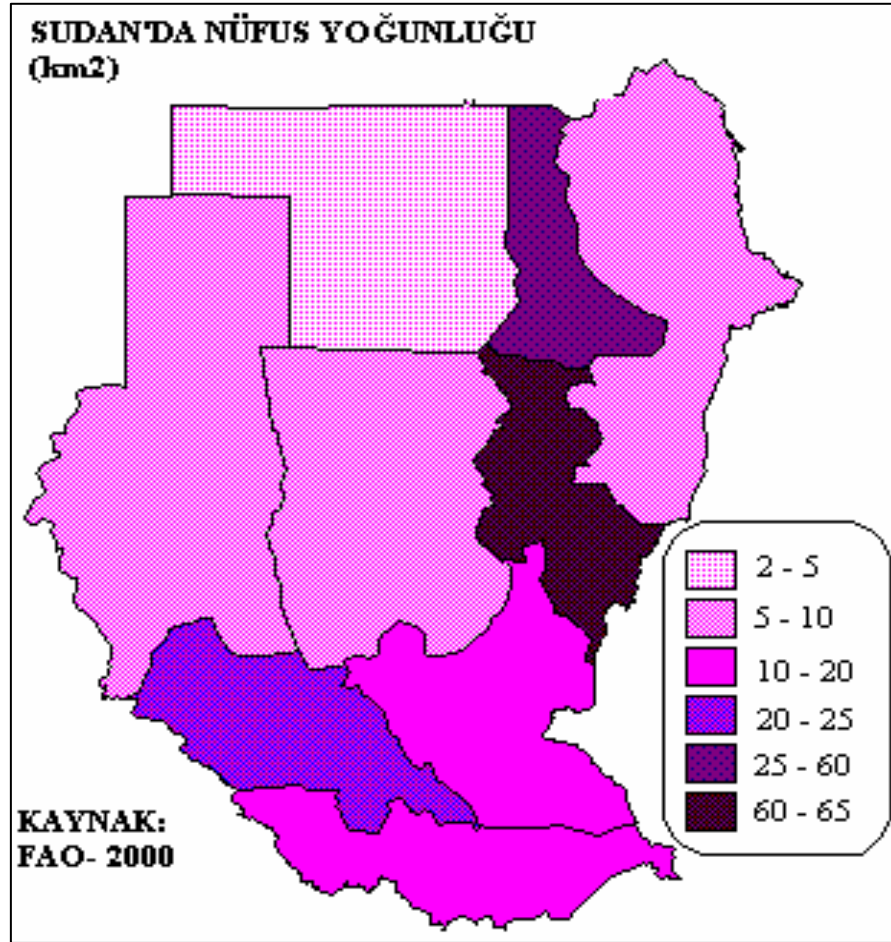
Tama	61100	Tama	Islam
Tara Baaka, Mbaka	38200	Baka	Christianity
Temain, Ronge	13900	Temain	Islam
Temain, Arabized	35800	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Tennet	5950	Tennet	Ethnic Religions
Tigraway, Tigrigna	40700	Tigrigna	Christianity
Tigre, Xasa	16300	Tigre	Islam
Tima, Lomorik	4330	Tima	Islam
Tingal, Lajakja	16300	Tingal	Islam
Tira, Arabized	110000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam Ethnic Religions
Tira, Thiro	26200	Tira	Religions
Togole, Tegale	68300	Tegali	Islam
Topotha, Taposa	194000	Toposa	Christianity
Tubu, Teda	8140	Tedaga	Islam
Tukam	4070	Tagoi	Islam Ethnic Religions
Tulishi	15700	Tulishi	Ethnic Religions
Tulishi, Kamdang	6810	Tulishi	Ethnic Religions
Tumma, Sangali	38900	Katcha-Kadugli- Miri	Ethnic Religions
Tumtum	13200	Tumtum	Ethnic Religions
Tungur	186000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Turkana	4070	Turkana	Ethnic Religions
Turum	2010	Koalib	Ethnic Religions
Uduk	21800	Uduk	Ethnic Religions
Umm Heitan	21900	Koalib	Ethnic Religions
Viri, Belanda Viri	45600	Belanda Viri	Ethnic Religions
Wali	9870	Wali	Islam
Wali, Arabized	44800	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Warnang, Werni	4330	Warnang	Ethnic Religions
Yazeed	367000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Zaghawa, Arabized	117000	Arabic, Sudanese Spoken	Islam
Zaghawa, Zoghaua	217000	Zaghawa	Islam

Kaynak: www.joshuaproject.net/

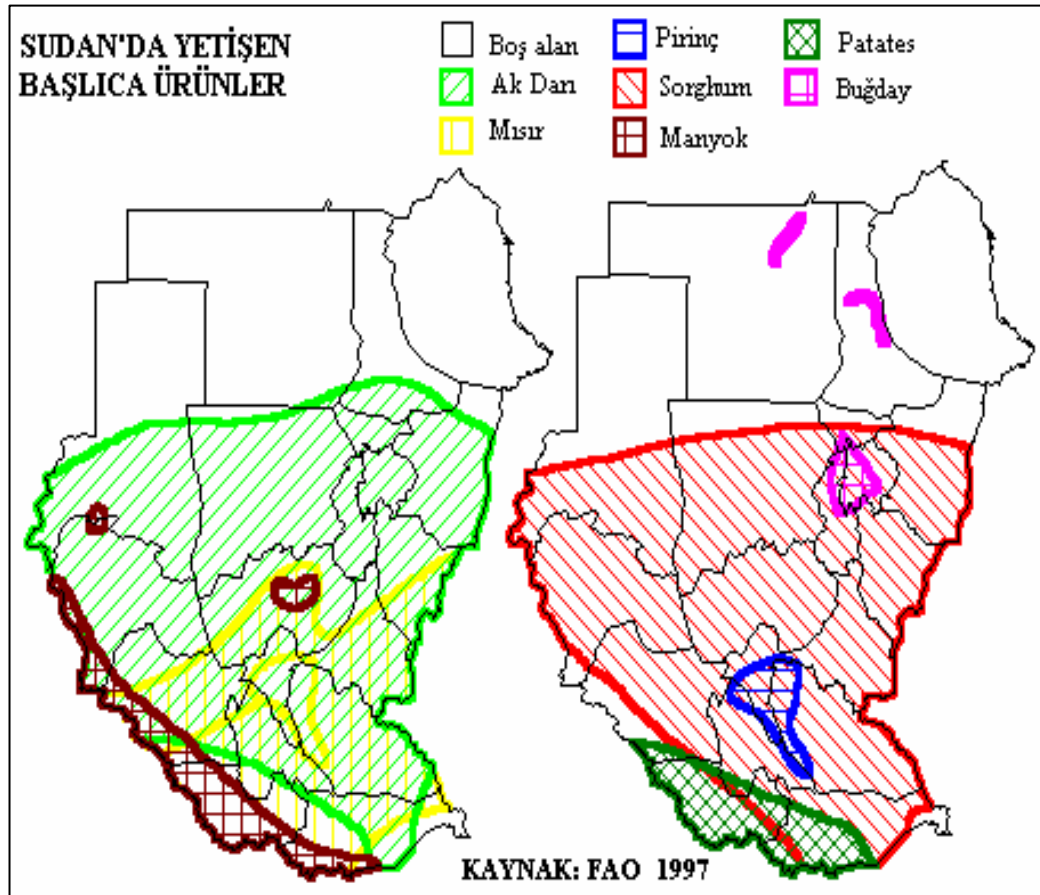
Kaynak: www.enoughproject.org

EK. 7

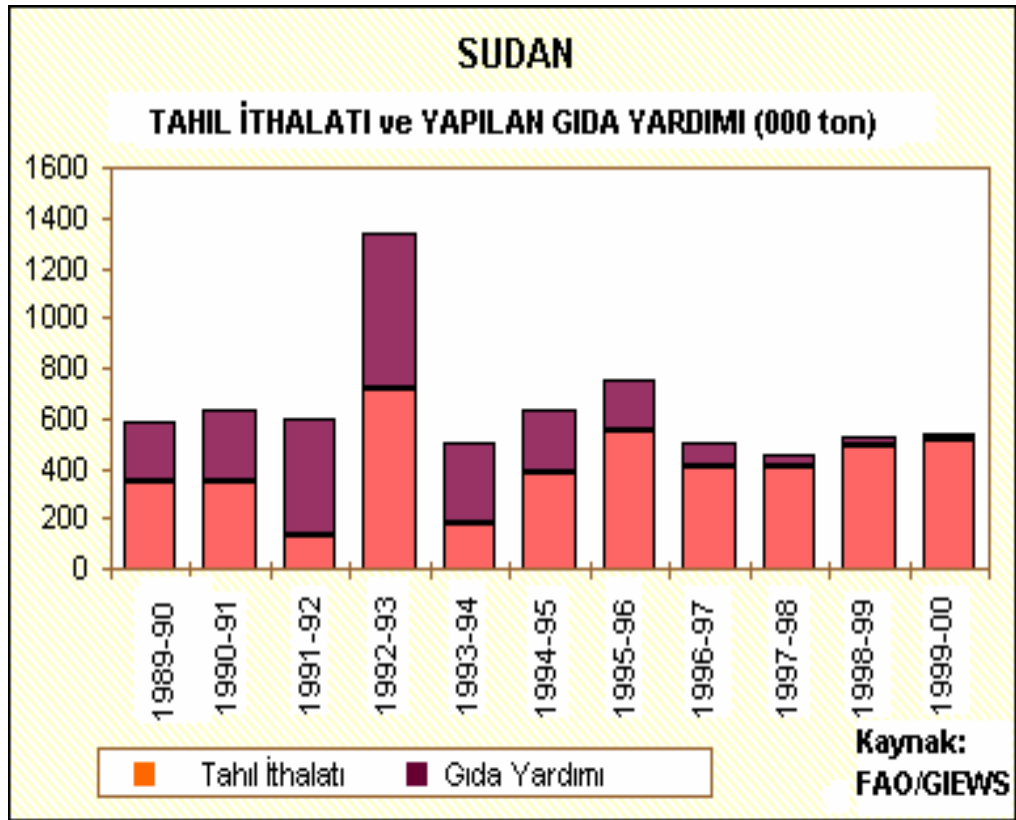
Kaynak: www.fao.org

EK. 8

Kaynak: www.fao.org

EK. 9

Kaynak: www.fao.org

SUDAN PETROLLERİ

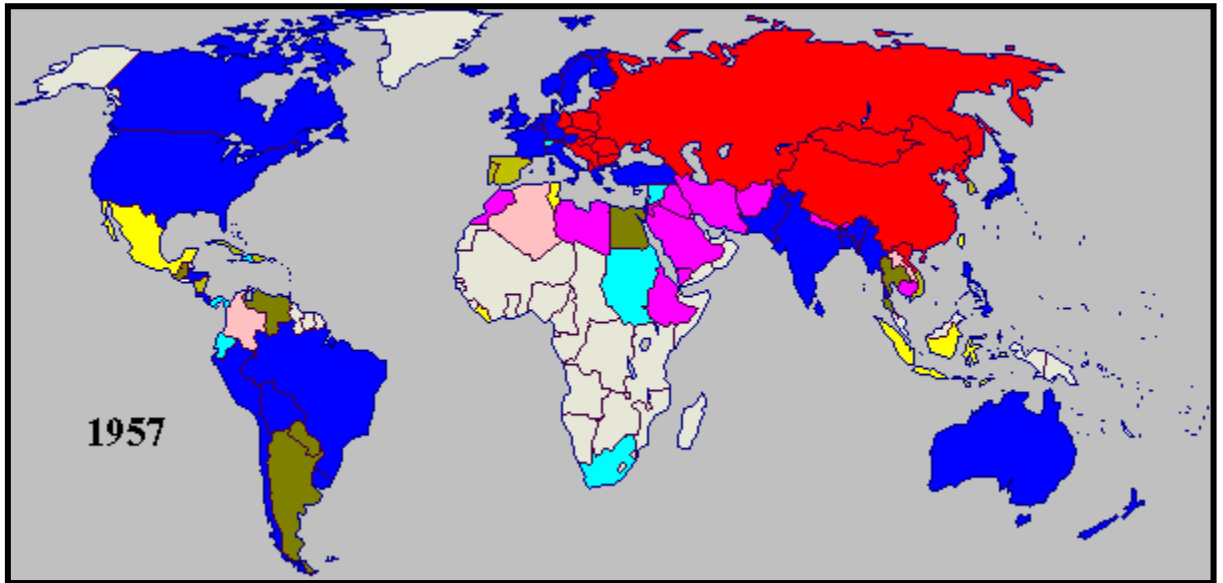
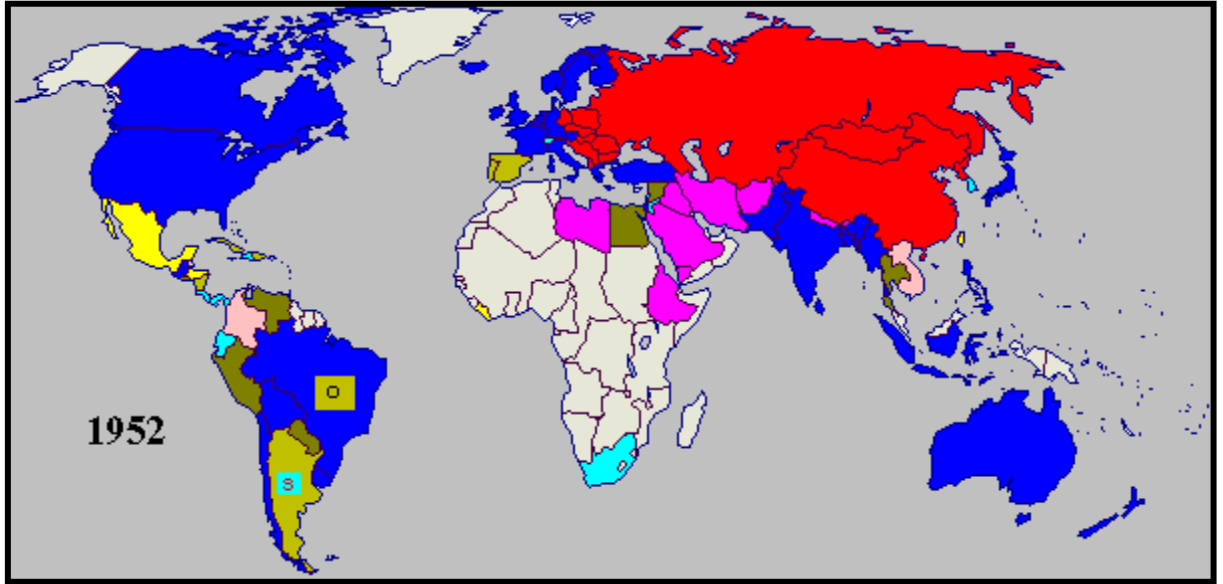

Kaynak: www.usaid.gov

EK.11

(DÜNYA'DA SON 50 YILDA GERÇEKLEŞEN DEMOKRASİ HAREKETLERİ)

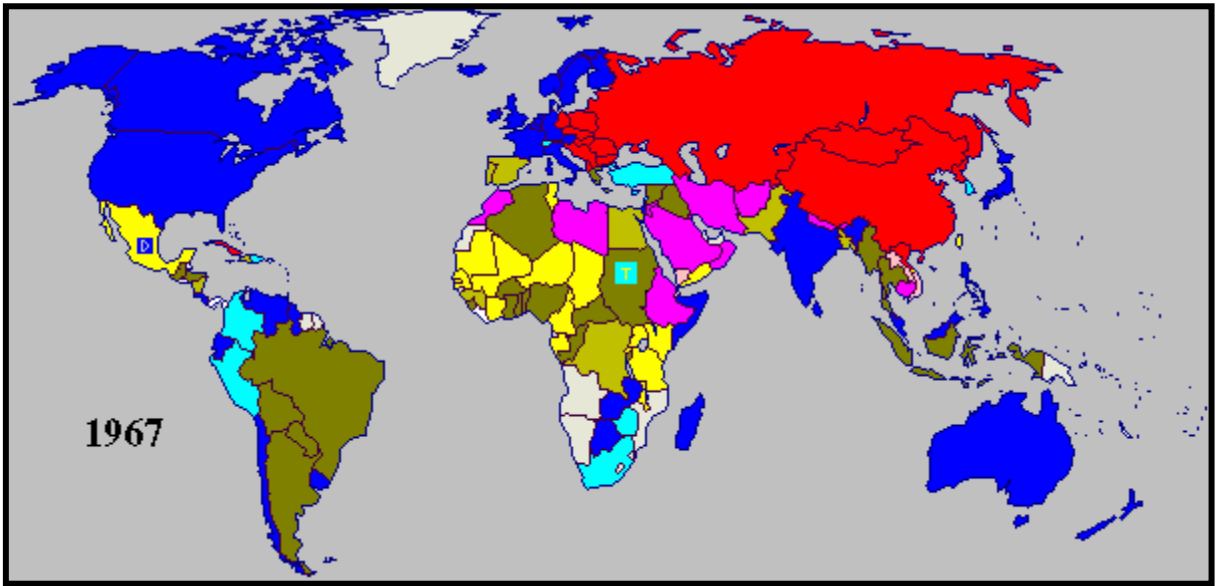
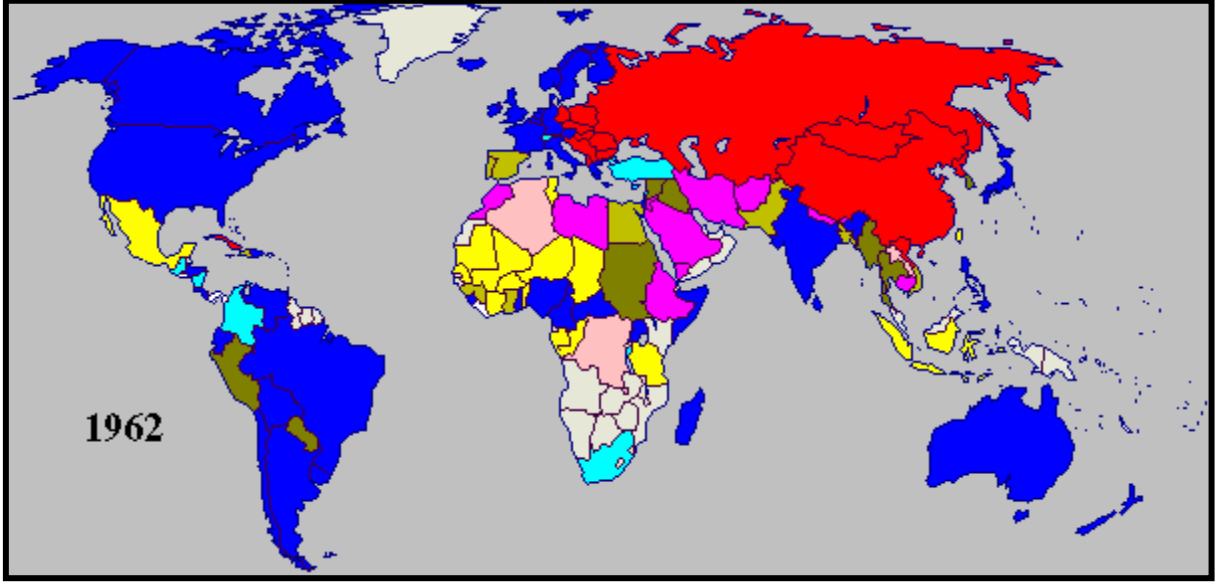
1950'ler

Çokpartili Demokrasi	Sınırlı Demokrasi	Komünist Devletler	Tek Partili Yönetim	Otokratik Yönetim	Askeri Rejimler	Geleneksel Monarşi	Kendikendini Yntmyn Dev	İzole Ülkeler
Blue	Cyan	Red	Yellow	Green	Olive	Pink	White	Light Purple

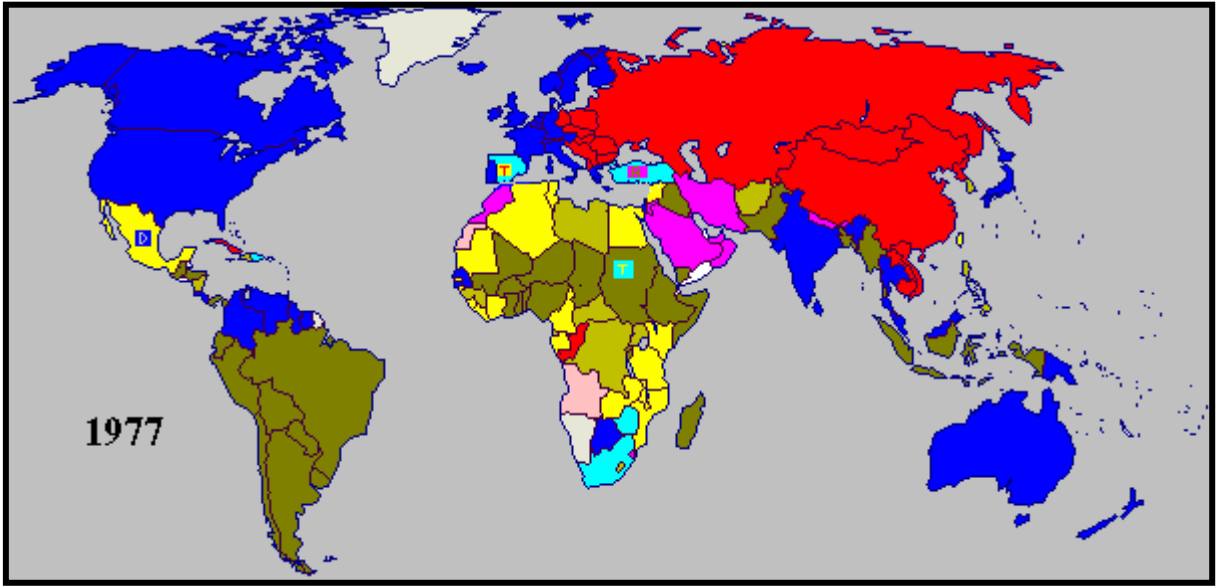
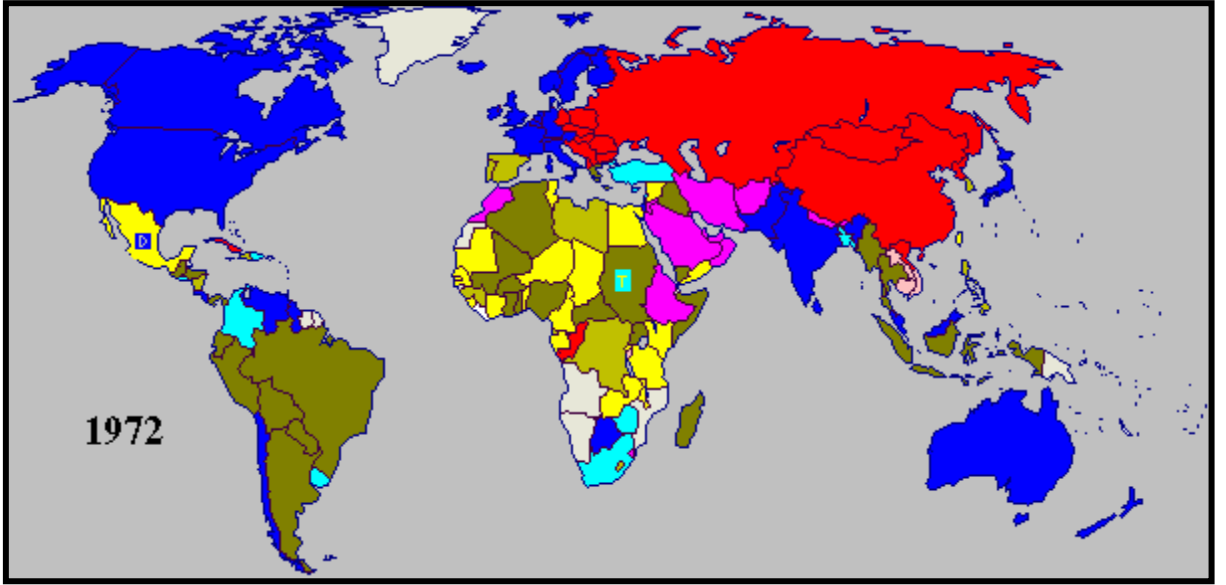
(Kaynak, ilgili ek'in sonunda gösterilmiştir.)

1960'lar

Çokpartili Demokrasi	Sınırlı Demokrasi	Komünist Devletler	Tek Partili Yönetim	Otokratik Yönetim	Askeri Rejimler	Geleneksel Monarşi	Kendikendini Yntmyn Dev	İzole Ülkeler
Blue	Cyan	Red	Yellow	Olive Green	Dark Olive Green	Pink	Light Grey	White

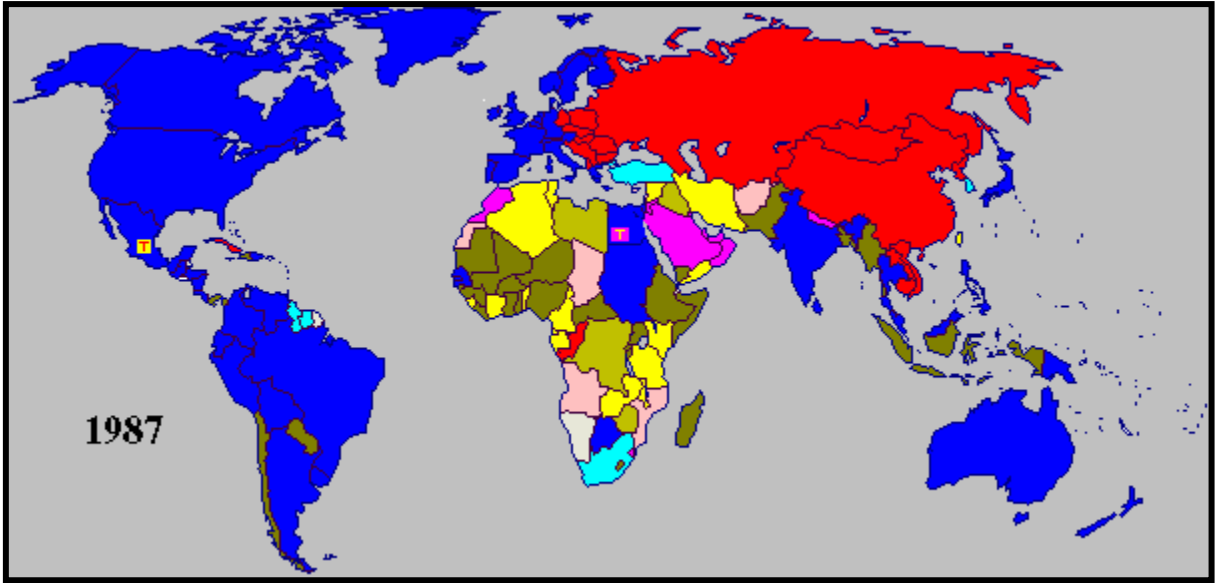
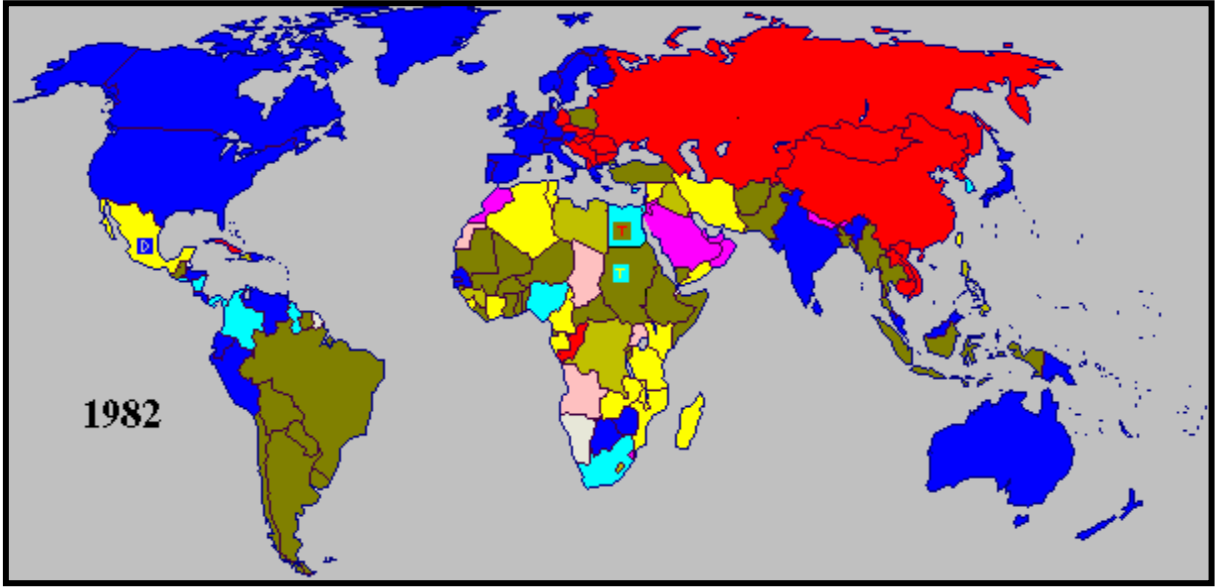
1970'ler

Çokpartili Demokrasi Sınırlı Demokrasi Komünist Devletler Tek Partili Yönetim Otokratik Yönetim Askeri Rejimler Geleneksel Monarşi Kendikendini Yntmyn Dev İzole Ülkeler

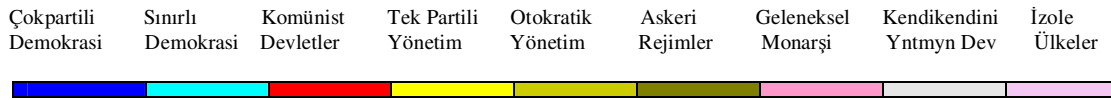
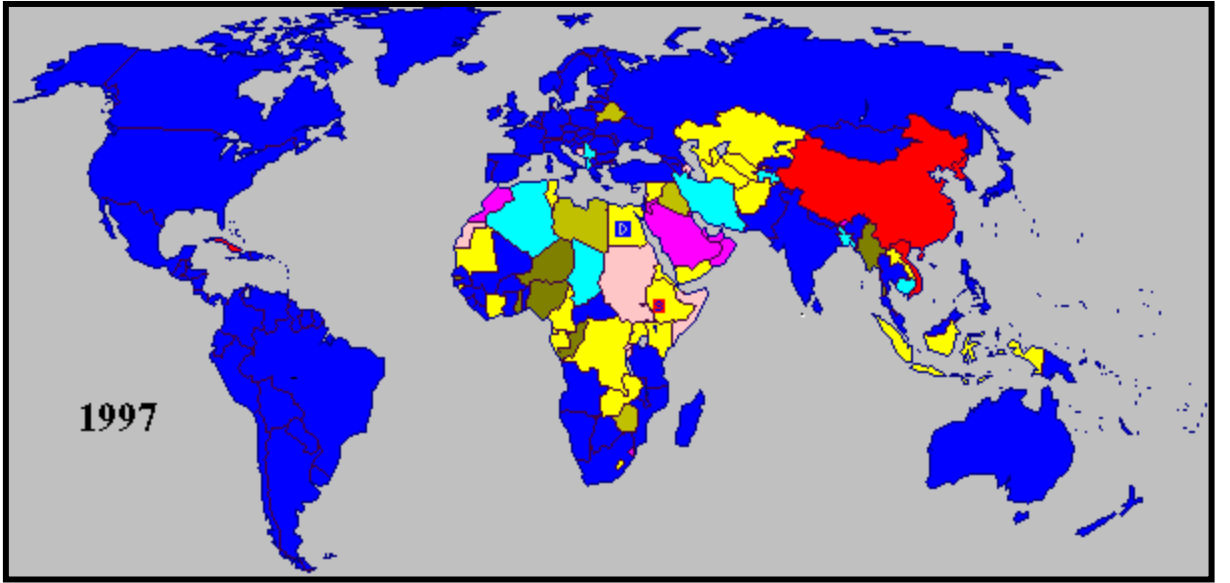
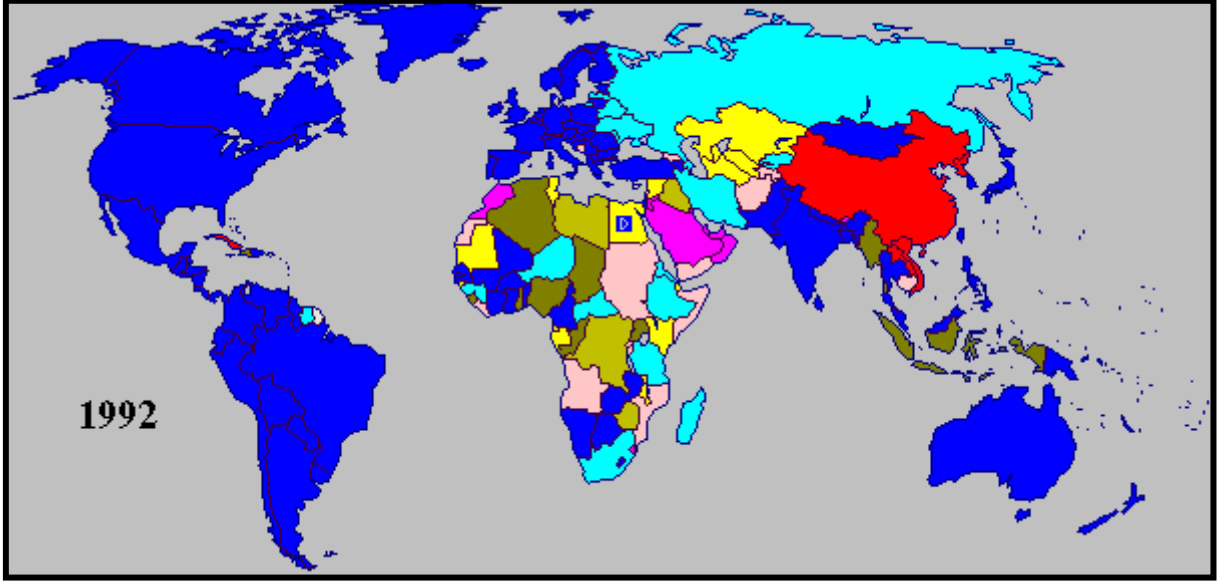
1980'ler

Çokpartili Demokrasi Sınırlı Demokrasi Komünist Devletler Tek Partili Yönetim Otokratik Yönetim Askeri Rejimler Geleneksel Monarşi Kendikendini Yıtmın Dev. Ülkeler İzole Ülkeler

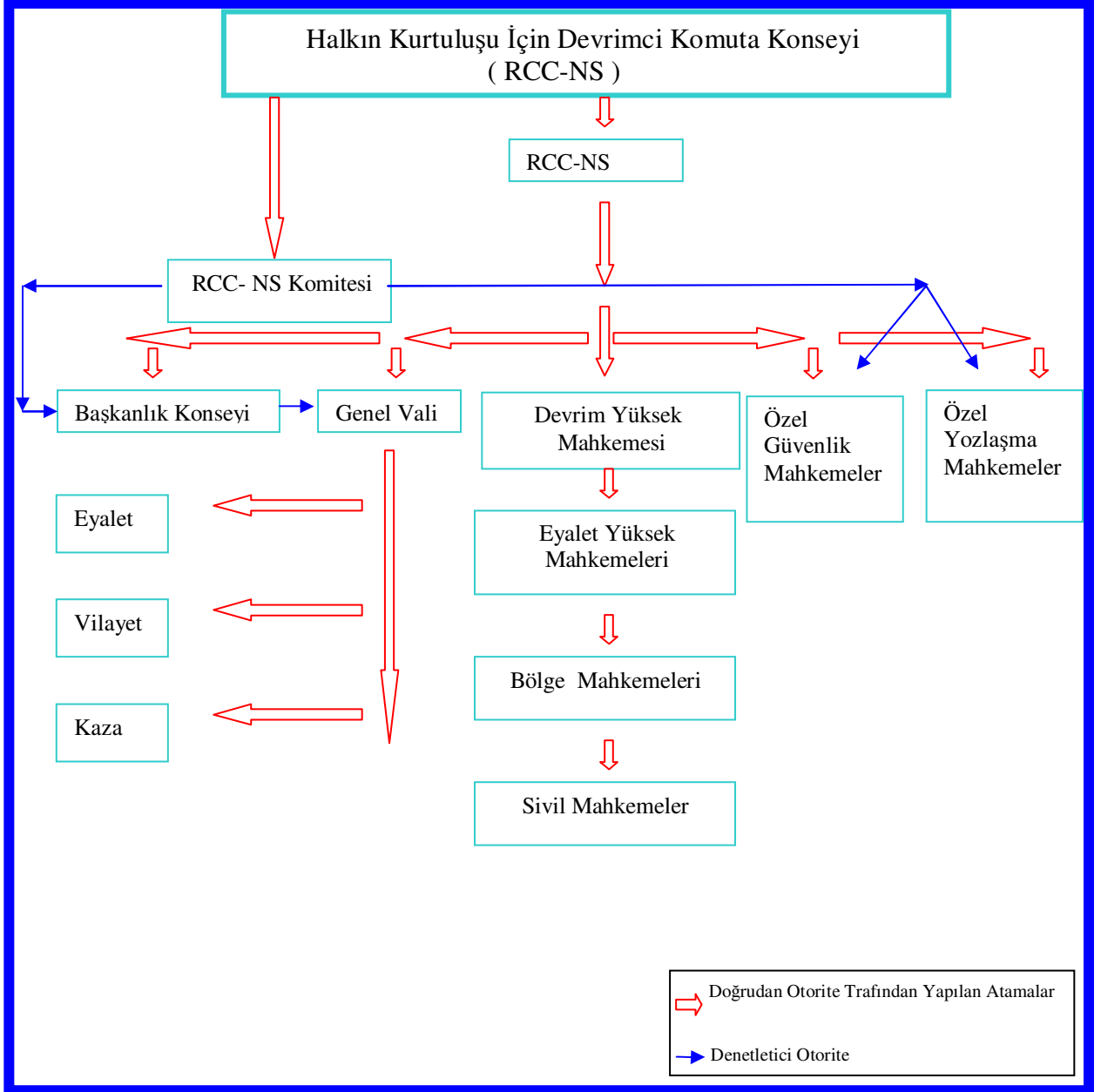

1990'lar

Kaynak: <http://users.erols.com/mwhite28/20cgovt.htm>

EK. 12

(Ek, tarafımızdan hazırlanmıştır.)

EK .13
(1952–2009 SUDAN YÖNETİCİLERİ)

Dönem ve Yıllar	Yönetici	Parti
İngiliz-Mısır Sudan'ı		
22.10.1952 – 11.1953	Abdurrahman El-Mehdî	UMMA
06.01.1954 – 01.01.1956	İsmail El-Ezherî	NUP
Sudan Cumhuriyeti		
01.01.1956 – 05.07.1956	İsmail El-Ezherî	NUP
05.07.1956 – 17.11.1958	Abdullah Halil	UMMA
18.11.1958 – 30.10.1964	İbrahim Abboud	Askerî Yönetim
30.10.1964 – 02.06.1965	Hatim El-Halife	Geçiş Dönemi
10.06.1965 – 25.07.1966	Muhammed Ahmed Mahcub	UMMA
27.07.1966 – 18.05.1967	Sâdık El-Mehdî	UMMA
18.05.1967 – 25.05.1969	Muhammed Ahmed Mahcub	UMMA
Demokratik Sudan Cumhuriyeti		
25.05.1969 – 27.10.1969	Ebubekir Avadalla	Geçiş/Askerî Yönetim
28.10.1969 – 11.08.1976	Ca'fer Nimeyrî	Askerî Yönetim
11.08.1976 – 10.09.1977	Râşid Bakr	SSU
10.09.1977 – 06.04.1985	Ca'fer Nimeyrî	SSU
06.04.1985 – 15.12.1985	Sivâr Ez-Zeheb	Askerî Yönetim
Sudan Cumhuriyeti		
15.12.1985 – 06.05.1986	Jazûli Dafalla	Geçiş
06.05.1986 – 30.06.1989	Sâdık El-Mehdî	UMMA
30.06.1989 - ...	Ömer Hasan Ahmed El-Beşir	Askerî Yönetim

(Ek, tarafımızdan hazırlanmıştır.)